

JÁSZKUNSAĞ

Irodalmi, társadalmi
művészeti és kritikai
folyóirat

1-2

XXIII. évfolyam
1977. április
Összevont szám

Adolf

Az én nagyapám, nagyon kedves, nagy-
öszinte Gebhardt Franyó barátságával
külszögelt

Adolf

TARTALOM

- 3 Hatvani Dániel: Kútmadár (vers)
4 Tímár Máté: Élt egyszer egy lány...
(elbeszélés)
6 Dienes Eszter: A hízelgőnek, Cigánylány,
Szorgalmi (versek)
8 Bistey András: Hosszú, sötét utca (elbeszélés)
12 Zsák László: Három csikó (vers)
13 Szent Ernő: Vers
Saint Sándor: Vonatok (vers)
14 Zana László: Túl, túl, messzi túl (vers)
15 Kunszabó Ferenc: Hallodgyurka! (elbeszélés)

VALÓ VILÁG

- 20 Barta László: Területfejlesztés — iparosítás
— életszínvonal

FÓRUM

- 26 Világszám vagy dzsumbuj? — Körmendi Lajos
— Igriczi Zsigmond írása a kiskörei üdülő-
körzetről
39 Anyagilag, erkölcsileg... — Trömböczky Péter
beszélgetése dr. Szabó Józseffel, a Politikai
Főiskola rektorhelyettesével

DOKUMENTUM

- 43 Ady- emlékek nyomában — Kaposvári Gyula

KÖZMŰVELŐDÉS

- 52 Múzeum és iskola — Országos tanácskozás
Szolnokon — Részletek a vitából
62 Amatőr színjátszók, merre tovább? — Bicskei
Gábor
66 A Makra és munkásolvasói — Kamarás István
és Kiss Endre tanulmánya

ROKONAINK

- 80 Dobrudzsai tatár találókérdések — Bevezeti
és a találós kérdéseket fordította Bektur András

KÉPZŐMŰVÉSZET

- 83 Berényi Ferenc: Elményeim forrása és meg-
őrző városa
- 86 Egri Mária: Gondolatok rajzban és versben
Ámos Imre ismeretlen versei

TÉKA

- 92 Varga Domokos: Vizek könyve (Lauer István)
- 93 Dr. Kiss Kálmán: Demokratikus, szocialista
irányzatok és mozgalmak Kisújszálláson a
XIX. század végétől 1944-ig (Szabó István)
- 94 Gulyás Éva: Jászdózsai hiedelmek (Barna
Gábor)
- 95 Don Quijote a Nagykunságban — Egy hely-
történeti tanulmány margójára — (Vihar Béla)

A borító első és negyedik oldalán, valamint a 3., 12., 13., 19., 25., 51., 85. oldalon Berényi Ferenc grafikái; a borító második oldalán Ady dedikált fényképe, a harmadik oldalán pedig Háy Károly László Ady verseihez készített rajzai: 1. A papok istene, 2. A magyar Ugaron, 3. A megnőtt Élet, 4. A téli Magyarország.

JÁSZKUNSAÉG

A Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztályának folyóirata, XXIII. évfolyam 1—2. szám. Megjelenik negyedévenként. Felelős szerkesztő: Valkó Mihály. Szerkesztőség: 5000 Szolnok, Koltói Anna u. 2. Telefon: 13-131. Kiadja a Szolnok megyei Lapkiadó Vállalat. A kiadásért felel: Virágh Iván. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (1900 Budapest, V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj: 1 évre 20 forint, csekkszámlasszám: 215-96162. Készült a Szolnoki Nyomdában (5000 Szolnok, Vörös Csillag út 28.). Felelős vezető: Gombkötő Béla igazgató.

Index: 25 910

Kútmadár

Fölszáll egyszer a kútmadár,
beméri poklos fekhelyem,
csillagképem fordítja már
deres platina-tengelyen.

Elsüllyedt földrészek felett
örvénylő izzással izen,
pálmák, déltenger-szigetek
aláhulló pernyéiben.

Csattog tűzfalak peremén
s vízalatti oszlopra száll...
Karma közül kiestem én,
de megtalál, de megtalál.

Tömlőmre csőre tündököl,
műanyagburkom tépdesi.
Készül délibáb, favödör
őseim fején fényleni.

Fekete sziklák mállanak —
sorsom érchegység-korona.
Vércsepp, jegenye-csonk alatt,
lesz a tulipán mosolya.

Űrkabinban is alhatom,
álmom kútmadár lépi át.
Földmélybe nyíló ablakom
koponyafényes jégvirág.

Élt egyszer egy lány ...

Pünkösdfürdőnél már csak emlékezetem fényérzékeny lemezén kápráztatta formalmas elevenségét Várad, az Alföld hasába néző Kálváriájával, tisztességét Ady Endrén kereskedő Káptalansorával, megkopott Peceparti Párizssárgával együtt. Kísértetvárossá lett, ahová nagyapám nemzedékének gazdagja mulatni, élelme-se sóért, kegyese búcsútnyerni, mindahánya a civilt komisz angyalbőrre cserélni járt. Félixfürdőn túl dombtetőt koronázó Kálváriájának pasztellvonala is egye-sült az éggel. Rogoz mellett a Fekete-Körös is elfelé-hurkot vet, mintha megta-gadná testvérét, a Sebest, s mire mindez belémtudatosult, Hollód után utólért a baj.

Hirtelen billegős lett a bal hátulsó kerék gurulása, mint a sánta leány járása, olykor egyet-egyet koccant is rapcsosabb köveken, s a volán ura — és ingyen-fuvaros jóbarátom —, akkorákat káromkodott, akár a Nagybihar csúcsa, pedig az felejtethetlen, mert 1848 méter magas.

Szeg!

S ezen a rozsdás valóságon még az sem szépít, hogy heven süt a nap, pajkos szellő legyezi szerte a virágos kukoricacímerek édeskés illatát, és valami akkora nyugalom lebeg a friss tarlók felett, mintha a táj dobozát teleberregő traktorok, cséplőgépek, zsákokkal terhes vontatók is a békesség örökös szimfóniáját muzsi-kálnák. Tudom, hogy azt, meg is tartom magamnak, mert látom, hogy barátom legérzékenyebb ideghúrját is megsértette az az átkozott szeg. A szájaszélét rágja, morog, és olyan indulatosan vörös, akár a szikrázni kész, tűzből rántott vasdarab.

Tinca község névtáblájáig még elvergődünk valahogy, hanem ott már igen erősen sántikálunk, s öt-hat házával a hátunk mögött végérvényesen se té, se tova. Leoldalgunk az út mellé, borsoskedvű cimborám átkozódva szerel, ingére Eurázia térképét rajzolja a verejték, s mert nem szeretném szerelővassal méret-ni, milyen vastag a koponyám, elindulok az utca hosszán, a falu közepe felé.

Keresek egy üzletet, vagy vendéglőt — gondoltam —, iszom egy pohár sört, a mérgesnek liter tejet hozok, mert ebédelni Belényesen akarunk, s hogy ezt a tervet valósággá tehessem, zsebbéli magyar—román kisokosomat forgattam me-net közben.

Lap a tej, bere a sör, cum ma pot duce la lapterie, hogyan jutok el a tejsar-nokhoz, multumesc, köszönöm, ismétелgettem nyelvcsúfoló igyekezettel, felesle-gesen, mert amikor odavittem dadogásomat a szélső ház kispadján üldögélő öregemberhez, és buna ziua-val kívántam jónak a napját, magyarul viszonzta, méghozzá Isten nevében.

Szép arcú, nagybajszos öregember volt, avatott vászon népviseletében ülve is elárulta, közelíti az ölest, barátságos mosolygása pedig tetézte is.

Helyet szorított maga mellett a kispadon, füle mögé tette a Fecskét, amivel megkínáltam, jó lesz a fiának, s az első mezítlábos bade-ra kérdészetlen elmon-dta azt is, a Vasile névért csorgatta fejére a szenteltvizet a pap, ami magyarul Lászlót teszen.

Beszélgettünk . . .

— Hány esztendő, László bácsi?

— Múlta hetvennyolcot.

— Hol tanult magyarul?

— Itt Tenkén, meg Oradeán, Váradon, ahol katonaság csináltam.

— Ez a falu Tenke?

— Az... románul meg Tinca... de várjál csak fiam — megfejelte —
domnule...

Míg bevonzolta a kiskapun istenbajszos, szálfegyenesen is roskatag öreg testét, tekintetem körülroppen a táján, mely olyannak tűnt, mintha egy nyitott tenyér öblében, a Fekete-Körös sorsvonalán feküdne Tenke. Nyugatnak alföldien nyitott, északkeletre a Királyerdő, keletre a Bihari-hegység, délkeletre a Béli-hegység oltalmazza óriási karéjban, mint a tenyér síkját az ujjak, s valami cseppfolyós aranyhoz hasonlítható napragyogás töltötte színültig simogató meleggel, akár szívemet az elzsondító emlékezés. . .

Ha ez a falu Tenke akkor hatvan esztendővel ezelőtt huszonhárom hónapig itt élt az Édesanyám!

A megállapítás azután egészen a tervezgetésig nyújtózkodott: Jó lenne megkeresni az erdészházat ahol a keresztanyjáéknál lakott, sírjukat a temetőben, emléküket a mai vének száján; de mégsem juthattam el az elhatározásig, mert pálinkásüveggel a hóna alatt visszasántikált László bácsi.

Tenyérével törülte az üveg száját, átnyújtotta, ráemeltem, ő visszakívánta a jókat, s szinte már atyafiságosan kérdezte:

— Hát te hunnan?

— Békésből, innen a szomszédból.

— Bekes. . .Bekes. . .szállott alá önmagába valami ógondolatért, s én a segítségére siettem.

— Békés a megye, a judetul, bade Vasile, a községet, ahol születtem Endrődnek hívják. Ott fekszik a Hármas-Körösnél. . .

— Azt mondta Enred?

— Az, László bácsi!

Megharmatosodott a két szeme, s kicsinyelte mellkasának üregét a szusz.

Vót onnat itt egy fáta... — nyögte, mintha mázsás emlékeket emlegetett volna —, egy léány... az erdésznéknél... úgy hitták Mari... Istenem, én nagyon szerette aztat. . .

Szavai ólommarokkal nyomtak a föld felé!

Ő lenne az a Vaszika, akit holtig felemlgetett az Édesanyám, Édesapám pedig kedvesen évődve csúfolta véle? De hátha nem ő? S ha az lenne is, vajon nem gyötörné jobban az emlék, ha emléksztől tudósitanám, s arról, hogy annak a Marinak éppen én vagyok a fia?!

Szótlanul néztük egymást kicsinyded ideig, s körülöttünk gyászba komorodtak a napfényes hegyek. . .

— Jó léány vót Mari — folytatta és tüdejében meghördült egy síp. — Mindig dógozott. . .Csakhát más vót istenünk. . .nyelvünk. . . — esetlen legyintett. — Azután hazamente. . .Nem tudja él-e?

— A szívünkben bizonyosan, bade Vasile!

S ekkor irányunkban az országúton, sürgősen és ideges sürgetéssel megszólalt az autóduda. Elköszönni is alig engedett, és a gazdája sem lett barátságosabbá közben.

— Legalább egy kis tejet hozhattál volna — mondta paprikásan. — Mit lehet annyit lefetyelni egy vénemberrel?

Ezzel felezzem a fájdalmon vett emlék keserves kincsét?

— Csak úgy. . .

— Mi az, hogy csak úgy? A lélek halhatatlanságáról talán?

- Élt itt valamikor egy leány...
- És ez a vénség szerette, mi?
- Olyanformán...
- Hogy oda ne rohanjak!

Indulatával az autó is versenyre kélt, s úgy továbbiramodott vélünk, hogy otthagytott beszélgetőcimborámra éppen csak hátrapillantanom engedett.

Úgy állott mögöttünk a kapuzábéna dülve, esett-hatalmasan és szomorúan, mint a népballadák hősei a kegyetlenül igazmondó fametszeteken...

..Élt egyszer Tekén egy bade Vasile, aki, ha úgy akarja a sors, az édesapám is lehetett volna...

Marosvásárhely, 1971. november 21-én.

DIENES ESZTER

A hízelgőnek

Dicsérv csak!
 Köpök rád, hogy zsebből felmagasztalsz!
 Ha táncolnék kedvem szerint,
 feldőlne szék és minden asztal.
 De nem teszem, mert: etikett!
 Szép szó — és francia!
 Szegény Apám,
 csontjával fordul a taliga.

Cigánylány

Mikor megszületett,
 az Isten sárba köpött.
 Haja puha lobogása
 fogatlan fésűkbe szunnyad,
 mikor kilép a fényre,
 a nap utána rugtat.
 Apja már magába öntötte
 nyolc gyerek és egy
 megint-nagyhasú asszony
 ellopott melegét,
 Meztelen talpa november
 fagyott napjain csattog,
 szeme vonzásában
 otthont lel az alkony.
 Nem látja senki,
 de talpa alatt
 langyos pocsolóába
 gyűlik a remény

Szorgalmi

(Fogalmazás múltamról, magamnak)

K. E. ig. úrnak ajánlom.

Bevezetés:

Mit tudom én, hogy vagyok-e?
Az, ami fáj, a lélek-e?
Meghalt-e minden, mi elhagyott,
nem csak én vagyok tetszhalott?

Könnyem ha hull, pergetett gyöngyszemek;
én nem vagyok bátor, csak véteztet.

Tárgyalás:

A híresztelések ellenére: volt Apám.
Mikor születtem, nem rohant madám.
Ettem málét, ciberét,
néha még loptam is,
tündéri életem volt,
mert sokszor adtam is.
Madárlátta-kenyér,
lábatörött-nyúl ...
gyerekkorom árnya
fényként visszahull.
Ha volna otthonom, Anyám mesélne
végtelen dallamon.
Apám danászna,
fillérek cincognák bánatát,
sóra meg cukorra elkérném
veríték-aranyát.

Utcák! Taposom messzetűnt porhaját ...
Hol ringón átlebegtem, láncra-vert hallgatás.

Befejezés:

Visszanézni se érdemes darabka múltba,
emlék-szépített tájra:
egyszer-volt-országból jutsz
sohsem-volt nyárba!

U. i.:

Dekázni nem tudok, magam vagyok a mérleg,
lehet, hogy hazudok, de magamnak mérek.

Hosszú, sötét utca

A lány először a zakó hátát nézte meg, azután a két ujját, végül az elejét. Kifordította a zsebeket, és szótlánul visszaadott Havasinak egy gombóccá gyúrt piszkos zsebkendő.

A nadrág egyik szarján ötforintos nagyságú, rozsdaszínű foltot talált.

— Ez vér?

Havasi odapillantott.

— Nem.

A lány megkaparta a körmével a foltot.

— Márpedig ez vér — mondta nyomatékosan.

— Biztos benne?

— Tudom, hogy milyen egy vérfolt!

Ismét megkaparta, most már túljátszott utálkozással.

— Hát persze, hogy az!

Havasi még mindig hitetlenül nézett rá, hát élesen hozzátette: — Ezt persze magának jobban kellene tudnia!

— Nekem?

— A maga ruhája, vagy nem?

Havasi hirtelen zavarba jött.

— Fogalmam sincs, hogyan került oda vér — motyogta.

A lány vállat vont. A ruhákat lesöpörte a pultról egy nagy, fonott kosárba, azután kitöltötte az átvételi jegyet. Megkérdezte Havasi nevét és lakcímét. A „Hasznátság foka” rovatban aláhúzta az „átlagos”, az „Észrevételek” rovatban a „pecsétés” szót. Egy pillanatra fölemelte a golyóstollát, mintha mérlegelné a dolgot, azután az „Egyéb” rovatba, a kipontozott helyre beírta: „véres”.

Az indigót gondosan a következő lap alá helyezte, a kitöltött átvételi jegyet leszakította és átnyújtotta Havasinak.

— Három nap múlva jöhet a ruháért.

Havasi eltette a papírt, köszönt, és kilépett az utcára.

— Mi a fenétől lett véres a nadrágom? És vérfolt-e valóban? Nem kellett volna olyan könnyen belenyugodni. Persze a vita még rosszabb.

Az utolsó mondatokat már nemcsak gondolta, mondta is. Néhány napja, ha erősen koncentrált valamire, gyakran beszélt magában.

— Miért ragaszkodott annyira hozzá, hogy az vérfolt? Csak nem gondolja, hogy...? Hülyeség!

Hangosan fölnevetett. Ijedten körülnézett utána, de senki sem volt a közelben.

A felesége televíziót nézett. Havasi egy darabig bizonytalanul topogott a nyitott ajtóban. Az asszony nem fordult feléje.

— A hűtőben van a vacsora.

— Mit csinálsz?

— Nem látod?

A villogó, gyenge fényben csak az arcéle látszott. A haja előrehullott a homlokába, elfelejtette megigazítani.

— Hízott — gondolta Havasi. — A vonásai szétfutottak, olyan az arca, mint egy cipó. Úgy látszik, a fehér bőrű, szőke nőknél ez törvényszerű ilyen korban.

Az asszony ránézett.

— Miért nem mégy?

Elővette a hűtőből a délről maradt pörköltet, vágott egy szelet kenyeret, és mártogatni kezdte a kocsonyás szaftot.

Néhány perc múlva a felesége kijött utána. Nézte egy darabig, azután a konyhaszekrényből kivett egy villát, és letette elé az asztalra.

— A húst is kézzel akartad enni?

Máskor egy ilyen megjegyzés elég volt, hogy egész este veszekedjenek utána. Most Havasi nem is vette észre.

— Voltam a tisztítóban — mondta két falat között. — Beadtam a ruhát.

— Jó.

— És a lány, aki átvette, azt mondta, hogy a nadrág...

Izgett-mozgott a széken, megfélekedezett az evésről is. Már bánta, hogy szóba hozta ezt a dolgot.

— Mit mondott a lány?

— Hogy a nadrág véres.

— Ugyan mitől?

— Ez az! Mitől?

Járkálni kezdett a konyhában.

— Hátha nem is véres? — kérdezte az asszony.

Havasit egyre jobban idegesítette a nyugodtsága.

— Persze, hogy nem! De a lány azt hiszi, hogy véres.

— Nem mindegy, hogy mit hisz?

— Egyáltalán nem mindegy! Ha ugyanis azt hiszi, hogy véres, akkor elkezdi fantáziálni, hogy miért...

— Na és?

— Mondjuk, szól a rendőrségnek. Néhány napja vagy hete történt valahol egy gyilkosság. Nem tudnak vele mit kezdeni... de jön ez a bejelentés.

— Elviszik a ruhát a laboratóriumba, és két perc alatt megállapítják, hogy a nadrágon olajfolt van vagy paradicsomleves vagy...

— De már akta készül, már foglalkoznak velem! Esetleg ki is jön valaki, és megkérdezi a házmestert, hogy mikor jöttem haza a múlt hét péntekén. A házmester persze tudja, hiszen a házmesterek mindent tudnak. Azután csak úgy rutinszerűen, mondhatnám a biztonság kedvéért behivatnak, és megkérdezik: „Mit csinált szeptember 28-án délután három és fél négy között? „Nem tudom.” „Érdekes.” Te tudod, hogy mit csináltál szeptember 28-án délután három és fél négy között?

Az asszony nevetett.

— Nem. De úgy látom, te túl sokat fantáziálsz. Feküdj le, reggelre kialszod az egésznet.

Havasi másnap fáradtan ébredt, azt hitte, nem is bír felkelni. Borús, nedves, novemberi idő volt. A reggeli kávé felfrissítette egy kicsit, da ez a frissesség csak addig tartott, amíg be nem ért a munkahelyére. A meleg és a neonsövek zűmmögése miatt egész nap félálomban húzogatta a vonalakat. Délután néhány pillanatra el is aludt a rajzasztala mellett.

Ebédnél valaki megjegyezte, hogy rossz színben van. Havasi el akarta mondani, hogy mindig fáradt, néha szúr a szíve, és az utóbbi időben egyre feledékenyebb, de mire belemeledett volna, már senki sem figyelt rá.

Öt órakor felkapta a kabátját, és kirohant az épületből. Fázott, de belülről, a gyomrából, a tüdejéből, a szíve tájékáról jött a hideg.

Sokáig ácsorgott a tisztító előtt. A közeli buszmegállóban nagy tömeg várt.

Havasi elvegyült az emberek között, beszívta a nedves kabátok szagát, azt se bánta, ha egy-egy siető járókelő félrelökte az útból.

A tisztítóban nem volt nagy forgalom, de a helyiség sohasem ürült ki egészen. Ugyanaz a lány vette át a ruhákat, mint tegnap. Hat óra után néhány perccel végre egyedül maradt. Havasi már nyúlt a kilincs után, de megtorpant, mert a hátsó ajtón belépett egy nő.

Negyed hét körül bezárták az ajtót, váltottak néhány szót, azután elköszöttek egymástól. Havasi elindult a lány után.

Átmentek a közeli zebrán, és befordultak egy gyengén világított mellékutcába. Húvös szél támadt. A lány a vállai közé húzta a nyakát, és megszaporázta a lépéseit, de Havasi gyorsan utolérte. Egymás mellett mentek néhány métert.

— Jó estét!

A lány villámgyorsan feléje fordult, de nem válaszolt.

— Azt hiszi, hogy le akarom szólítani — gondolta Havasi.

— Mit mond?

A lány mereven nézte. Kis, gúnyos mosoly volt a szája sarkában.

— Semmit...de...

— Ha semmit, akkor jó.

Elindult. Havasi két lépéssel ismét utolérte.

— ...de akarok mondani valamit.

— Mit akar mondani?

A lány megállt. Már nem gúnyos, inkább bosszús volt az arca.

— Nem ismer meg?

— Ócska szövege van!

— Félreért. Valóban találkoztunk. Tegnap este, a tisztítóban. Ruhát vittem be.

— Na és, ha hozott?

— Tisztázni akarok valamit.

— Itt? Jöjjön be holnap, ha valami panasza van!

— Nincs panaszom.

— Hagyjon békén! Untat a hülye szövegével! És fázom is.

Elindult.

— Én vittem be tegnap azt a véres ruhát — mondta gyorsan Havasi. Nem indult a lány után, biztos volt benne, hogy megfordul.

— Milyen véres ruhát?

— Nem emlékszik?

A lány gondolkozott egy kicsit.

— És most mit akar?

A hangjából eltűnt a hetykeség. Óvatosan oldalazva elindult. Havasi követte.

— Meg akarom magyarázni.

— A vérfoltot?

— Éppen azt, hogy nem...mert maga azt hiszi, hogy vérfolt...

— Nem az?

— Nem.

A lány elmosolyodott.

— Ha nem, hát nem.

— Színészkedik — gondolta Havasi.

— Mit mond?

— Semmit.

— De mondott valamit. Mozgott a szája.

— Nem mondtam semmit. De arra gondoltam, hogy maga most színészke-

dik. Rám hagyja, hogy nem vér, pedig meg van győződve róla, hogy az.

— Elhiszem, hogy nem vér.

— Miért hiszi el?

— Mert mondta.

— Tegnap este is mondtam, de nem hitte el.

— Most elhiszem.

— Csak mondja.

— Hogy bizonyítsam be?

— Nem tudja bebizonyítani.

— Akkor mit akar?

Egyre szaporábban szedték a levegőt.

— Szólt már a rendőrségnek?

— Miért szóltam volna?

— Beadnak magának egy véres ruhát, és nem értesíti a rendőrséget?

— Egy kis vércsepp volt rajta — mondta a lány elfulladó lélegzettel. — Vagyis egy kis folt, amiről azt hittem, hogy vér. Azért igazán nem lehet riasztani a rendőrséget. Hiszen, ha mondjuk esetleg tényleg vér volna, még mindig lehetne állat vére, vagy a maga saját vére, vagy mit tudom én. . .

Havasi hirtelen megállt, és hangosan felnevetett. Egyszerre olyan jókedve támadt, hogy ugrálni, bukfacezni szeretett volna. A lány csak jóval távolabb állt meg, készen arra, hogy elfusson, ha a férfi tovább követi.

— Miért is jelentette volna azt az ötforintosnyi vöröses foltot? Hiszen ki-nevetik, ha előáll ilyesmivel! Azt mondják, hogy túl sok krimi olvasott, pihen-tesse a fantáziáját!

Úgy érezte, most repülni is tudna, ha megpróbálná.

— Az ember teszi a dolgát, és legfeljebb olyanok jutnak az eszébe, hogy „reggel tejet kell vennem”, „a ruhát be kell adnom a tisztítóba”, „holnaputánra meg kell csinálnom egy rajtot”, amelyet már százat csinált. Egyszer csak jön valami: azt mondják, véres a ruhája, vagy egyszerűen megáll éjjel egy sötét, ködös utcán, és távolról vonatfütyöt hall. Akkor megszületik a fejünkben egy gondolat. Először olyan kicsi, mint a gombostű feje, de gyorsan növekszik. Át-ítatódunk vele, mint a szivacs. . .

— Maga örült — mondta a lány.

Két árnyék vált ki mellette a sötétből.

— Valami baj van?

— Ez az ember örült.

A két árnyék lassan közelebb nyomult. Az egyik hirtelen ráordított Havasira:

— Kicsoda maga!?

— Fél— mondta Havasi. — Azért ordít, mert fél.

Hátrálni kezdett, bár egészen biztosan tudta, hogy most már nem eshet bántódása. Minden lépés után könnyebb lett. A cipője sarka még szántotta néhány métert a töredezett gyalogjárda sárát, azután egy hirtelen jött szélroham elragadta a földről. Felüvöltött a gyönyörűségtől. Átrepült egy fa koronáján, de a visszacsapódó ágak nem ütötték meg. Az utcai lámpák sárgás, villódzó fénykarikái eltávolodtak, csak a csillagtalán égbolt feketesége maradt körülötte.

ZSÁK LÁSZLÓ

Három csikó

ez egy olyan
csoda-táltos

oda visz majd
minden lányhoz

majd mindenik
mesebeli
gyöngyvirághoz

ez egy olyan
csődör-kanca

selyem-sörény
zászló rajta

fényes hátán
vörös szelek
kapaszkodnak

ez egy olyan
ringó hátú

szép lépésű
csoda-csikó

lovasával
megmászik majd
minden hágót

SZENTI ERNŐ

Vers

A valóság fogalom-beosztásai alapján
Mondom az elmondhatatlant
Cselekszem a saját tengelye körül forgó jelent
Beszéltetem örömeinket
Szívünk küszöbe elé csalogatom a fényeket
Hellyel kínálok meg
A holdvilág-szóke estéket
S miután elmondtuk egymást magunknak
A csend petróleumlámpáját eloltom.

SAINT SÁNDOR

Vonatok

Álmok döcögnek fáradt vonatok
nem lehet csillagra lépni
fáradt vonatokkal kell elérni
minden kilométer-kőhöz
S ott uraim a kalapokkal
le a nagy-okos fejekről
porold a jól szabott zakót
igazítsd inged vasalásához —
így zötyögünk
a lelkek tavaszi nyitására
hol kortyolni lehet a valóságot
Döcög álmaink vonata
reggel még friss a pihenéstől
s alig szuszog a délutánban —
fél a szakadó estétől

Túl, túl, messzi túl

A fonnyadt-almaillatú
portán döglött
öregember kabátjába
szél bújik s a
sárdagasztó-csizmák
mind kiugráltak
az egérlyuk-ablakok
napszíta sötétjeiből.

A sovány kemencék
törek-szagú port
köhögnek és
tisztaszemű-éjjeleken
még foszlós-kalács-illatú
álmok sülnék
a sár-tívők mögött.

Nem dörgölöznek
homlokunkhoz
a saralt-mennyezet
szelíd gerendái.
A meszes falakon
üres-hasú repedések
mászkálnak s a
vak petrolámpa
üvegkucsmáján
korom feketlik.

A városok füst-lócairól
lesekszem vissza
a régi pusztákra,
a mézillatú-akácok
virág-függőire,
a gulyák nyomában
nyíló ganaj-virágokra,
a mindenség tanyáinak
örök napszámosaira:
parasztokra, kiknek
ege alatt már az
áramtól jóllakott
drótok zengve-búgva
szöknek el a
fémkarú óriások
kinyújtott karjain

túl-túl messzi túl
a gőzölgő lovak szagán.

Hallodgyurka!

Vagy három napja vettem át a mindenes kocssíngot, alig tizenöt évesen, mindjárt az általános iskola elvégzése után, mikor azt mondja a tészelnök: Hallodgyurka, ha még ki a Cselebi tanyára, visszajövet kerülj egyet a Hatpénzesbe, ott van a feleségem, hozd be, terhestül! Mondom: jól van, Sanyi bácsi. Azt mondja: na, ha jól van, akkor ihun-e három forint, vegyél Kossuthot!... Nézem a pénzt, mondom: soká térek, addig maga eleped a füst után. Nevet, hogy nem neki kell, magamnak vegyem! Mondom: miért venném, mikor nem is cigaretázok? Pislog az öreg, és azt mondja: nem vagy te buta gyerek, hallodgyurka! Nesze, itt egy ötös. — Akkor esett le a tantusz, de hirtelen! Mondom: minek nekem az ötös, nem vagyok én templomjáró, hogy Szent Antalnak hordanám!

No, erre az öreg csak harapott egyet a levegőbe, leszegte a fejét, én meg fel a bakra, és úgy közéje találtam vágni a két lóerő fülének, hogy a Földszövnél felborítottam a háromnegyed kettes buszt, kicsi híjján!... De hát hogy a veszedett fenébe ne! Nem voltam én új fiú a mindenes kocssíngban, hiszen már évek óta ott lábatlankodtam az öreg Hallodtóni mellett, aki elődöm volt, és tudtam, miket kell csinálni, kinek, mikor, mit, hova vinni, hozni — de azt sohasem képzeltem, hogy az öreg ezért pénzt is kap!... Azt hittem, azért ragadt rá a Garas csúfnév, mert ha a kocsmába bemegy, máig azt mondja: Aggyik nekem pályinkát, öt garas árát!... Közben mehetett az ital ára föl, le, a pénz értéke erre, arra, a koronát felváltotta a pengő, a pengőt a forint, de ő csak pályinkát kér, öt garas érőt — amin egy decit kell érteni. Tudták ezt a kocsmárosok, mindig; csak éppen én nem tudtam, hogy a potyagarasokból issza hülyére magát, minden áldott nap! Már az uradalomban is ő volt a mindenes kocsis, az ántivilágban, és megszokta, hogy ebül gyűtt szerdéknél ebül kell elveszni — engem is erre a sorsra akarnak juttatni?!

Ilyesmi járhatott a gyermekfejemben, és csépeltem a két lovat, pedig különben nem szeretem bántani, még az állatot sem... de azért visszafelé útban fölvettem Panka nénémet. Ami rend, az rend: Hallodtónival is fölvettem, minden paszulnyúvéskor.

Még két sört? Nem bánom... Pistikám, még egy kört légy szíves, aranyapám!... A folytatás? Az úgy volt, hogy egy jó hétig senki sem szólt hozzám. Megcsináltam a hivatalos utakat, amik akadtak, a többi időben meg bent lebzseltem, a központi majorban. Nem értettem az okát. Egyszer aztán odajön hozzám Garas Tóni bátyám. Éppen józan volt, vagyis hogy aznap még háromszor öt garas érő pályinkánál több nem csusszant le a torkán — ilyen is előfordul nála... Odajön, leül a fűrhécre, hallgat. Hallgatok én is: majd mondja, ha akarja. Előveszi a pipát, ráfüstöl, de csak csendben van. Hát csendeskedünk együtt: nekem átalányba fizetnek, úgyhogy a nyugdíjba beleszámít, neki meg már igazán eben guba... Egyszercsak hallom, hogy szipog! Miért szipog e'? Szemébe ment a füst talán? De odanézek, látom, hogy nem! Mondom neki: Tán nem jutott ke'nek kurumpifód? — De erre felugrik ám, és nekemáll!

Úgy mondta, hogy máskor hetekig nem beszél annyit, összesen. Hogy én ilyen tekerő vagyok, meg olyan csavargó, anyám is inkább a párnába fojtott volna, mint ilyen világcsúfját nevelt belőlem; és ő is, inkább a Murva cigány keshedt szamarát javallotta volna maga után a tejeskocsis pozícióba — de mi

is lesz ebből a világból, ha így romlanak az erkölcsök, ha már én is ilyen megátalkodott vagyok!... Szóval, voltam én az öreg nyelvén minden, csak éppen oltárképre való nem! — Kiátkozódta magát, avval elment, én meg ültem tovább a bakon, fájrontok kifogtam, hazamentem.

Hanem anyám ott sírt, a gangon. Na, mondom, máma jó napom van, kizárólag... Elláttam a ház körül, ami rám esett a családban, avval megtisztálgattam, leültem az asztalhoz. Anyám teszi elém a tálat, de szóval, Na, mondom magamnak, téged már nem kérdezek meg, mi a bajod, áldásból is elég napjában egy!... Hát elég volt, azt hiszi?! Be se faltam a krumpislaskát egészen, mikor megjön apám, és se szó, se beszéd, lekever egyet! Menetből! Szikrázott a szemem, az ütéstől is, a méregtől is, de csak hallgattam: Jól van, ha ti így, én meg majd úgy!

Öt napig vártam az alkalomra. A hatodik nap reggel láttam, hogy a főagnómus úr, de azelőtt meg gazdatiszt az uraságnál — hogy szóval az öreg Csenki kókkadtan jön befelé a központba. Ebből tudtam, hogy elfogyott neki a bora, csak most nem mer nekem szólni, mert az a hírem, hogy visszautasítom a borralvót!... A pincéje kint van, messze a lakásától, és mindig Tóni bácsi vitte az üreset, hozta a telit. Már az ántivilágban is ez volt neki az egyik reszortja... Leugrok a bakról, elébe pattanok Csenki úrnak, hogy forduljak-e egyet a kishordóval? Rámcsudálkozik: hát megetténéd?! Már miért ne tenném, aranyos főagnómus elvtárs, emberek vagyunk hiszen, és ha még egy tízest is kapok ráadásul, akkor minden a legnagyobb rendben lesz, kizárólag!... Ajnye, az anyád ne sirasson, de kinyílt a csipád! Garas Tóni ezt három forintért megtette!... A'llehet, mondom, de Tóni bátya még múltbeli csökevény, én viszont már új típusú ember vagyok! Mainapság nem lehet öt garas árán megvásárolni a becsületet dolgozót! Tisztességesen meg kell vesztegetni!

Akkorát nevetett az öreg, hogy a hasa rezgett bele, aztán félrehúzott, és ideadta a zöldhasút!

A hordót megfurikáztattam, utána beálltam a helyemre — de már tudtam, nem lebzselek sokáig. Úgy is lett: Hallodgyurka, nekem ezt ide, nekem azt amonnan!... Jól van, néném vagy bátyám, sógor vagy koma, és már rántottam is a lóerők száját — csak előbb bezsebeltem a lét. Egy darab zöld, lánglelkű költőnk arcásával! — Különben mindegy, hogy milyen fuvar, merre kell hajtani, mekkorát emelni: egy forduló, az egy forduló! Ez így rögződött, még az ántivilágból.

Mindenki megenyhült irántam. Anyám még a helyemet is megfújta, és fűnek-fának dicsekedett, milyen aranyos, szorgalmas kisfia vagyok, apám megengedte, hogy otthon is rágyújtsak — és általában, az emberek ráveregettek a vállamra, és minden áron belém akartak tukmálni valamit: Legalább egy féldeci cseresznyét, Hallodgyurka!... Az az egy nem ment. A pija. Akkor még nem... Így teltek-múltak a hetek, hónapok, rávertünk a Karácsony, majd az Újév fenekére, és egyszercsak megjött március, a zárszámadás ideje.

Az akkori babám nagynénje volt a főpénztáros, vagyis az a személy, aki a közgyűlés végefelé a kultúr előszobájában kirakja a rengeteg zacskót. Segítünk neki, kapkodva, mert a nagyteremből már indult a nép — én meg mondom: Linka néném, lenne nekem is egy kis eligazítási valóm... hazudtam valamit a sportkörről, de oda se figyelt, az íveket készítette, csak bólintott, hogy jól van! Nekem se kellett több, odahúztam egy kisasztalt, előrántottam az ívet, és mikor Pista vagy Palkó, Julcsa vagy Veca ellépett a nagyasztaltól, a százásokat nyálazgatva, rászóltam rögtön, de szigorúan ám, hogy tessék csak idekerülni, itt is van egy kis hummi, tegyük rendbe, hogy annál jobban essen a birkapörkölt!

Hát valami kétszázötven ember és asszony, idős és fiatal között egy sem akadt, aki megkérdezte volna, milyen pénz az!? Azt hitte mind, hozzátartozik a zárszámadáshoz. Átvették a tízeseiket, amiket az elmúlt hónapokban adogattak nekem, és szépen alákanyarították a nevüket, ahol a körmömmel mutattam!... A vezetők utoljára jöttek, hogy ne kelljen sort állniok. Addig az öltözőben megkóstolták az italkészletet, úgyhogy tőlük se gazoltam, nagy bátran csattantam rájuk... a határozott fellépés, szerkesztő úr, az a nagyon fontos... Sanyi bácsi például százkilencven forintot markolt zsebre, és azt se mondta, hogy vaskalap — egyedül Csenki úr stoppolt le előttem, belenézett a képembe, rápislogott a szépen összehajtott, befőttesgumival átkötött tízesekre, avval már nyúlt is a lista után!

Kaptam volna ki a kezéből, mert egyből megéreztem, hogy gáz van! Láttam, ő nincs elázva! Ajjaj! Hát persze, ez jobban bírja a piját! Egyszer azért, mert az összes nacsalnyik között ő az egyetlen zugivó, másodszer pedig, mert mi egy mostani vezetőségi muri azokhoz a tivornyákhoz képest, amilyeneket ők, a gazdatisztek csaptak az ántivilágban! Hallottam emlegetni, eleget... Ugrottam a lista után, de az öreg hátrálépett, és kezdte silabizálni az ívet. Szerintem nagyon fáintosul sikerült az egész: strigula keresztbe, strigula hosszába, név, összeg, aláírás helye — de a fejések később erre nem tekintettek, egy szikrárt se!...

Elmondom azt is, csak az óráját ne nézegesse, a busz már úgyis elment... Pistikám!... Az, az, aranyapám!... Hozhatod mindjárt a másik kört is, egy füst alatt; a visszer nincs benne a borraivalóban!... Kösz!... Szóval, mikor az öreg Csenki kiröhögte magát, felolvasta a címet: HALLODGYURKA ZÁRSZÁMADÁSA A SZOCIALISTA MEGŐRZÉSRE ÁTVETT TÍZESEKRŐL, KIZÁRÓLAG! — És nevetett megint, de a többi meg egyáltalán, hanem Sanyi bácsi harapott egy nagyot a levegőbe, kinyújtotta a jobbkezét, és mutatóujját maga felé hajlítgatva azt mondta: Gyere csak ide, te íródeák!

De én nem, gondolhatja, eszem ágába se jutott, hanem kifelé! Erre az elnök elkiáltotta ám magát, hogy :Tolvaj, fogják meg!

És nyomult utánam.

Utána a többi.

Már sötét volt, igencsak, a jónép meg közben kint, a sátrak alatt megmarkolta a sörösüvegek nyakát — és a hirtelen felfordulásból csak annyit láttak, hogy csizmás-kucsmás emberek lükegetnek kifelé a kultúrból, és mind tolvajt kiált, és mind mutogat! A hátul szaladók az elsőbbek hátába — és akkor a tagok lekapták ám a húsz körméről az egész tisztas társaságot, szép sorjában!... Gondolhatja, hogy egyik-másik akkor sem hagyta abba, mikor felismerte, kinek a fejét lapogatja a járdához: emberek vagyunk, összekoccanás nélkül nem állna egybe a világ!

Csak ketten maradtunk ki a buliból. Csenki úr, mert ő nem loholt, nem kiabált, s én, mert nem tátottam a szám, hanem elsuttyantam az orgonabokrok hűvösebb felén!

A vezetőség a listát még le is nyelte volna tőlem, hanem a verést egyáltalán! Fegyelmet kerítettek a nyakamba: Vétek a szövetkezeti kollektíva ellen! — hogy a szemük guvadjon ki, most is csak azt tudom mondani! De különben nem féltém! Az reszkessen, aki megvesztegetett engem, vagyis az egész téesz, a kétharmad falu, a fegyelmi bizottság tagjait is közbeszámolva!

De nagyot kellett csalódnom: sorra jöttek a tanúk, két tucát, három tucát, amennyit akar, és állították ám, hogy soha nekik nem fuvaroztam, borraivalót nem adtak! De ezt olyan pofátlanul mondták, olyan őszintén, hogy elszörnyül-

ködtem! Hanem még nem volt minden veszve: ott a hiteles okmány, az ív, az aláírásokkal! Az igazat ad nekem!.. Hát azt hiszi, előkerült?! Tűvé tették érte a kultúrt, a majort, a falut — sehol semmi! Eltökítették a hétpróbásak!.. Megkaptam az írásbeli megrovást, utolsó figyelmeztetéssel — pedig addig senki se figyelmeztetett, a kerek világon —, de a java még azután jött: Az utcán senki sem fogadta a köszönésemet, a szeretóm elfordította a fejét, Garas Tóni vásárnap délelőtt leköpött a Földszöv sarkánál; anyám kijelentette, hogy eb-fajzatnak nem ad enni, apám pedig csak kegyelemből engedett be éjszakára az istállóba!

Azt hittem, elemésztem magam: Mit csináljak, hova tekeredjek, ha a világ kivet magából?! Csak lézengtem ide-oda — és akkor Csenki úr szóbaállt velem!

Egyes egyedül az egész emberiségből!

Odajött a fogathoz, kora reggel, mikor a dolgozók már kimentek a mezőre, az irodisták pedig még nem gyülekeznek, megállt a lócsnél, elővett egy szivart, és azt mondta: Hallodgyurka, én nem akarok beleszólni az öntudatodba, meg ilyesmi, mert el vagyok maradva, több színes brossúrával, de annyit nyugodt lélekkel állíthatok: Az összes klasszikus minden erkölcsi pakszusa se adna neked igazat ebben a bajodban!. Ne tátogass, gyerek vagy még, tők a fejed, az a hiba!.. Azt hiszed, mikor gyakornoknak idekerültem az uradalomba, nekem nem szúrt szemet a mindenes kocsi? Bizony szemet szúrt, és abajgattam a dolgot, egészen addig, míg a jószágkormányzó úr..

Közbeszóltam, mert mindig érdekelték a régenvolt dolgok — a fene tudja, honnan szedtem ezt a hülye szokásomat is —: Mi az, hogy jószágkormányzó? Talán mint most az apaállat gondozó?.. Az öregnek hirtelen köhögni kellett, kikapta a szájából a szivart, törülgette a szemét, utána meg azt mondta: Majdnem, Hallodgyurka! Majdnem ráhibáztál. De ő volt abban az időben a fegyelmi bizottság is. Egyszemélyben. Érted?.. Hogyne érteném, Csenki úr!.. Pedig nem értetem, de sohase szerettem, ha hülyének néznek.. Na, ha érted, akkor folytatom. A fegyelmi bizottság, úgyis mint jószágkormányzó, lehordott mindennek — csak ott nem a szövetkezeti öntudat, meg nem a kollektívista érzés forgott a szájakban, hanem a keresztényi szeretet, meg a krisztusi méltányosság..

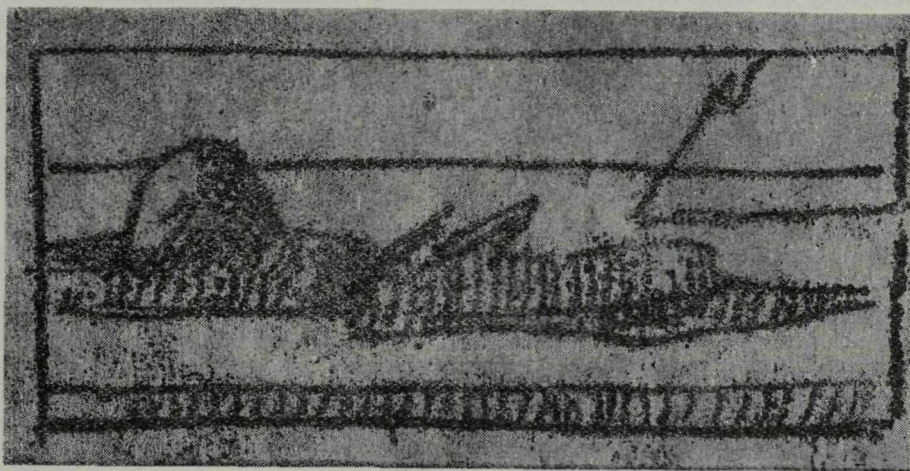
Így beszélgetett Csenki úr velem, én meg, hogy akkor már napok óta senkivel egy szót nem válthattam, nagyon belejöttem a kotyogásba: Az azért borzasztó lehetett, Csenki úr, hogy akkoriban értelmes emberek ilyen szép szavakkal kapták el a kis piszkaikat, mint a kukoricásban dologát végző macska a jó termőfölddel!.. Kotty belé, szilvalé! — nézett rám szigorúan az öreg, és sokáig nyeldekelt, aztán ünnepélyes majdnem miséző hangon azt mondta: Bizony, gyermekem, akkoriban ilyen álszentek voltak egyesek! Milyen szerencse, hogy az a világ már elmúlt! — bólogattam én is, aztán kitöröltük a szemünk négy sarkát, és az öreg folytatta: Hallodgyurka, ha mindig jár a lepénylesőd, holnap ilyenkorig sem tudom kibeszélni magam!.. Nna!.. Szóval, ahogy te mondtad, az apaállatkormányzó letolt, de istentelenül, hogy mit gondolok én, ez a sok gazdasági cseléd, amelyik többnyire olyan szegény, hogy nincs két pengője egyrakáson, és nincs fogata, de kézikocsija se — hogy ez az elesett nép hogyan tudná az apró fuvarjait lebonyolítani, ha a tejeskocsi — látszólag titokban! — meg nem csinálná?!.. És akkor én, gyermekem, elgondolkodtam, és igazat adtam a vén szoknyapécérnek, mert valóban, Jézus Krisztus, Szent Pál, Szent Ágoston... nem folytatom, látod, mert a demokráciában én is templomkerülő lettem, és nem tudom meddig van most divatban... hogy szóval az összes szent sem kifogásolhatná ezt az eljárást, inkább örülne a lelkük, ha néha-néha kegyeskednének letekinteni a magasságos mennyekből!

Elhallgatott az öreg, és csak a szivara parazsát fukálta tele pofával — de bennem talpraugrott az ördög, hogy tút szűrjak a fenenagy elégedettségébe: Ez nagyon szép volt, Csenki úr kérem, és bizonyosan igaz is, mert hallottam beszélni a nagyapámat, éppen eleget — csakhogy most kutyául másként áll ám a dolog! Akkor szegény volt ez a nép, de annyira, hogy krisztusbocsorra se tellett neki, de most Krisztus köpönyegét is meg tudná venni, ha a légiósok itt kótyavetyélnék a bisztró előtt! Fogata persze most sincs, mert mikor a téeszcsé beütött, eladta, de ha fuvar kell neki, igényeljen vontatót, szabályosan, vagy éppen engem, és szurkolja le azt a pár tízest!.. Mostmár, főagronómus elvtárs, akárhogyan is vesszük, emiatt nem lehetne sajnálni azt a tagot!

Azt felelte az öreg: Nem bizony, fiam, hanem a téeszt! Arra nem gondolsz, hogy vontató így sincs elég, ráadásul azokat a közös munkától kellene elvenni?! De még az is hagyján, hanem a sok irkafirka!? Kiírás, beszámolás, besorolás, teljesítményelszámolás, bérszámfejtés, inkasszálas, kifizetés, könyvelés, meg a többi, ami minden egyes fuvarnál elkerülhetetlen lenne! Erre nem figyelmezel? De pláne arra, hogy most szól neked Pista vagy Jóska, oszt akkor te mégy, rögvest, de legfeljebb másnap reggel — de ha hivatalosan osztanák be, akkor a jövő héten se kerülne be a sütötök a háztáji földről! Addig pedig egy jó fagy elvinné az egészset, és fuccs Mári néni téli csemegéjének!.. És akkor kit szidnának? A szövetkezetet, a szenteket, a demokráciát — meg téged! Te oktondi surbankó!

Felállt, gurulni kezdett elfelé: Szájalni megtanultatok, de gondoskodni!

Hát így jártam az öreggel. Na, Isten-Isten! Mit? Hogyan volt tovább?.. Kérdezni könnyű, elvtárs! Azt a legkönnyebb!.. Hogy mondod, Pistikám? Záróra?.. Persze! kiisszuk ezt a kis lottyadt nedűt, aztán tolatunk! Világos, aranyapám, neked is családod van, holnap is nap lesz — csak ez a szegény szerkesztő úr!.. Tudja mit? Az esti gyorsot még elérné, ha kivinném. De kiviszem: itt hallgatta a szövegemet, emiatt ne rövidüljön!.. Mit? Dehogysis a két lóerővel! Nézze, kiviszem a saját, maszek Trabantommal!.. Hogy?.. Hát mit modhassak erre? Az alapórabérem tíznegyven, a benzinköltség minimális, túlóráat magának, haveri alapon, nem számolok — ezeken kívül pedig: amit rászán a főszerkesztő úr ebben a fene locspoccs időben, kizárólag!

BARTA LÁSZLÓ

Területfejlesztés — iparosítás — életszínvonal

A területfejlesztéssel szemben két fő követelmény támasztható: egyrészt a gazdaság térbeli és települési struktúrájának célszerű alakítása útján segítse elő a mindenkori társadalompolitikai célok megvalósítását; másrészt biztosítsa a társadalmi munka hatékonyságának emelkedését, a gazdasági növekedést.

A felszabadulás előtt területünk és településeink fejlesztését a spontaneitás jellemezte. A kapitalista iparosítás gazdasági szempontjaitól eltekintve (pl. nyersanyaglelőhely, energiaforrás közelsége stb.) a fő törekvés a kizsákmányoló profitszerzés volt. Ennek a törekvésnek rendelték alá mindent. Ilymódon létrejöttek az akkor korszerű ipari centrumokkal együtt a városok elhanyagolt munkásnegyedei, a fejletlen vidéki területek fölös munkaerővel, munkanélküliek tömegeivel. A felszabadulás után sok éven át a területfejlesztésre fordítható összegek felhasználásáról központosítottan döntöttek. Elsősorban a nehézipar indult gyors növekedésnek. Az életszínvonal növelését célzó fejlesztésekre fordított kiadás aránya elmaradt a követelményektől. A közvetlenül érdekelt területek lakosságának, a községi és városi tanácsoknak alig volt „beleszólása” a területfejlesztési tervek kialakításába.

A gazdaságirányítás új elvei lényeges változást hoztak. A területi gazdaságpolitikai célkitűzések kialakításában és megvalósításában a tanácsok az addig-aknál nagyobb hatáskört és önállóságot biztosítottak. Ennek eredményeként indult meg az önállóbb tanácsi gazdálkodás, a terület- és a településfejlesztés célszerűbb helyi irányítása, ekkor váltak érdekeltté a tanácsok saját területük összehangolt fejlesztésében. A területi elv alkalmazása alapján megteremtődtek a fejlesztési koordináció feltételei, és lehetővé vált — a helyi üzemekkel, vállalatokkal közösen — az átfogó területfejlesztési célok kitűzése, megvalósítása. A területfejlesztés ezzel kilépett a tanácsok addig csekély, saját anyagi eszközeik mértékéig terjedő keretlehetőségeiből, s egyidejűleg a tanácsok a saját területük fejlesztésének gazdáivá váltak.

Az 1960-as évek második felétől kialakult új lehetőségeknek két irányban van nagy szerepe. Egyrészt a tanács — a lakosság foglalkoztatottságának biztosítása érdekében — támogathatja az ipari üzemek fejlesztését, új ipartelemek telepítését, másrészt a vállalatok a város fejlesztéséhez járulhatnak hozzá, és közvetett módszerekkel biztosíthatják maguk számára a munkaerőt. A tanácsok olymódon szervezik a vállalati fejlesztéseket, az új üzemek letelepítését, hogy a járulékos beruházásoknak; az energiának, a közműveknek, a kulturális, szociális, művelődési intézményeknek a lakosság is hasznát vegye, sőt a környék lakói is igénybe vehessék őket. A megyei tanácsok az 1971—75 közötti időszakra első ízben készítették megalapozott területfejlesztési, a városok pedig ún. város-

politikai terveket. Megvalósításuk során kiemelkedő jelentőségű volt az iparosítás célul kitűzött feladatainak végrehajtása. Az ipari termelés intenzitása és hatékonyságának növelése ugyan elmaradt a követelményektől, de a tanácsok által támogatott területi iparfejlesztés és telepítés jelentősen hozzájárult a vidéki munkaerőtartalékok lekötéséhez.

Új üzemek létrehozása és a jelentős kapacitásfejlesztések elősegítették a termelőerők megfelelőbb térbeli elhelyezését, biztosították a településeken belüli iparszerkezet célszerűbb kialakítását.

Kielégítően növekedett a nők gazdasági aktivitása is. A gazdaság gyarapodásával párhuzamosan számottevő mértékben javult a lakosság életszínvonalában lévő különbségek kiegyenlítődése, tovább fejlődtek, szépültek városaink és községeink. Sarkalatos gazdasáspolitikai célkitűzést oldottunk meg a megye fejlődésének kiegyensúlyozottabbá tételében, enyhítettük a megye gazdaságában tapasztalt ágazati és területi feszültségeket. Megteremtettük a szabad munkaerő gyakorlatilag teljes foglalkoztatásához szükséges új munkahelyeket. Ez az erőfeszítés jelentősen hozzájárult a korábban számottevő méreteket öltött elvándorlás megfékezéséhez.

Ma már tényként állapítható meg, hogy a legutóbbi 5 évben végrehajtott iparfejlesztés alapvetően helyes volt. Az iparosítás — amely Karcag életében is számos eredményt hozott — jelentős és előnyös hatást gyakorolt a gazdaságra, a társadalmi-politikai viszonyokra, a terület- és településhálózat fejlődésére egyaránt.

Az MSZMP XI. kongresszusa megerősítette és továbbra is fontos feladatként jelölte meg a tanácsok irányító, koordináló és ellenőrző munkájának fejlesztését. Így az V. ötéves tervben meghatározott célok elérésében lényeges feladattá vált a tanácsok szerepének további kibontakoztatása.

Az 1976—1980-as évekre szóló középtávú területfejlesztési tervünk kiinduló adatainak elemzésekor megállapítottuk, hogy iparunk teljesítőképességében több lehetőség volt és van, mint ami az eddigiek során felszínre került.

Lassan bontakozott ki a célszerűbb termékszerkezet, a gyártás- és gyártmányösszetétel korszerűsítése döcögött, a piaci igényekhez való jobb igazodás sem minősült kellően dinamikusnak.

Az intenzív fejlődés mindenekelőtt a megyében régebben működő, nagyobb ipari üzemeknél volt jellemző, amelyek főként rekonstrukciós, termelésbővítő beruházásokat hajtottak végre. Ugyanakkor az extenzív ipartelepítések útján létrejött új üzemek és kisebb termelőegységek működése a hatékonyság, a termelékenység tekintetében általában nem volt kielégítő.

A megye természeti adottságainak kihasználásában — főként a mezőgazdasági alapanyagok helyi feldolgozásában számottevőbben nem léptünk előre. Az élelmiszeripari feldolgozás viszonylagos elmaradottsága fokozódott. Fejlődése a nehéz- és könnyűipar mellett arányosan nem következett be.

Megyénk V. ötéves tervidőszakra vonatkozó céljainak meghatározásakor mindezeket figyelembe vettük. Most a végrehajtás során azon kell fáradoznunk, hogy gazdasági területfejlesztő tevékenységünk irányítása, szervezése és ellenőrzése a népgazdasági célokkal, valamint a helyi és lakossági szükségletekkel mind jobban megegyezzen.

A területfejlesztés és az ipar fejlesztése nem mindenkor tudta megközelíteni az indokolt szükségletet. Gazdaságfejlesztésünk iránya és összhangja időnként más és más tartalommal jelentkezett.

A felszabadulást követő államosítások után hazánk gazdasági fejlődésének egyik alapvető és jellemző vonása a viszonylag gyors ütemű iparosítás; a nehéz-

ipar részarányának növelése, áldozatot követelő kiépítése. Az 1950-es évek elején a népgazdaság erőforrásainak nagy — időnként erőltetetten magas — hányadát koncentráltuk az ipari termelés kibontakoztatására. A felszabadulást követő két évtized alatt bekövetkezett gazdasági fejlődésben Szolnok megye területén is nagy szerepet játszott a szocialista tulajdonviszonyok fokozatos kialakítása, majd teljessé válása, és ezzel együtt a fejlődést gátló tényezők megszüntetése.

A megyei gazdaságfejlődés fő vonása, hogy beruházások révén szocialista ipari nagyüzemek jöttek létre. 1953-tól 1968-ig például a szocialista iparban 33 000 munkahelyet hoztunk létre. A II. és a III. ötéves terv időszakában — a korábban meglévő üzemek fejlesztésével párhuzamosan — 15 vállalat települt a megyébe, pl. a Tiszamenti Vegyiművek, az Aprítógépgyár, a Beton- és Vasbetonipari Művek gyáregységei, az OKGT Nagyalföldi Kutató- és Feltáró Üzeme, a Kőolaj- és Földgáztermelő Vállalat, a Bútorgyár, és sorolhatnám tovább. A vállalatok és üzemek túlnyomó többsége azonban — mint a példákban is látszik — a megyeszékhelyen összpontosult.

A társadalom szerkezetének változása Szolnok megye vidéki városaiban és községeiben a mezőgazdaság szocialista átszervezésének hatására indult meg. A mezőgazdaság szocialista átalakítása, az ágazat gépesítése és kemizálása mind nagyobb számú munkaerőt szabadított fel. A viszonylag koncentráltan települt nagyipar is egyre több munkaerőt igényelt.

A megyében e két főfolyamat időben eltért egymástól. Ennek következtében évente több ezren a megye határain kívül kerestek megélhetést és lakhelyet is.

Az elvándorlást csak fokozta, hogy az ipar jelentős hányada a fővárosra koncentráldott. A területi foglalkoztatottság alakulására ez is kedvezőtlenül hatott.

A munkaerő lekötésében, a megye községeiben, mezővárosaiban élő lakosság életszínvonalának növekedésében bekövetkezett lassú előrehaladás ellenére Szolnok megye gazdasága — ezen belül az ipar — összességében gyorsan fejlődött.

A szocialista szektorban 1953-tól 1968-ig 16,7 milliárd forintot fordítottunk beruházásokra. A termelőszövetkezetek megszilárdítását segítve 1963-ig a mezőgazdaság termelőeszközeinek növelésére jutott a legnagyobb összeg. Ebben az időszakban is növekedtek az ipari állóalapok, de növekedésük üteme elmaradt az országostól.

A szocialista szektor termelő jellegű beruházásainak az 1963. évet megelőző évtizedben 34⁰/₀-át, majd ezt követően 1968-ig már 46⁰/₀-át fordítottuk Szolnok megyében az ipar fejlesztésére. Az ipari beruházások aránya 1964-től kezdve meghaladta a mezőgazdaságét.

Az 1960-as évek második felében már kb. 30 olyan fontos iparcikket állítottunk elő, amelynek részesedése az országos termelésből is igen jelentős. Néhány áruféleségből — a szuperfoszfát, kénsav, tornacipő, hűtőszekrény — elértük a 60—100⁰/₀ közötti arányt.

A nemtermelő ágazatok fejlesztésére az 1968. évet megelőző 15 év alatt csak kevés összeget fordíthattunk. Lakásra, kommunális, egészségügyi és kulturális célokra az összes beruházási ráfordítás 17⁰/₀-át tudtuk felhasználni az akkor országos szinten biztosított 21⁰/₀-kal szemben. Az infrastrukturális fejlődés így szükségszerűen elszakadt a termelőágak fejlődésétől. A keresők aránya is alacsonyabb volt az országosnál. Ezzel összefüggésben igen magas volt megyénkben a kis jövedelmű háztartások száma. Pl. 1967-ben az egy főre jutó jövedelem a háztartások egyharmadában nem érte el a 800 forintot.

Az új gazdaságirányítási rendszer bevezetését követően és a IV. ötéves tervben tovább folytatódott, céltudatosabbá vált megyénk, elsősorban vidéki területeink iparosítása.

Az elhelyezkedésben fellelhető területi aránytalanság, az ipar koncentrált-sága és a foglalkoztatást kevésbé biztosító nehézipar hangsúlyos szerepe jó ideig nem nyújtott megnyugtató lehetőséget a vidéki munkaerőtartalék célszerű lekötésére.

Az 1975. év végéig felgyorsult extenzív jellegű iparosítás eredményeként a szocialista ipar fejlesztésére több mint 5,6 milliárdot költöttünk, mintegy 1,6 milliárddal többet, mint az előző öt évben.

Az ipartelepítések hatására az ipari aktív keresők száma 1971—75. között 10 ezerrel, arányuk mintegy 3%-kal növekedett, és megközelítette a keresők 33%-át. A növekedés forrását jórészt a mezőgazdaságban bekövetkezett munkaerőlétszám csökkenése képezte.

Az ipar területi elhelyezkedésében kedvező folyamat ment végbe. Az ipartelepítéseket és fejlesztéseket elsősorban a terv szerint meghatározott 11 településre (a 7 városra és a 4 nagyközségre) koncentráltuk. Ezen belül Karcag, Mezőtúr, Kunszentmárton és Tiszafüred iparosítása kiemelt központi támogatással történt. A szocialista ipar állóeszközeinek közel 88%-a, az iparban foglalkoztatottaknak pedig 78%-a összpontosult ezeken a területeken.

A 10 000 lakónépességre jutó, iparban foglalkoztatottak száma megyénkben 1270-ről 1470-re növekedett. Ez az emelkedés a kijelölt 11 településen — ahol elérte a 2100-at — mintegy 330 fős növekedéssel dinamikusabb volt. Ezen belül pl. Karcagon is közel azonos mértékű volt a növekedés.

Az ipar területi elhelyezkedésének, helyi szerkezetének kialakítását a termelő ágazatok feszültségeinek csökkentésére, az életszínvonal területi különbségeinek mérséklésére irányuló céljaink határozták meg. Központi alapból több mint 227 millió, ezen belül Karcag ipari beruházásaira 51,5 millió forint összegű támogatást biztosítottunk.

A központi, a megyei és a helyi tanácsi támogatások útján olyan ipari vállalatok üzemének letelepítésére került sor mint a Magyar Hajó- és Darugyár, az Alumíniumárugyár, a Könnyűipari Gépgyártó Vállalat, a Pannónia Szőrmekikészítő és Szőrmekonfekció Vállalat, a Beloianisz Híradástechnikai Gyár, a Hűtőgépgyár vidéki üzemei, Karcagon a Szerszámgépipari Művek és a Híradótechnikai Vállalat. Egy-egy ipari munkahelyet közel 200 000 forintos költséggel alakítottunk ki.

Helyi tanácsaink koordinációs munkája, a termelő és nemtermelő infrastrukturális háttér megteremtésére irányuló erőfeszítései jelentős segítséget nyújtottak a terület fejlesztésében. A vidéki iparosításon alapuló város- és községpolitikai tevékenység hatására megélnéskült a lakosság átrétegződése, a városiasodás folyamata. A lakosság készpénzbevételei évente 9,9%-kal, 5 év alatt összesen 60%-kal bővültek, nagyobb mértékben, mint országosan (56%). A munkásosztály életszínvonalának területi kiegyenlítődése megkezdődött.

A termelés dekoncentrált jellege, az extenzív ipartelepítésekkel járó foglalkoztatottság-növelés elsődlegessége és a további negatív tényezők — mint a munkaszervezési hiányosságok, a munkafegyelem, a technikai-technológiai problémák — kedvezőtlenül befolyásolták célkitűzéseink hatékonyabb valóra váltását. 1971—1975. között a szocialista ipar termelésének növekedése ugyan biztosította az országosan elért ütemnek megfelelő szintet, de elmaradt a megyei tervben előirányzott ütemtől. S a termelékenység — az országosnál lényegesen alacsonyabb mértékben — csak 44%-át fedezte a többlettermelésnek.

A kedvezőtlen külgazdasági körülmények természetesen saját belső gyengeségeinket is felszínre hozták, ami főként a jobb termékszerkezet, a minőség, az exportképesség, a piackutató tevékenység erőteljesebb javítására ösztönöz.

Azokat a területeket, amelyeken fejlesztési politikánk javítását összpontosítani kell, a IV. ötéves tervidőszak fentebb vázolt eredményeiből, az ipar fejlettségének helyzetéből, feltárt hiányosságokból kiindulva határoztuk meg. A termelés bővítését elsősorban a technika, a technológia fejlesztésével, jobb üzemes munkaszervezéssel, az élő- és holtmunka hatékonyságának javításával kell elérni. Az V. ötéves tervidőszakban az intenzív fejlesztés alapjait és feltételeit a már kiépült új ipartelepeken is meg kell teremteni.

A termelőberendezések sok helyen alacsony színvonalát, az elégedett gépeket és az ipartelepítésekkor gyakran örökölt korszerűtlen technológiát mindehhez gyors ütemben fel kell számolni. Anyagi erőnket a már kialakult üzemek rekonstrukciójára, a fejlesztések útján bővülő és a még letelepülő újabb, de korszerűen felszerelt üzemek megteremtésére, a hatékonyabb ágazati és termékstruktúra kialakítására szükséges összpontosítani. A tervezett 40—45%-os termelésbővülésnek legalább 80%-át ily módon leszünk képesek a termelékenység növekedésével biztosítani, ahogyan azt az MSZMP megyei bizottságának cselekvési programja számunkra kötelezővé teszi.

A további munkaerőbevonások lehetőségének szűkülése is az intenzív fejlesztések irányába ösztönöz. Számításaink szerint az V. ötéves terv időszakában már csak mintegy 4000 új ipari munkahely lesz betölthető. Elsősorban Tiszafüred térségében, a női munkaerőtartalék mobilizálható részének erőteljesebb bevonásával. A többletmunkaerő bevonásáról az optimális vonzáskörzetben az ingázási feltételek javításával szükséges gondoskodni. A termelés bővítését célzó fejlesztéseket, újabb üzemek letelepítését az ipar befogadására kijelölt 11 településen indokolt szorgalmazni. Egyidejűleg a viszonylagosan szétaprózott ipari üzemek koncentrációja is cél.

Az ipar összes beruházásából való részesedése mérsékelten, mintegy 1—1,2%-kal fog emelkedni, és eléri a 7—7,5 milliárd forintot. A beruházások anyagi-műszaki összetételén belül jelentősen visszaesik az építés-szerelés, és erőteljesen növekszik az intenzív fejlesztésekkel járó gépesítésre, technikai felszerelés korszerűsítésére fordított beruházási részarány. Az ágazati fejlesztések közül az élelmiszeriparnak lesz hangsúlyosabb szerepe, a gyorsan fejlődő mezőgazdaság biztosította nyers- és alapanyagok helyi feldolgozása ezt indokolja. Kiemelt jelentőségű beruházás lesz a közel 2 milliárd forint költséggel Rákócziújfalun—Martfű térségébe települő növényolajgyár. A Phylaxia Vállalat gyáregysége Karcagon épül meg, és korszerű gyártmányaival szolgálni fogja majd a mezőgazdaságot.

Megyénkben mintegy négy és fél, ötmilliárd forintot kitevő beruházás a meglévő üzemek és vállalatok rekonstrukciós fejlesztését, gyártmánszerkezetük bővítését, korszerűsítését, technológiai felkészültségük javítását biztosítja. Ezek közül a jelentősebbek: a Tiszamenti Vegyiművek nátrium-tripolifoszfát üzemének építése; a Téglá- és Cserépipari Vállalat mezőtúri vázkerámia és burkológyára, a Beton- és Vasbetonipari Művek nagyfeszítávolságú fűdémelemek gyártására alkalmas (Span-Deck) gyártócsarnoka, a Papírgyár rekonstrukciós bővítése; a Tisza Cipőgyárban a gumigyártás rekonstrukciója és új gyáregység létesítése Tiszafüreden, valamint a Hűtőgépgyár fejlesztése.

A tervidőszak végéig — számításaink szerint — a 10 000 lakosra jutó, iparban foglalkoztatottak száma megközelíti az 1560-at. Az ipar ágazati szerkezetét tekintve 1,7%-kal visszaesik a nehézipar, de 0,6 illetve 0,5%-kal növekszik majd az élelmiszeripar, valamint a könnyűipar részaránya.

Területünkön az elmúlt 6—8 év alatt csak 3,5—4,0%-kal növekedett a 301—1000 dolgozót befogadó középüzemek, ugyanakkor 10—12%-kal emelkedett az 51—300 munkást foglalkoztató kisebb telephelyek száma.

A termelésirányítás jobbá és szervezettebbé tétele, az eszközök koncentráltabb felhasználása mind nagyobb követelményt támaszt az optimális üzemenagyságok kialakítására. Ennek a célkitűzésnek — a lehetséges átszervezések és összevonások útján — elsősorban a 300—500 főt meghaladó középüzemek számszerű növelésében kell realizálnia, ami jobban megfelel a korszerű, gazdaságos gyártmány- és termékszerkezet kialakítási feltételeinek. A szövetkezeti iparban folytatódnak a már megkezdett egyesülések, ezen belül tovább erősödik a fogyasztási szolgáltató hálózat.

A jelenlegi tervidőszakban is a megyei településhálózat-fejlesztési tervben lefektetett követelménynek megfelelő településpolitikát folytatunk. A fontosabb szerepkörrel rendelkező települések kiemelt fejlesztése — így Karcag városé is — együttjár az urbanizációs folyamat erősödésével.

Az iparosítás továbbra is gyorsítja a társadalmi átrétegződést, a városi életforma terjedését. A városiasodás folyamatát ésszerű várospolitikával, az infrastruktúra, a közintézményhálózat gyorsuló fejlesztésével tesszük kiegyensúlyozottabbá. A központi erőforrások mellett a helyi lehetőségek körültekintő feltárásával és mozgósításával kell biztosítani a célok valórváltásához szükséges feltételeket.

Ma a korábbiaknál nehezebb feltételek között kell feladatainkat megoldanunk. Tekintettel a világgazdaságban jelentkező kedvezőtlen folyamatokra erőteljesebben kell érvényt szerezni az alap- és importanyagok, az energiahordozók takarékos felhasználásának, az üzem- és munkaszervezési feltételek javításának. Gyorsabb előrelépés kell a szakmunkásképzés, a továbbképzés, a hozzáértés kialakításában. További eredményeket kell elérni az üzemi demokrácia kiszélesítésében és egyúttal magasabb követelményt kell támasztani a vállalatok, szövetkezetek vezetőivel szemben. Az iparosodó településeinken — így Karcagon is — mind több gondot kell fordítanunk a termelő és nemtermelő ágazatok összehangoltabb fejlesztésére, amely biztosítja a hatékony munkavégzést mind a gazdaságban, mind a lakossági szükségletek kielégítésében. A városias fejlesztésre kijelölt települések közül Tiszafüred és Kunszentmárton várossá fejlesztését valóságos szerepkörük, tájegységi vonzáskörzetük, továbbá a megye városhálózatának területileg arányos elhelyezkedése indokolja. A tudományos-technikai, gazdasági és társadalmi fejlődés felgyorsulásával megnövekedett a jövőre irányuló céltudatos felkészülés. A szocialista tervgazdálkodás fejlesztését az eddigiekben a középtávú és az éves célkitűzések meghatározásával alapoztuk meg. A népgazdasági és területi fejlesztéssel szemben jelentkező követelményeket azonban már ma is csak a különböző, elsősorban hosszútávú programokra alapozott elképzelések egységes rendszere képes kielégíteni.

Világszám vagy dzsumbuj?

Fogadjuk el a kiskörei tározótónak a Varga Domokos által adományozott Böge nevet, addig legalábbis, amíg nem lesz egy végleges „keresztelő”. Jól tudva — és egyúttal hangsúlyozva! —, hogy a Böge elsődleges népgazdasági szerepe az Alföld egy jelentős részének öntözővízzel való ellátása; ezúttal mi mégis a másodlagos hasznosítás, az üdülés nyomában jártunk.

Néhány mondat általánosságban: Üdültetési rendszerünk úgy társadalmilag, mint gazdaságilag és építészetiileg problematikus. A zömében individuális üdülési forma miatt rendkívül telekigényes, területigényes. A terület ellátásának az igénye egyre erősebb, ha nincs víz, szennyvízrendszer, már alapvető feltételek hiányoznak. Ha ilyen ütemben nő, burjánzik Magyarországon az üdülőterületek nagysága, e telepek lassan várossá duzzadnak, holott jelenlegi városaink sem érik el a kívánt kommunális szintet, nemhogy az üdülőtelepek. Mindez elviselhetetlen teher a népgazdaságnak. Kérdés, hogy az egyénnek előnyös-e az individuális üdülési forma, hiszen a hétvégi házakat egy évben csak két-három hónapig használják, s az év nagyobbik részében üresen állnak. Hacsak nem munka nélküli jövedelemszerzésre használják! Az üdülőkörzetek építészetiileg elcsúfolnak, egyre szorongatóbb a zsúfoltság, s így már az üdülés feltételeit sem biztosítják. Nyilvánvaló, hogy az individuális üdülési forma önmagában nem oldja meg az üdülési igényeket. Új üdültetési formát, szervezeti keretet kell teremteni. A XI. pártkongresszus nem véletlenül hangsúlyozta a kollektív üdülési formák előtérbe állítását az individuális üdülési formákkal szemben. Hol lenne a szocialista társadalomba jól illő, eszméinkkel összhangban lévő, kívánatos üdülőkörzet kialakítására alkalmasabb terep Kiskörénél, Tiszafürednél, Abádszalóknál, Poroszlónál: egyszóval a Bögénél, a kiskörei üdülőkörzetnél? Sehol. A Böge Európában is egyedül álló lehetőség, s ezt a lehetőséget nem szabad eljátszani. Nyilvánvaló, hogy az üdültetési rendszerünkben mélyen gyökerező problémákkal a Böge körül is meg kell küzdeni, nem beszélve a mesterseges tó sajátos nehézségeiről, amilyen például: a) félfő, hogy a Bögében kevés lesz az állandóan víz alatt álló terület éppen az öntözés miatt; b) fokozott az elmocsarasodás veszélye, sok helyen a gáttól távol lesz a víz, állandósul a partvándorlás; c) megfelelő lesz-e a víz minősége? A hallatlanul sok gond, probléma ellenére is tőlünk függ, hogy mi születik a Böge körül: világszám vagy dzsumbuj? S jöllehet, még egyetlen telket sem adtak el, egyetlen hétvégi ház sem áll, az üdülőkörzet még csak papíron létezik, még a Böge sincs felduzzasztva vízzel; mégis, már most eldőlhet sokminden.

A Fórum írásait-anyagait a vita szándékával adjuk közre; ellenük vagy mellettük szóló véleményeknek, gondolatoknak ugyanitt örömmel adunk helyet.

Kit érdekeli a Böge?

A Böge építői a szó, a KÖTIVÍZIG munkásaié.

D. R. (*Jászládány*) szkréperes brigádvezető: „Vagy négy évig dolgoztunk a vízlépcsőnél, meg mindenfelé azon a részen. A mi brigádunk építette az Abádszalókot védő töltésnek úgy 80 százalékát; Kiskörén a hajótelelő gátjait; a tározó gátjait, de magánál a vízlépcső építésénél is jelen voltunk. Mi küszködtünk a Nagykunsági főcsatorna tekintélyes részével, de az NK—3-as öntözőcsatorna egy részével is. Tudja milyen talajon állnak majd Kiskörén az üdülők? A Master kotrógép nagy marófeje hordta a zagyt vízzel együtt a partra, oda, ahol majd az üdülők lesznek. Ott már kalickákat alakítottak ki földgátakból. Ezek olyan harmincszor harminc méteres kockákat adtak; vagy három méter magasak voltak a gátak, az erőmű építésénél kitermelt földet ide dolgozták be. Az egymásfél kilométeres csővezetéken ide ömlött a zagy, ide nyomatták: amikor már nagy víz állt a gátak között, elengedték a Tiszába. De a sűrűje a gátak között maradt. No, így került oda vagy négy-öt méteres iszapréteg még a vízlépcső építése idején. Akkor vagy két évig hagyták szikkadni, hogy megbirja a gépeket; vágta a nap, összeszáradt, volt ember, aki combig esett egy-egy repedésbe. Olyan muhar és sás nőtt azon, amelyet még nem láthatott ember! Négy-öt méteresek! Valaki elejthetett egy paradicsomot, mert találtunk egy bokrot, de azon termett vagy százötven öklömnyi paradicsom. Isten bizony! No, erre az iszapra hordtunk mi körülbelül fél méteres humuszréteget, szép símára dolgoztuk, gyönyörűen lejt. Olyan kaszáló van ott, hogy csoda! Az erőmű és a Jászsági főcsatorna között van ez.”

B. K. (*Alattyan*), az említett brigádban üzemanyagos: „Nekem számításom van üdülőtelket venni Kiskörén, az áráról függ. Nem magamnak persze, inkább a családnak. Gyönyörű az a hely, meg aztán az én munkám is benne van. Évekig ott küzdöttünk. Aki azon a földön ledug egy vesszőt, maga is eltátja a száját, olyan gyümölcsfa serken ott!”

E. M. (*Kenderes*), *kubikos*: „Isten ments, hogy én üdülőt vegyek, van nekem elég bajom az 1200 négyszögöles portámon, majd bele szakadok a művelésébe. Én inkább eladnék, mint vennék. Nincs tudomásom egyetlen emberről sem, aki üdülőtelket venne.”

V. J. (*Abádszalók*), *kubikos*: „Én telket? Kiskörénél? Nincs nekem időm a láblógázásra! Itt a cégnél is azzal ölnek mindig, hogy menjünk üdülni. De mi még nem állunk úgy fizetésileg, hogy arra a kis háztájira ne lenne szükségünk. Igenám, de amikor üdülni lehet, akkor kell a szőlőt permetezni, meg minden, így azután a háztáji feléli a szabadságomat.” Erről a felfogásról Varga Domokos is ír a *Vizek* könyvében (112. oldal). „Dologkerülők. A régi paraszti szemlélet szerint a horgászok is azok. A csónakázók, a strandolók, a kécskei, tiszazugi vagy — beljebb, a Holt-Tisza mellett — a tőserdei új üdülőtelepen nyaralók, a part mentén itt-ott sátrat verők nemkülönben. Téblábolnak, heverésznek, lubickolnak, mialatt óróluk a verejték szakad.”

Üdülőkörzet születik, anélkül, hogy a falusi parasztságot, vagy az onnan ingázó, esetleg helyben születgető munkásságot érdekelné? Egy nagykunsági gazdaszemberrrel folytattuk az alábbi rövidke párbeszédet.

- Nem érek én rá ilyesmire, kérem.
- Dehát néha meg kell pihenni!
- Majd ha rámhúzzák a földet, akkor!

Már Erdei Ferenc is megfogalmazta ezeknek az embereknek a törvényét

Magyar falu című könyvében: törvény a munka, amit társadalmi küldetésnek érznek, tehát megvetik a „dologtalan” életet.

Pedig kétségtelen, hogy élénk az érdeklődés a kiskörei üdülőkörzet iránt. A körzet falvaiban lakókat csak annyiban foglalkoztatja, amennyiben az ellátás javulását remélik általa, de sok falusi csak annyit tud az egészről, hogy „rebesgetnek valamit”. Távoli dolognak tartják („Addig meghalhatunk!”), s ennek objektív jele az, hogy Tiszafüred kivételével nem emelkedtek a telekárak, nem indult telekspekuláció, a lakóházakhoz nem kezdtek toldozgatni majdan kiadandó szobákat...

Az érdekelt községek tanácsainál azonban máris fölös számú telek igénylőt tartanak nyilván. Kiskörén 1250; Abádszalókon 400; Tiszafüreden pedig 2413 telket igényeltek 1976 végéig. Kelet-Magyarország gyér üdülési lehetősége miatt elsősorban Hajdú-Bihar megye nagyvállalatai és lakói érdeklődnek a Böge iránt, innen érkezett a legtöbb igénylés. Ezen kívül a környező megyékből várható a legtöbb üdülő, de akadnak a fővárosból, sőt a Szovjetunióból is. A kiskörei tanácsnak az a gondja, hogy hogyan értesítse a sok-sok telekigénylőt a számukra szomorú tényről: Kiskörén nem lesznek magánüdülők, itt csak vállalatok, szövetkezetek, társas üdülők kapnak helyet. Tiszafüreden magyarázkodnak, alig győzik a türelmetlen igénylők reklamációit kivédeni.

Három község

Az érintett községek vezetőiben is van némi türelmetlenség és bizonytalanság: néhány kérdésben nincs egyértelmű álláspont, időről időre változnak a tervek, „tárgyalgatunk, tárgyalgatunk, de a pénzügyi problémák tisztázatlanok” — mondják.

Mi történt eddig Kiskörén? Huszonhat hektár terület kezelői joga már a tanácsé, huszonnégy hektár kisajátítása folyamatban van, fúrtak egy termálkutat...

„Kisköre kereken 29,0 millió Ft-os V. ötéves tervi fejlesztési előirányzatainak kb. 87⁰/₀-a — azaz kereken 25,0 millió Ft — tekinthető döntően üdülési célú fejlesztésnek, melyből azonban 20,0 millió Ft egyelőre fedezetlen öszszegként van feltüntetve.” (A középtiszavidéki üdülőkörzet V. ötéves tervi koordinációs programja. Munkaközi egyeztetési anyag.)

Az V. ötéves tervben létesül Kiskörén gelka, egészségügyi kombinát, s bővíti az iskolai napköziotthont. „De ezt nem az üdülőkörzet hozza” — teszik hozzá a vezetők.

— Villany és víz van a községben — mondja Molnár János tanácselnök és Kontra Gyula, a pártbizottság titkára — de útjaink nincsenek. Kiskörén jelenleg egy fia szennyvízcsatorna nincs, az udvarokban derítők vannak. Szennyvíz- és fürdőtársulatot kell létrehozunk. Az üdülőtelepen nem lesz ilyen gond, mert rácsatlakoztatjuk a vízlépcső és erőmű mellett épült lakótelep rendszerére. (Zárójelben megjegyezzük, hogy e rendszer jelenlegi kapacitása 150 köbméter, míg az üdülőtelepről várható szennyvíz 600 köbméter. Tehát mégis lesz gondjuk a kisköreieknek.)

— Mit várnak az üdülőkörzettől?

— Megugrik a fejlődés. Most van egy új lakótelep, épül egy modern üdülőtelep és itt az óközség. Nekünk kell felnőni az üdülőkörzethez, hogy megfeleljünk az idegenforgalomnak. Egy tervrajzot nézegetünk, az üdülőtelepét. Ilyen feliratok olvashatók rajta: strand, sportpályák, szabadtéri színpad, klubok, étterem,

presszó, növénybemutató, ifjúsági tábor, kemping, csónakkikötő, hajóállomás.

Abádszalók az országos településhálózat fejlesztési koncepció szerint részleges középfokú központ lesz. Alsófokú 1985-ig, részleges középfokú központ pedig az ezredfordulóig lesz. Nos, ennek tudatában remélnék az abádszalóki vezetők általános kórházat, mentőállomást, középiskolát, OTP kirendeltséget, tűzoltóságot, stb. Az üdülőkörzettől elsősorban a község arculatának megváltozását várják, hogy a ma még zárt községben új igények jelentkeznek, s megváltozik az életmód is. Itt az üdülést kiszolgáló létesítményeknek csak egy része lesz idényjellegű, ezek egyúttal a település ellátását is szolgálják. Megvolt a termálfürdő helykijelölési eljárása. A fürdő a helybéli lakosoknak is készül, hiszen a községtől egy, másfél kilométerre lesz, méghozzá pontosan a szabadtéri stranddal szemben, azonos kiszolgáló létesítményekkel. Megjegyzendő azonban, hogy a szabadtéri strand tervezett helyén a Böge iszapos, s a part menti fűzesen keresztül csak cölöpökre rögzített pallókon lehet majd közlekedni. Ezzel szemben az abádszalókiaktól tudjuk, hogy a község vonalában, az új gát mentén homokos a part, az uralkodó szélirány keltette hullámzás máris megbontott a Böge belsejében egy homokos magaspartot, s a fürdőzőknek oly kellemes anyagot itt rakta le a község alatt. Elképzelhető, hogy a fürdőzők ezt a területet használják mégis strandként? Ösztönük nyilván ezt diktálja majd. Még egy kérdőjel: a fürdők tervezett helyén lévő gazdasági épületek állapota erősen romolhat, mire a fürdőket kiszolgáló létesítményekké alakítanák őket. Így is megéri? Abádszalókon eddig 50 hektár erdőt telepítettek, ez év végéig 130 hektár a terv.

— Az új gát építéséhez sok földet kitermeltek a tározóból — meséli Bordás Imre tanácstitkár. — A nagy kubikokban víz van és rengeteg hal! Vagy négyszáz horgász paradicsoma ez a hely, ennyit máris élvezünk a Bögéből. Itt a tóban már áll a víz, ahol eddig legelő, kukorica vagy erdő volt, ott is. Itt már csónakázhatunk.

— Az üdülőterület még a téesz használatában van, nincs kisajátítva — mondja a tanácselnök, Juhász István. — A telket 1980 után kezdjük osztani, de üdülők is.

Abádszalókon villany és víz szinte mindenhol van, burkolt út tíz kilométernyi, földút 35 kilométer. Járdá minden utcának legalább az egyik oldalán. Szennyvízcsatorna viszont egyetlen méter sincs. A KEVITERV elkészítette a szennyvízcsatorna tanulmánytervét, óriási költség, nincs rá fedezet. A VI. ötéves tervben szennyvíztársulást akarnak létrehozni, amit a községben kialakítandó lakótelep, valamint a Böge miatt máris megváltozott talajviszonyok is sürgetnek.

Tiszafüreden a legkézzelfoghatóbb a Böge jelenléte. Lengyel Kálmán, a tiszafüredi Járási Hivatal elnökhelyettese meséli. — 1968-ban híre ment, hogy az Alumíniumgyár egységet létesít Tiszafüreden. Azon a környéken egyik évről a másikra négyszögölenként 25—30 forintról 100—120 forintra ugrottak a telekárak. Az üdülőkörzet hírére is emelkedtek legalább száz százalékot, úgyhogy ma már 400 forint körüli telekárak is vannak.

Itt, az üdülőkörzet központjában jobban érezhetők a változások. Már megvan az ifjúsági üdülőcentrum hat hektáros helye, 1978-ban kezdik az előközművesítését. A tervidőszak utolsó évében lesz némi pénz faházak és kemping létesítésére. A hírek szerint a tiszafüredi strand fejlesztésére az ENSZ is ad pénzt. Az ötödik ötéves tervben egy milliárdot fordítanak az üdülőkörzetet közvetve vagy közvetlenül érintő feladatok elvégzésére, például a kishajózó útvonal kotrására. A száz személyes Touring Hotelt tervezik. Épül az autószerviz. Az ötödik ötéves tervben 23 kilométer út épül, ezen kívül felújítják az idén a Tiszafüred—Tisza-

szőlős—Tiszaderzs közötti utakat. 1980-ig a járás összes útját korszerűsítik. Tiszafüreden 1980-ban kezdik a 33-as út (ún. „húszöles” út) átterelését. A nagyközség vezetői már rendezvényeket is forgatnak a fejükben: „Tiszafüredi halas napok”. Ennek célját így határozták meg: „Olyan művelődéspolitikai, idegenforgalmi profil biztosítása, amely a település középfokú központtá válásához, a Tisza II. üdülőkörzetének központjává válásához, a meglévő és ütemesen növekvő idegenforgalom igényeihez jól illeszkedik, illetve a település ilyen irányú funkcióinak kialakítását, ellátását speciálisan és tartalmasan segíti.” A kissé kacifántos megfogalmazás mögött okos rendezvények tervei vannak, amelyeken találkozhatnak hazánk halbiológusai, a haltenyésztési szakemberek, a muzeológusok, néprajzosok, a horgászok és érdeklődők, halfőzők, halsütők és ínyencek.

Duzzasztás — új víz

Amikor 1973 májusában vízbe merültek a duzzasztómű záróablái, s megkezdődött a mederduzzasztás, az építők nagy munkájának befejezését jelentő pillanat egyben kezdet is volt. Új víz „született”. Azzal az egyszerű hidrobiológiai beavatkozással, hogy attól kezdve a szokásosnál lassabban mozgott a Tisza, a víz fizikai, sőt kémiai jellemzői is változásnak indultak. Egyszerűen, a kiskörei Tisza víz nem ugyanaz, mint mondjuk a tiszadobi. Ha csak a könnyűbűvárók tapasztalataira utalunk is, kézenfekvő a változás: a folyó hordalékos vizében általában húsz—harminc centiméternyire látnak (szőke Tisza!), a kiskörei duzzasztott vízben néha egy méterre, vagy messzebb is. Tisztább, kiülepettebb. A nagyobb sebességgel áramló víz és a duzzasztómű lelassította víz minőségi viszonya szinte azonos a Balaton és az abba folyó Zala vizének kölcsönhatásával. A hasonlóság abban mutatkozik, hogy mindkettőnél a hordalékküiülepítés mellett egyfajta „kicsapódás-pelyhesedés” is lejátszódik. A víz kémiai elemeinek összetételére pedig az egyes ionok arányának változása jellemző. A vízben kimutatható kalcium mennyisége csökkent, a magnézium és nátrium tartalom viszont jelentősen megnövekedett. Ez utóbbi jelentősége, veszélyeztető szerepe egyértelmű, ha a szikesedésre gondolunk.

Miután a Tisza vize a benne kialakult — a „tisza-vízi” életviszonyokhoz alkalmazkodott — élőlényeknek természetes közege, magától értetődik, hogy egyetlen jellemzőjének megváltozása sem marad „visszhangtalan”. Pontosabban arról van szó, hogy ha például egy algafajnak nem kedvezett az állandó áramlás, nyilvánvaló, hogy nem is élt meg a folyóban, viszont abban a pillanatban, hogy a folyás lelassult (persze, ha csak ez az egy akadály volt a megtelepedésnek) megfelelő életközeggé válik számára, s ott meghonosodik, ugyanakkor kiszorítva az élettérből, (helyettesítve) egy másik fajt.

Ugyanezen a gondolatmeneten juthatunk el oda is, hogy ez a néhány jellemzőt megváltoztató egyszerű beavatkozás az eddigi teljes biológiai egyensúlyt megváltoztatja azon a területen, hiszen (maradjunk az alga példájánál) az alacsonyrendű növények mellett megvan a belőle, rajta, vele élő, azonos életkörülményeket igénylő alsórendű állat is. Lehet továbbgondolni: az eddigiekhez képest új állat adott esetben jobb, vagy esetleg épp rosszabb, alkalmatlanabb táplálék lehet egy másik, ott élő magasabb rendű gerincesnek, halnak, amelyik pedig erre a kis változásra még nem reagált. Ez viszont már elindíthatja annál is a változást.

Mіндеzt a logikai vargabetűt azért jártuk be, hogy érzékeltessük, egy népgazdasági jelentőségű nagyberuházás nem is annyira a látható, látványos, kéz-

zelfogható elemeiben jelenti az oly sokat emlegetett természetátalakítást, hanem sokkal inkább a kevésbé látványos, de minden változásra érzékeny természet rendjébe való beavatkozással.

Az élővilág átrendeződését olyan példák bizonyítják, mint a betonpillérek, partvédő köveken megjelent fonalas zöldmoszatok, a napos, meleg hetek után vízvirágzástól, tehát tömeges algaszaporodástól bezöldült víz. Ez a szabadon áramló Tiszában elvértve fordul elő.

Az állóvízi együttesre jellemző alfafajok között olyan is előfordult, amely egyébként Észak-Amerika nagy tavainak egyikében, az Ontario tóban honos. Az állati planktonszervezetek között pedig megjelentek, elszaporodtak a halivadék táplálékot szolgáltató mikroszkópikus kerekessérgék. Az intenzív iszaplerakódás sok egyéb következményei közt abban is biztosak lehetünk: újabb lépés a legfinomabb húsú hal, az amúgy is visszaszorulóban lévő kecsege megcsappanásához. Ez a hal ugyanis a kemény, tiszta folyómedret szereti — csak ott tud szaporodni. Félméteres iszapban csak elveszni tud.

Kákabozót a vitorlaspályán

Az elképzelések szerint az Abádszalók melletti tározóterületen, vagy ahogyan majd a tónak azt a részét nevezik, abádszalóki öbölben vitorlaspályát terveznek. Három éve, 1974-ben jókora árvíz vonult le a Tiszán, s megtöltötte csaknem az egész leendő tározóteret. Repülőgépről már felismerhetővé váltak az 1978 utáni tófelület kontúrjai. Ekkor telt meg az abádszalóki öböl, a vitorlaspálya is. Alig több mint két hét alatt a kezdetben tükörsíma vízfelület helyén fokozatosan terjedő sűrű kákabozót nőtt, vízvirágzással kísérve. Akkor egyébként az egész leendő tározótér az eutrofizálódó (tápanyagban bővelkedő) tó képét mutatta. A hínárnövények, nád, sás, káka, egyszóval „vízigyomok” tömeges térhódítása egy tó előregedésének mutatója. Az abádszalóki kákatengerre gondolva akár azt is kérdezhetnénk: megszületett az öreg tó? S mindez csak a természet szeszélye folytán egy kiadós vízszintemelkedést követő fokozatos apadás során alakult ki. Vajon számíthatunk-e jobb körülményekre, ha tudatosan, több éven keresztül a lépcsőzetes feltöltéssel kis vízmélységet tartva a tározótó jelenlétén — magunk teremtetjük meg a hínárosodás környezeti feltételeit.

Vajon szükség szerű volt, hogy ez így történjen, s vajon lehet-e ez figyelmeztető a rövidesen meginduló mesterséges nagy árvíz idejére, s egyáltalán mi lehet ennek a legkevésbé sem kívánatos jelenségnek az oka?

Ha elhisszük azt, hogy a vízinövény azért szaporodott el oly viharos gyorsasággal, mert megfelelő körülményekre talált, s a vízben számára elegendő tápanyag volt, nem vitatkozhatunk azon, szükség szerű volt-e vagy sem. A kialakult állóvízben máris jelentkeztek az eutrof állapot jellemzői. Az is természetes, hogy mindent óhajthatunk az Alföld Balatonjánál, csak épp ezt az eutrof állapotot — kákaburgyingot — nem. Hogy bekövetkezett, tény, s hogy ne ismétlődjön meg, tudni kell mire vigyázzunk?

Óriási tömegű szervesanyag

Csupán a duzzasztási szint optimális megváltozásával nem háritottunk el minden problémát az eutrofizálódás folyamatának visszaszorítása érdekében.

Ezzel legfeljebb a gyökerező hínár- és mocsári növényzet térhódításának vethetünk gátat, ami nem elhanyagolható ott, ahol a vízisport lehetőségének megteremtése a cél.

El kell azonban gondolkoznunk azon, hogy a tározótó melyik részén tekinthetjük kellemetlen jelenségnek, és hol ítélnéjük szükségesnek vagy éppen hasznosnak a nádat, kákát, vagy a gyékényt.

A gyökerező hínárnövényzetnek ugyanis nagy jelentősége van a szervesetlen növényi tápanyag csökkentése terén (Kisbalaton — Balaton), ha az kellő helyre települ, vagy mesterségesen telepítjük!

A tározó felső — sekélyebb — részén kialakuló vizinövényzet a tiszavíz növényi tápanyag tartalmát csökkenthetné, ami az eutrofizálódás ütemét nagy mértékben visszaszoríthatná. Hiába azonban a természet ilyen jellegű „védekezése”, ha az érkező vizet egy erdővel, cserjével benőtt, rothadóképes szervesanyag tömegét magában foglaló tómeder fogadja.

Amikor a természet adta „gyakorló duzzasztás” Tisza II-tó helyett Ecsedi lápot produkált, a területen lévő erdők, cserjék kitermelése az elején tartott, a jelenleginél jóval nagyobb mennyiségű fa, bokor fedte a terepet.

Nem lehet célunk az, hogy a tóvá duzzadt Tisza egyetlen hatalmas tápoldat legyen, amelynek előidézésében az állandó és bőséges utánpótlást biztosító szervesanyag-tömegnek jelentős szerepe lenne.

Önmagától adódik a válasz, feladat. Kitakarítani a tározóteret, megszüntetni a növényi tápanyag utánpótlást. Kitakarítani — teljesen. Teljesen kellene ahhoz, hogy az innen eredő túlzott táplálékfeldúsulást meggátoljuk és az eutrofizálódás ütemét csökkentjük.

A meder-duzzasztást megelőzően már 1967-ben megkezdődött a tározótérből a fakitermelés. A második ütemű duzzasztás, tehát a tó feltöltésének kezdetéig összesen 4070 hektár erdő kerül fűrész alá. Roppant terület, irdatlan mennyiségű faanyag, amelyből még mintegy 900 hektár van hátra. Ebből 610 hektár az erdőgazdaságra vár, további 300 hektárt pedig a tsz-eknek a saját területükről kell kitermelniük. A közös gazdaságok egyelőre minimális kapacitással irtják az erdőt, s ha a Középtiszavidéki Vízügyi Igazgatóság nem ajánlja fel segítségét, bizonyára soha nem érik utól magukat. A nagyobb részt — 610 hektárt — az erdőgazdaságnak kell alig több mint egy év alatt kivágni a víz alá kerülő földről. Ismerve a tsz-erdők helyzetét és a felelős Nagykovácsi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság eddigi megfeszített munkáját, s azt, hogy a gyakran vízborította hullámtéren sokszor emberfeletti küzdelmet vívnak a fakitermelők a terv teljesítéséért, nem vagyunk benne biztosak, hogy a tervezett időre megfelelően kitisztul a tározótér.

Nem bízunk benne egyrészt azért, mert az erdőgazdaság dolgozóinak hibáján kívül még ebben az időszakban is legalább kétszer kényszerülhetnek feladni „állásaikat” a tavaszi és a zöldség miatt, másrészt pedig azért, mert a kitermelési ütemük elmaradt az igények mögött. Mindezek az aggályok a népgazdaságilag jelentős fa, a haszonfa kitermelésével kapcsolatosak. Tehát azzal, amivel az erdőgazdaság mint gazdálkodó vállalat foglalkozik. Egyszerűbben: amiben anyagilag érdekelt! Ha csak ebben a kérdésben neki lesz igaza, s a haszonfát egy szálig kitermeli — s ezzel el is végezte a kötelességét — akkor sem végzett tisztá munkát...

Tuskóirtás, cserjedzsungel

Távol álljon tőlünk mindenféle rosszindulat, nem azért állítjuk, hogy nem végzett (végez) tiszta munkát, mert csalók, szélhámosok spekulációja tapad az ottani munkálatokhoz. Nem! A Tisza II. tározótó javára nem elég tiszta a terep, amelyet átad. Ha ugyanis az árasztás napján egyszerre vágnák ki az összes fát, még akkor is ottmaradna több tízezer köbméter tuskó a földben. (Ott is marad!) Amint azt dr. Papp Mihály, a Nagykunsági Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság igazgatója elmondta, nem is vállalkozhatnak a tuskók eltávolítására csak egy kis részben. Erre nincs munkaerő, nincs gép, nincs pénz. Arra lesz csupán lehetőség, hogy a tervezett hajózó útvonalakon és a fürdő-csónakázó helyeken kitermeljék a föld alatti részeket is. A tuskóirtás munkálatait egyébként a Középtiszavidéki Vízügyi Igazgatóság vállalta.

A fa a gazdaságnak csak a föld felett fa — a víznek, a tónak, a tápanyagforgalomnak a föld alatt is ugyanaz: szerves anyag. Bomlásra alkalmas, baktériumok megtelepedésére, víz alá kerülve, iszapba zárva káros anaerob folyamatok táptalajául szolgáló képződmény.

Ilyen körülmények között — beleértve a talajviszonyokat is — fokozottan fennáll a lehetősége a kénhidrogén halmozódásának, felszabadulásának. Vajon megéri-e most elmenni a kérdés mellett, vállalva annak az ódiumát, hogy néhány esztendő múlva egy tavaszon a balatonihoz (1976. tél vége) hasonló tömeges halpusztulás figyelmeztessen arra, hogy a természet törvényeit nem lehet megérőszakolni.

Vitatkoznak az elméletek. Az egyik szerint az elképzelnél jóval nagyobb lesz az iszaplerakódás, gyorsabban feltöltődik a tó. Kiskörénél percenként hat vagon hordalékot szállít a Tisza. Ennek következményeire figyelmeztet a szakirodalom, az eddigi tapasztalatokra támaszkodva. Bogárdi János írja *Vízfolyások hordalékszállítása* című könyvében (Akadémia Kiadó, 1971), hogy „... az első tizenöt év alatt a tározó-térfogatnak mintegy 35%-a iszapolódt fel. Az ezt követő tizenöt év alatt összesen már csak mintegy 10%-os feltöltődés mutatkozott”. Ha nagyobb lesz az iszap ülepedése, intenzívebb kotrásra kell számítani. Az iszaplerakódás gyorsaságára épít az az elgondolás, mely szerint azért sem kell kiszedni a Bögéből a tuskókat, mert rövid idő alatt betemeti őket a hordalék. Ezzel ellentétes egy olyan feltevés, amely szerint négy—öt év alatt sem borítja el az iszap a hatalmas tuskórengeteget. Ha az előbbi álláspont az igaz, akkor kérdés, nem fog-e feltöltődni túl gyorsan a tó? Ha feltöltődik, kevesebb lesz az öntözővíz. Hagyhatjuk-e így? Nyilván kotorni kell. Kérdés, hogy a tuskók miatt egyáltalán lehetséges-e a kotrás? Ha — ezzel szemben — a lassú feliszapolódás következik be, akkor hosszú ideig egyenetlen, balesetveszélyes, nagy-kiterjedésű tófenék lapul majd a hajdani erdők helyén. Vajon állíthatunk-e mindenhová vízirendőrt: „Vigyázat, tuskók!” Ugyanis legalább félmillió tuskó marad a Bögében.

„Sajnos, vállalnunk kell a tuskóknak a vízminőségre gyakorolt kedvezőtlen hatását is” — mondják a felelős szakemberek.

Az erdőgazdaság szakembereit nem tehetjük felelőssé: gazdálkodnak. Haszon — nem haszon. Ez irányít, ez mozgat. A tuskóirtásból nem lesz tervteljesítés, a kitermelt tuskókból nem lesz bútorfa, épületanyag, s még tűzifának sem egyszerű értékesíteni. Amellett sok munkát igényel. Nem éri meg... Mint ahogy nem éri meg hasonló okokból a cserje-dzsungel, a korábban kivágott fák életerős tuskóin nőtt sarjerdők irtása sem. Bár már helyenként combvastagságú sarjak is nőnek a tervteljesítés kimutató-ívén már „leírt” területen, haszonfának már

nemigen számít — vagy ha igen, nem érhet annyit, amennyit még az előttük lévő ígér, s amire végül is kötelezettséget vállaltak az erdészek.

Objektív helyzet, hogy a tározótér kitakarításával megbízott vállalatnak nem esik egybe az érdeke a tározótér vízminőségvédelme, s innen tovább gondolva: a népgazdaság érdekében. Nem is várhatjuk egyedül ettől a vállalatától (igaz, a vízügy is végez erdőirtást, de a fő vállalkozó mégis az erdészet) a környezetvédelmi szempontból kifogástalan munkát. Ha a gazdaság helyzetét vizsgáljuk, azt is mondhatjuk: magára hagytuk, holott tudjuk, hogy nem bír a feladattal.

Építőtábor Hanság-módra

Ha az erdőgazdaságot a gazdálkodás, a tervteljesítés vállalati léte arra kényszeríti, hogy bizonyos, a tározótó szempontjából életbevágó feladatokkal nem tud foglalkozni, olyan közösségnek kellene segítséget nyújtania ehhez, amelyet nem a haszonfa termelés, és nem a gazdasági munka köt, hanem a víz tisztaságának megóvása vezérel — „kötetlen” érdekeltiségénél fogva vezérelhet. Ez pedig a magyar fiatalság lehet. A tavalyi őszi sajtókonferencián szóvá tettük, s akkor az OVH és a vízügyi igazgatóság vezetői egyértelműen örömmel üdvözölték az elképzelést. Építőtábor Hanság-módra. A Tisza II. van akkora népgazdasági jelentőségű létesítmény, hogy ne legyen mindegy, életet adó üdülő-tározótó hullámszik majd Kiskörénél, vagy Európa legnagyobb pocsolyája. Márpedig bármennyire is idegen a gondolat, az irtásnyomon magasba tört sarjerdő-cserjedzsungel kiirtása és a tuskók kibányászása a legfontosabb előkészületi munka. Meghatározhatja, milyen víznek épült a milliárdos vízlépcső rendszer, milyen tónak a partjára települnek az üdülők.

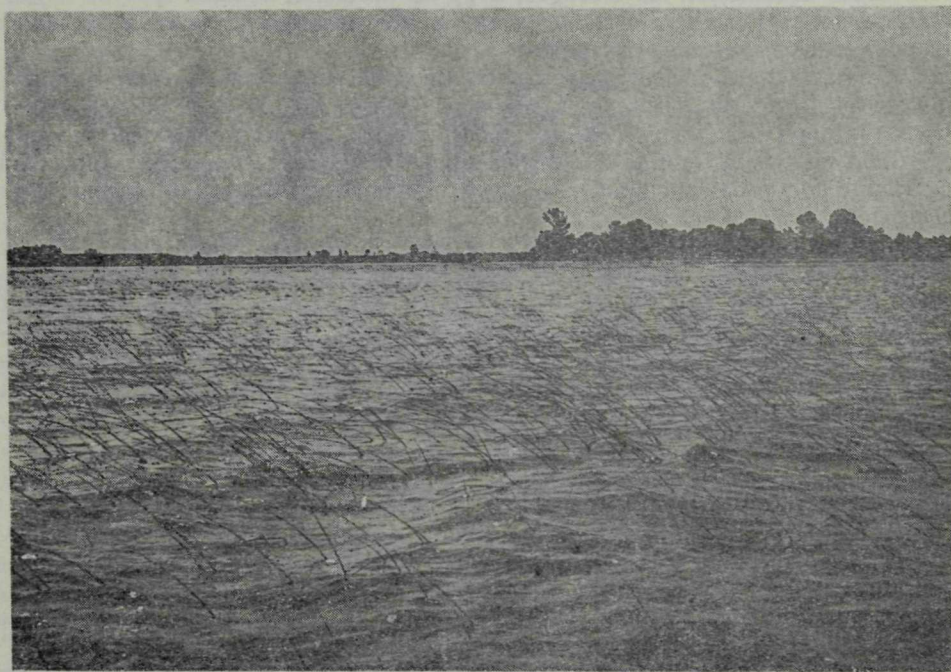
A sajtókonferencia óta eltelt időben a KISZ Szolnok megyei Bizottsága megmozdult az ügy érdekében. Az akcióprogramban 1977-re 400 fős megyei építőtábor szerepel — cserjeirtásra. A tábor anyagi fenntartója a Középtisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság lesz, amelynek egyébként a gépparkjában tuskószedő gépek is vannak.

Örvendetes a szolnoki kezdeményezés. Jó, de kevés. Ha országos összefogás nem is lehet belőle, legalább a közeli megyék fiataljai bekapcsolódhatnak. Hajdú-Biharból jönnek a balpartra legtöbben üdülni, a jobb parton Borsod és Heves megye nem kevésbé érdekelt a tározó üdülőkörzetében... A duzzasztás megkezdéséig alig másfél év van hátra. Még másfél év. Már csak másfél év!

Jövőre már zárulnak a zsiliptáblák, üzembe lép a most még épülő hullámtéri duzzasztó, születik a tó. A hatalmas vízfelület kiterjedt élettér lesz az élővilág számára. Mint ahogyan a szabályozatlan Tisza évszázadokkal ezelőtti rendszeres nagy áradásainál keletkezett tavak természetes szaporodó helyei voltak az értékes halaknak, ugyanúgy számíthatunk rá, hogy ezekhez hasonlatos, könnyen melegedő vizű mesterséges tóban sokhelyütt találnak a tiszai halak (legalább is jónéhány faj) jóval kedvezőbb ívőhelyeket, mint korábban. S mint ahogyan a zabolátlan folyóra települt ember a természetadta tavak „haltermó képességét” a vízkiömlő helyek, a fokok elzárásával, nyitásával, tehát a tudatos szabályozással kihasználta, feltételezhetjük, hogy mi sem vagyunk kevésbé élelmesek, mint őskori—középkori elődeink. Mondjuk ezt akkor is, ha tudjuk, hogy — a sajtókonferencián a Szolnok megyei Tanács elnöke válaszából tűnt ki — a tározó jelentős halászati hasznosítását nem tervezik.

A tó vízfelülete közvetlenül az árvízi feltöltődés után az abádszalóki öbölben

Ugyanaz a vízfelület egy-két hetes eltéréssel: már felütötte fejét a káka

Gondolva a tófenék egyenetlenségére, s a bennhagyott tuskók százezreire nem is látszik könnyen kivitelezhetőnek egy kiadós lehalászás — legalábbis nagy területen — a tározótónak mintegy felén. Márpedig, ha nagy felületű, víztömegű tóról beszélünk, kevés ember hagyná ki gondolatmenetéből a nagyüzemi halászatot. Szarvason, a Haltenyésztési Kutatóintézet szakembereinek elképzelései között is szerepel a Böge halászati-haltenyésztési hasznosítása, illetve főleg ez utóbbi. A FAO program keretében az intenzív haltartás módszereivel foglalkozó kutatások egyik területe a nagy értékű nemeshalak holtágakban, tavakban való ketreces tenyésztése. A lényege, hogy a finom húsú ragadozó halakat — csukát, harcsát, angolnát, s a hibridhalat, a vicsegét — a vízbe süllyesztett ketrecekben tartják, s háziállat módjára fehérjedús eledellel, hússal takarmányozzák. Eredménye a jelenlegi halastavi hozamokhoz képest fantasztikus, 8—10—15-szörös hektáronkénti halhús termelése lehet. (600 mázsa hektáronként!)

Szarvason a bevált kísérletekből már nagyüzemileg is alkalmazható haltartási rendszert dolgoztak ki — csak vállalkozó kedv, erő, no és víz kellene hozzá. Víz pedig lenne Kiskörén, s mint a halbiológusok a terepviszonyokat elemezve rámutattak, ezzel a módszerrel épp a hálószagató tófenék hatásait küszöbölhetnék ki.

Halászok, csak ide ne!

Öntözővizet vár a mezőgazdaság, fürdővizet az üdülő, csónakázót, vitorlás-pályát a kiránduló, halban bővelkedő terület-asztalkámát a halbiológus, a horgász, a halász. Mindenki ugyanazt óhajtja: tiszta élővizet, s mindegyik a másiktól félti közös kincsünket. Az bizonyos, hogy ha mindenki minden igényét teljesítendő a maga javára „alakítaná” a tavat, beavatkozásával valamelyik másik csoport érdekeit sértené. Egy példa:

A halászati kutatók népgazdasági szempontból nagyreményű tervei a hidrobiológusok heves tiltakozásával találkozottak. Haltenyésztés? A víz halála, mondják, s fenntartásaik nem is egészen megalapozatlanok, hisz ők ismerik a szakszerűtlen kezeléssel leromlott biológiai állapotba taszított, bűzös kacsafarmokká degradált holtág-halastavakat, s az ilyen halászati tevékenységtől joggal féltik a tározótót.

Az aranybányával felérő speciális haltartás gazdasági előnyei sem feledtetik azokat a veszélyeket, amelyek a tó vizének szennyezésével fenyegetnek. A ketreche zárt halakat naponta etetik. Az etetés természetes hulladékai ugyanazt jelentik a víznek, mint a bennhagyott szervesanyag tömeg. Bomlás, ásványosodás — eutrofizáció. Egyelőre a két tudományág követelményei (érdekei) ellentétesek. A közeljövőben mindenképpen össze kellene, hogy üljenek az avatott szakemberek. Egy ésszerű kompromisszum a népgazdaságnak válna hasznára.

Tájrekonstrukció vagy kultúrtáj?

A természetkialakítás a nagyberuházás velejárója, s esztelenség lenne számonkérni az eltűnt környezetet. Annál nagyobb viszont a felelősségünk az új, megváltozott környezet kialakításával szemben. Életerős erdők dőlnek porba a fűrész nyomán. Helyettük csak telepíteni, mesterségesen létesíteni, „csinálni” lehet. Milyet? Az eddig élt keményfa-puhafa erdőalkotó fákból, visszacsempészve a tölgyest, fehér, feketenyárat, fehérfüzet, vagy a Tiszánál tájidegen, ám igen

tetszetős mocsári ciprussal, égerekkel, szomorúfúzzel, cserjékkel varázsoljuk át a környezetet óriásparkká? A VÍZITERV például az árvízvédelmi töltések és a szivárgócsatorna közti területre többvariációs telepítési tervet dolgozott ki — abban a tó közvetlen közelében az utóbbi megoldásra utaló fafajok szerepelnek.

Lesznek azonban a tó közelében erdősítésre kijelölt területek, amelyeken az őshonos erdők telepítésével a tájrekonstrukció természetes követelményének is eleget lehetne tenni. A megmaradó holtágak, mint például a védelemre szoruló Cserőközi, alkalmasak lennének az élővilág más tagjainak „rekonstrukciójára”, betelepítésére. Jócsik Lajos Környezetünk védelmében című könyvében említést tesz arról, hogy a berlini állatkert hattyúkat küldött a tározótóba vagy környékére történő telepítésre. Minderről az illetékesek, a kiskörei laboratórium biológusai semmit nem tudnak. Ha egyáltalán a mi faunánkban szokatlan állatfajt telepítenénk be, miért ne lenne ésszerűbb olyan fajok visszahonosításán fáradozni, amelyek már éltek e területen. Az északi hattyú soha nem költött az Alföldön. Költött viszont a Tisza mocsaraiban a pelikán!

Könnyebben megvalósítható a szegedi kutatók eredményeinek mintájára az ugyancsak egykor honos mocsári teknős visszatelepítése, amint az napjainkban a Mártély—Körtvélyesi Tájvédelmi Körzetben történik.

Sikerrel kecsegtet az az akció, amely, ha nem is visszatelepítést, de mindenestre az élővilág fajainak megőrzését, átmentését jelenti: a gáton kívüli erdőkbe csalogatják a pusztulásra ítélt erdők madárvilágát. A többszáz műodú segítségével sikerült elérni, hogy új élőhelyet válasszanak a hasznos énekesek.

Amit pedig szervezni sem kell, az a tó, a környék természetes benépesülése — ennek alakulását azonban már most, a feltételek megteremtésével meghatározhatjuk.

Intelmek

Dr. Gunda Béla, *néprajztudós*: „Fogalmam sincs, hogy egy modern üdülőtelepre mit lehet a hagyományokból átmenteni. A magyar parasztságnak nem is volt üdülési kultúrája. A magyar paraszt látástól vakulásig dolgozott, legfeljebb akkor pihent, ha elment a vásárba vagy a búcsúba, ha ugyan az utóbbi esetben a 10—15 kilométeres gyaloglás pihenést jelent.

Elbeszélgettünk Bitó János építésszel, a kiskörei üdülőkörzetre kiírt pályázat felkért opponensével. Milyen veszélyekre lehet számítani? Jónéhány kérdés vár válaszra. Nem szabad megengedni, hogy a kiskörei üdülőkörzetet is felparcellázzák nyolcvan—száz négyszögöles telkekre, amelyeken autóbusrongcs-tól a faházig, csodapalotáig minden megjelenhet. Erre van példa az Alföldön is. a Szelídi tónál, a Tisza mentén, például Tápé mellett vagy Mártélyon. De vehetjük a Balatont is: a magyar tenger világhírű — Abercrombie-díjas — regionális terve sem tudta megakadályozni, hogy már az északi part legszebb részeit is belepje a vityilló — dzsungel. Ráadásul az Alföldön üdülési hagyományok sincsenek, tehát még könnyebb tévedni.

A rendezési tervek készítése gyakran nem elég megalapozott. Kialakítjuk a csoporttelkeket, megtervezzük a házakat, mindenféle dolgot odaképzünk. De a megvalósítás lehetősége nem fantázia, hanem adottság kérdése, ezért csak akkor lehet egy rendezési terv jó, ha az adottságokat figyelembe veszi.

Rengeteg az eldöntendő kérdés. Célunk a kollektív üdülési formák kifejlesztése: ennek a fogalma tisztázott-e? Sok a lehetőség: a különböző nagyságú üdülőegységeket az OTP megépítteti és értékesíti; vagy egy-egy nagy gyár

patronálja az építést, vagy meghirdetik az újságban, s az emberek szövetkeznek az építésre? Ezek a lehetőségek más-más beépítési és épületformákat igényelnek.

A megvalósítás alapkérdése a kivitelezhetőség. Ha egy 60 egységes csoporttelek épületeit csak egyszerre lehet megépíteni, ez ellentmond az adottságoknak, mert a jelenlegi körülmények között erre biztosan nem kapnak kivitelezőt, főleg hagyományos technológia esetén. A másik elvi kérdés: ha kierőszakolható lenne a kivitelező, vajon szabad-e elvonnunk kapacitást a lakásépítéstől? Nyilvánvalóan nem. Ha mindenki úgy épít, ahogy tud, ez már járhatóbb út, de újabb kérdést szül: a tervpályázatban is emlegetett 30—60 egység így megépíthető-e? Bizonyos, hogy nem. Ha önerőből épül az üdülőtelep egy-egy egysége, a nagyságrend megállapítása döntő. A kalákában felépíthető egységek lennének reálisak, azaz nyolc-tízes csoportok. Ha az épületek önerőből épülnek, akkor feltehető, hogy nem lesz szakmai művezetés, tehát célszerűbb geometrikus beépítési formákat választani, hogy ezeket könnyen lehessen hatóságilag szabályozni. Ha elhúzódik a csoporttelep építése, akkor éppen az eredeti cél, az üdülés válik lehetetlenné az itt is, ott is folyó építkezés miatt.

Újabb kérdés: ha csak igényesebb (drágább) házakat engedünk építeni, ezzel eleve kizárjuk innen a szerényebb jövedelmű embereket. Viszont ha különféle minőségű építményeket engedünk, újabb probléma: hol van a minőség alsó határa? A tervválasztéknak olyannak kell lennie, hogy mindenki erejéhez méltót és szépet találjon.

Felmerül az előregyártás kérdése. A kiskörei üdülőkörzet tervpályázatának egyes pályaműveiben szerepeltek műanyag, könnyűacél, beton, fa anyagú előregyártott épületek. Az építész azonban hiába határozza el, hogy mit szeretne, ez gyártóbázis kérdése. Kötelezően előírható-e, hogy csak előregyártott típust lehet építeni? S ezek jók-e? Van-e belőlük elég? Vagy új típusokat kell készíteni? S az a szeriaszám, ami a kiskörei üdülőkörzethez szükséges, gazdaságos-e egy új gyártási rendszer kialakításához? Ki gyártaná? Ha mégis szó lesz az előregyártásról, jó lenne, ha nem háztípusokat, hanem alkatrészeket gyártanának, amelyeket az emberek maguk raknának össze variálható tervek alapján. Ez fontos, mert itt ismét a kivitelezői kapacitás kérdéséhez érkeztünk. Csak olyan elemeket lehet gyártani, amit országosan is használhatnának, így lehet a gyártás gazdaságos.

Sok kérdés van még. Például: létrehozunk egy üdülőtelepet magas fokon közművesítve, s ugyanakkor a környező településeken alig van közműellátás? Ezt a kérdést regionális összefüggéseiben kell nézni, nehogy abszurd állapot alakuljon ki. Az üdülőtelep közműveit a meglévő településekkel együtt kell fejleszteni. Ez is döntően befolyásolja az üdülőtelep kialakítását.

Ezek az üdülőtelepek nem csökkenthetik a környező települések fejlesztési lehetőségeit, ellenkezőleg! Ismét a Balatonra hivatkozhatunk: ott a községi tanácsok szűkös községfejlesztési alapjaikat megtoldták azzal, hogy kiparcellázták az állami tartalékföldeket. Ez viszont rablógazdálkodás, hiszen a tanács ezzel azt vállalja, hogy utólag épít utat, közműveket, s így már óriási lesz a ráfizetése. Ez arra figyelmeztet, hogy a kiskörei üdülőkörzetben sem a tanácsok jövedelmének növelése miatt kell parcellázni, mert akkor vége van mindennek. Nem engedhetjük, hogy megismétlődjék a balatoni, velencei tavi gyakorlat. Kiskörének modellnek kell lennie! Olyan ritka lehetőség ez, amilyennel még soha nem rendelkezünk. Ez a tény azonban fokozott felelősséget hárít mindazokra, akiknek döntéseitől, munkájától függ az üdülőkörzet jövője.

Mesterházi Lajos, író: „Az alföldi ember évszázadok óta mocsarakat, erdőket irtott. Most tanyák vannak egyetlen fa nélkül. Figyelmeztető feladat tehát a

biológiai egyensúly őrzése. Komoly fásítást kell végezni a botanikusok, erdészek segítségével, egyébként itt nem lesz üdülővezet. A vízben a nád egészséges, természetes partvédelmet biztosít, kár lenne a kiskörei tározótó szélét betonozni, hiszen betonpartok között meghal a víz, nem tudnak a halak ivni.

Bizonnyára csatornáznak majd a kiskörei üdülőtelepen, mert egyébként úgy járnak, mint a Velencei tónál: ott is hétvégeken 100 ezer ember vizelt a vízbe, fuldokoltak a saját szennyükben. A közművek miatt persze támadhat némi feszültség az üdülőtelepek és a községek között, ha az előbbin jobban kiépül a csatornahálózat. De ha épül egy új iskola, azt nem vályogból építik csak azért, mert a falu vályogból van. Kiskörét is megszállják majd az üdülők, szerintem elsősorban a környező megyékből. Esetleg Pestről is elvetődnek oda, bár Kisköre messzebb van a Balatonnál, s oda — emezzel ellentétben — éppenséggel nem autósstráda vezet. Szerintem nem kell szigorúan elzárkózni a magánépítkezések elől, de elsőbbséget kell biztosítani elsősorban a gyógyüdülőknek ahol erre lehetőség van, az üzemek, termelőszövetkezetek kollektív üdülőinek, s a horgász- és sportegyesületek klubházainak. Úgy vélem, érdemes lenne megfontolni, hogy az üdülőkörzet önálló közigazgatási egység legyen-e... Így egységes elvek szerint folya minden tevékenység a fásítástól a szolgáltatásig. A mostaninál több jogkörrel rendelkező intéző bizottságot gondolok az üdülőkörzet születésének irányítására, olyat, amelyik nem azzal kezd, hogy házakat terveztet. Ebből köszönöm már van. Az ipari vásáron évről-évre szebb, viszonylag olcsó fa-, és műanyag panelházakat mutatnak be. Ezek nem kötnének le építőipari kapacitást! Persze, nálunk nem az ész-érvek számítanak tromfnak, hanem, hogy mi van külföldön. Ott is ez van. Ha a kiskörei tó a Mátrában volna, javasolhatnánk a kőlábakon álló faházat. De ide az Alföldre minden anyagot hozni kell, pedig az építőipart így sem győzzük. Szerintem a faházakkal kell operálni, mert szociális sorompót állítani a kiskeresetűek elé halálos bűn lenne, s ellenkezne az elveinkkel. A kiskörei üdülőkörzetet mindenki számára elérhetővé kell tenni! Azt sem lehet engedni, hogy a kollektív üdülők a melósoké, a magánvillák pedig a — jobb embereké — legyenek.

Ha a kiskörei üdülőkörzetet vadon hagyjuk, könnyen egy — piti — Balatonná fajulhat, egykettőre egy kispolgárok által megszállt, proccoló emberek paradicsomává válhat. Ma azonban még minden mód megvan arra, hogy valóban szocialista jellegű, s a jövő Magyarországot jelképező üdülőkörzetet alakítsanak ki.”

KÖRMENDI LAJOS — IGRICZI ZSIGMOND

Anyagilag, erkölcsileg...

Anyagi és erkölcsi ösztönzésünk színvonaláról, gondjainkról, a továbblépés lehetőségeiről tartott a közelmúltban előadást Karcagon dr. Szabó József, az MSZMP Politikai Főiskolájának rektorhelyettese. Az újságíró is e témakörrel beszélgetett vele.

— Sokat mondjuk, írjuk mostanában, hogy gazdaságunk fejlődésének extenzív szakasza befejeződött, az intenzív termelésre kell áttérnünk. Gyakorlatilag nincs több új munkáskéz; életszínvonalunk emelkedése, gyarapodásunk tehát attól függ, hogy milyen ütemben tudjuk munkánk eredményességét növelni. A hatékonyabb termelés egyik legfontosabb tényezője az ösztönzés. Gaz-

daságunk jellemző körtünete, hogy az újságok álláshirdetésekkel vannak tele, ugyanakkor — szervezetlenség, az anyag vagy a munkafegyelem hiánya miatt — a munkahelyek jelentős részén a napi nyolc órának csak bizonyos hányadát dolgozzák végig. Előadásában ezt úgy említette, mint „kerítésen belüli munkanélküliség”-et. Hogyan függ ez össze az anyagi ösztönzés mai rendszerével?

— Vegyünk egy közismert példát. Ha valaki az üdülőtelnén épít, és hétvégére kőművest fogad fel, háromszor annyi „napszámot” kénytelen fizetni, mint amennyit a munkás egy hétközi napon keres. Ez a dolog egyik oldala. Ám ha jobban megnézzük, legalább háromszoros a munkateljesítmény is.

— Talán túl kézenfekvő megoldás: fizessünk többet hétközben is, és akkor nagyobb lesz a munka intenzitása . . .

— Nos, a probléma korántsem ilyen egyszerű, különösen az építőiparban. A szervezettséget, a technikai színvonalat kell magasabbra emelnünk, hogy bizonyos teljesítményekhez egyértelműen hozzá lehessen kötni a béreket. Ez szigorúbb normákat jelent, és azt is, hogy a kiugró teljesítményt kiugró bérekkel honoráljuk. Például a házgári elemek szerelésének a technológiája már eleve ütemesebb munkát diktál.

— A teljesítményekkel arányos, bátrabb bérdifferenciálást sok vállalatnál a kötelező átlagbér-színvonal korlátozza. Vagy, ha mégis jóval az átlag fölött akarják megfizetni a kiváló szakmunkást, akkor felvesznek néhány „olcsó” embert, akiknek gyakorlatilag csak az a dolguk, hogy kis fizetésükkel az átlagot egyensúlyban tartásák. Ezért a kis fizetésért persze érdemi munkát nem is lehet várni, általában nem is követelik meg. A „lézengők” mindenképpen lazítják a munkafegyelmet — ezt egyfajta negatív ösztönzéseként is felfoghatjuk. A létszámtól gyakorlatilag független bértömeggazdálkodás viszont néhány helyen — ahol alkalmazását engedélyezték — kedvező tapasztalatokat hozott.

— Igen, ez anyagi ösztönzési rendszerünk egyik sarkalatos pontja. Sok gondunk van e téren, sokat vitatkozunk, 1976 januárja óta a vállalati teljesítményekhez kötött átlagbér-színvonal rendszer illetve a bértömeggazdálkodás rendszere van érvényben. A kísérletek után a bértömeggazdálkodást kiterjesztettük a vállalatok egy nagyobb csoportjára. Nagyon sokat vártunk tőle, elsősorban azt, hogy a racionálisabb munkaerőgazdálkodásban fog segíteni, hogy a felesleges létszám felszabadul. Véleményem szerint egyelőre, bizonyos bérfejllesztési szinten túl, az érvényes „adófékek” e kedvező hatást veszélyeztetik. Érdemes lenne elgondolkodni mind a Munkaügyi Minisztériumban, mind a Tervhivatalban azon, hogyan lehetne a „fékeket” mérsékelni. Még jobban elő kellene ugyanis segítenünk, hogy a felesleges létszám átkerüljön olyan területekre, ahol égetően szükség van rá. Egyelőre ez a munkaerő-mobilitás nem indult meg olyan mértékben, ahogyan szeretnénk. Kétségtelen, sok oldalról meggondolandó kérdés ez. Úgy is mondhatom, félünk, vagy egyesek félnek a nagyobb kereseti aránytalanságoktól, amelyek társadalmi feszültségeket okozhatnak, másrészt attól, hogy esetleg több vásárlóerő áramlik ki, mint amennyire árufedezet van. Szerintem, ha kifizetünk egymillió forinttal több bért, de mögötte még négy-millió forint termelés, azaz áru van, akkor félelmünk indokolatlan. A kereseti aránytalanságokból eredő feszültségeket pedig azt hiszem vállalnunk kell, mivel ez egyik feltétele a hatékonyabb termelésnek.

— Ha a bértömeggazdálkodás a jelenleginél is nagyobb körre terjedne ki, akkor bizonyára sokan igyekeznének az ilyen munkahelyekre, ahol, bár több és jobb munkával, de többet lehet keresni.

— Kísérletképpen érdemes lenne egy olyan vállalati modellt kidolgozni, majd a gyakorlatban is kipróbálni, amely az anyagi ösztönzésben a jelenleginél

sokkal messzebb elmehetne. Meg kellene nézni — hogy is mondjam — hogy mekkorát tud „ugrani” ilyen körülmények között az adott vállalat. Egyes üzemeknél ugyanis vannak még olyan tartalékok, hogy akár máról-holnapra negyven százalékkal tudnák növelni a munka termelékenységét, s akár tízszeresére a nyereséget. Természetesen a keresetek is a mainál nagyobb mértékben differenciálódának. Érdekes lenne megnézni azt is, hogyan reagálnak erre az irányítószervek és a társadalmi szervezetek.

— Egy ilyen vállalatnál a termelés mutatóinak növekedése mindenképpen gyorsabb lenne, mint a bérek emelkedése.

— Egyelőre mi inkább átlagokban gondolkodunk, és azt tartjuk jó vállalatnak, amelyik minden évben „hozza” a 6—7 százalékos termelékenység-növekedést. Dinamikusabbá kellene tenni szemléletünket is. Például, ahol a teljesítmény gyors növelésére van lehetőség, ott egyértelműen erre kellene ösztönöznünk.

— Gyakran persze az adott lehetőségekkel sem élnek eléggé a vállalatok. Célprémium-rendszerünk például — ha nem is elveiben, de gyakorlatában — már-már elavult. Rendszerint már a felvételkor megmondják, a dolgozó mennyi célprémiumra számíthat, vagyis eleve bekalkulálják a bérbé, s ez az automatizmus már nem ösztönöz.

— Tény, hogy ez komoly károkat okoz. A mozgóbért, a prémiumot mindenképpen csak komoly többlet teljesítmény után kellene kifizetni.

— A vezetők közül sokan nem nagyon szeretnek differenciálni, úgymond, nem hálás dolog. Lehet-e valamilyen módon ösztönözni a bátrabb differenciálásra?

— Azt hiszem lehetne, elsősorban erkölcsileg. Akik megítélik a vállalatvezetők munkáját — a társadalmi és pártszervezetek, irányítószervek — a minősítéskor azt is mérlegelhetnék, hogy a vállalaton belül érvényesíthető ösztönzési rendszert milyen hatásokkal gyümölcsöztetik a vezetők.

— Előadásában is említette, hogy az alkalmazotti, ezen belül is a műszaki középréteg szakképzettségéhez, tudásához képest, vagyis ahhoz képest, hogy mit nyújthatna, „aluldifferenciált”. Ugyanakkor diplomást, de jó technikust is lakással „vadásznak” a vállalatok. A jövedelemben, a család életszínvonalában, ha bújtatva is, de jelentkezik, hogy az illetőnek nem kell fizetnie több tízezer forintos „beugrót”, havi lakástörlesztést. Az állami lakás tehát jövedelem-tényező, ám ez a jövedelem ösztönző hatását később teljesen elveszti. A fiatal szakember hamar kimondja: „Ezért a havi háromezer forintért törjem magam?” — s a kapott állami lakásról ilyenkor már megfeleledkezik.

— Elvileg én is jobbnak tartom, ha ezeket a beosztott mérnököket, technikusokat, egyéb „középkadereket” a szakképzettségüktől, munkateljesítményüktől függően jobban, differenciáltabban díjazzuk. Azt hiszem, a lakásjuttatás a vidéki ipartelepítésnek egy átmeneti, szükségszerű jelensége. Képzettebb szakembert a gyárak vidékre csak lakással tudnak „elcsábítani”. De még ebben az esetben is szerencsésebbnek tartanám, ha magasabb fizetést kapnának, viszont a lakást ők is megvásárolnák. Amikor egy fiatal ember telelepszik, persze nincs elegendő „induló tőkéje”, a lakást nem tudná megvásárolni. Kapjon tehát jelentős kölcsönt, s azt fokozatosan fizesse vissza. Kétségtelen, letelepedésekor a juttatott lakás ösztönzőbb, hosszabb távon azonban mindenképpen az elvégzett munka minőségétől függő nagyobb fizetés készítené még nagyobb teljesítményekre. Lakáspolitikai irányelveink is azt igyekeznek érvényesíteni, hogy ingyenes vagy egészen kedvezményes lakáshoz csak a nehéz szociális helyzetben lévők, vagy a kifizetésűek juthassanak.

— Előadásának második részében szólt arról, hogy a „nem anyagi” ösztönzésben is nagy lehetőségeink vannak még. A vállalatok mennyit tesznek azért, hogy munkásaik, dolgozóik szeressék is a rájuk bízott munkát?

— Egyre több szociológiai vizsgálat foglalkozik ezzel a kérdéssel. Vannak gyáarak, ahol az üzemi légkörrel, a munkafeltételekkel elégedettek a munkások. De sajnos elég sok példa van az ellenkezőjére is. Az elégtelen munkafeltételek, a vezetők durva bánásmódja miatt még akkor is elmennek a munkások, ha kérésük az új helyen csökken. Egészében véve azt hiszem, vállalataink még nem figyelnek eléggé arra, mekkora ösztönző szerepe van a munkahelyi légkörnek. Egy egészen friss vizsgálat, amely elég sok vállalatra kiterjedt, megállapította, hogy az üzemek zöme ma még nagyon kis gondot fordít a nem anyagi ösztönzésre.

— Az 50-es években komoly dolog volt élmunkásnak, sztahanovistának lenni. Csakhát sok helyen mesterségesen is teremtettek olyan körülményeket, hogy nekik különösen jó munkásuk legyen... Szóval túlzásba vittük, és azt hiszem, ennek hatására ma viszont egészséges módon sem élünk vele. Több figyelmet kellene fordítani például az üzemi újságokra. Ismertetni a hasznos munkamódszereket, a kiugró teljesítményeket, bemutatni a legjobb munkásokat. Persze csak szolidan, szerényen. A túlzás több kárt okoz, mint hasznot.

— Az erkölcsi ösztönzés legjelentősebb válfajával, a kitüntetéssel nem kellene óvatosabban bánnunk? Jó éve, hogy a Hűtőgépgyár jubileumi ünnepségén 600 kiváló dolgozó jelvényt osztottak ki. Gyakorlatilag egyetlen napon minden tizedik ember megkapta a kiváló minősítést.

— Azt hiszem nem a szám a fontos. Ha jól választjuk ki a kitüntetetteket, ha a kollektíva is elismeri őket kiváló dolgozóknak, akkor a kitüntetés nem veszti el ösztönző funkcióját. Amennyiben viszont mechanikusan osztják szét, hogy itt meg itt, ebben a csoportban vagy részlegben ennyi kiváló dolgozó kell, akkor a kitüntetésnek már nem lesz becsülete.

— Ösztönözzük-e a vezetőket igazán, hogy az erkölcsi ösztönzés különböző formáit alkalmazzák?

— Azt hiszem, hogy a társadalomtudománynak ezen a területen még feladatai vannak. A két ösztönzési formát végső fokon nem is szabad szétválasztani. Az anyagi és nem anyagi ösztönzők arányát, összefüggéseit elvileg is tisztázni kell, ki kell dolgozni a módszereket. Egyébként erkölcsi ösztönzésre serkenti a vezetőt, ha azt tapasztalja, hogy ő is megkapja az elismerést. Gazdasági vezetőink jelentős része úgy érzi, hogy társadalmilag, erkölcsileg, politikailag megbecsült ember. De, személyes tapasztalatom, hogy elég sokan vannak, akik csak anyagi elismerésükkel elégedettek.

— Gondolom, ezekre a jelzésekre is érdemes felfigyelni, hiszen az a „főnök”, akinek jó a közérzete, az beosztottjait is általában jobban becsüli. Persze ennek is vannak vadhajtásai. A munkások, ha nem is mutatják, nem szeretik a lekezelő modorú főnököt, ahogy ők mondják: a „bratyzást”.

— Igen, a leereszkedő vezetői modor valóban sértő. Szocialista viszony kell, elvtársi, partneri. Bár a munkamegosztásból eredő alá- és fölérendeltség szükségszerűen kialakul, egyébként — a párt- vagy a szakszervezetekben, az üzemi demokrácia legkülönbözőbb fórumain viszont — a munkás partnere lehet akár az igazgatónak is. Megannyi többi mellett ennek is van ösztönző hatása...

TRÖMBÖCZKY PÉTER

DOKUMENTUM

KAPOSVÁRI GYULA

Ady-emlékek nyomában

Szolnok megye — sajnos — irodalomtörténeti emlékekben nem elég gazdag, mégis a helytörténeti-helyismereti kutatások révén egyre-másra bukkanak fel olyan adatok, dokumentumok, amelyek a múzeumok irodalomtörténeti anyagát gyarapítják. S ha országos szempontból nem is jelentősek, közelebb hozzák jeles költőink, íróink alkotásait, egyéniségét a mai olvasóhoz.

Ady Endre születésének 100 éves évfordulója arra kötelez bennünket, hogy a rávonatkozó helyi emlékekből, adatokból gyűjtsük össze azokat, amelyek a költő forradalmi jelentőségét, költészetének elismerését mutatják. 1919 forrongó, kezdő hónapjaiban, „akkor csukódott le örök álomra szeme, mikor egy új világ fényeit lobbantotta fel kiolthatatlanul a forradalmak tüze”. Ady Endre sírjánál nemcsak Budapest népe, hanem az egész ország forradalmi és haladó gondolkodású emberei ott voltak gondolatban. Híven tükrözi a dolgozó tömegek hangulatát az a közlemény, amely a szolnoki Munkás című napilap első számában, 1919. március 16-án jelent meg a *Főgimnázium tér új elnevezése* című cikkben: „Amint értesülünk, Szűcs Géza szolnoki lakos indítványt nyújtott be a néptanácshoz, hogy a főgimnázium előtti tér az elhunyt forradalmi költő emléke iránti megnyilatkozó hála jeléül Ady Endre térnek neveztessek el. Az indítvány a legközelebbi néptanácsban tárgyalás alá kerül.”

Véletlen folytán megmaradt Szolnok város elpusztult, 1919-es iratai közül az erre vonatkozó két dokumentum, amely érzékelteti Ady munkásságának felismerését.

Tisztelt NÉPTANÁCS!

Alulírott azon indítvánnyal járulok a tisztelt Néptanács elé, miszerint határozza el, hogy a jelenleg „Horthy Szabolcs”-ról elnevezett főgimnázium előtti tér: „ADY ENDRE TÉR”-nek neveztessek.

Jelen indítványom nem szorul bővebb indoklásra. Jól tudjuk, hogy a letűnt korok nagyságaival nincs mit eldicsekednünk és nem tarthatjuk őket érdemeseknek arra, hogy nevük megörökítésével példaképet állítsunk a jövő nemzedék elé. Ha egy szolgalelkű pártcsoporthoz épp a tudomány csarnokát díszítette fel annak nevével, aki a néppel elég keményen érezette hatalmi súlyát, úgy nekünk, mint a jelen demokratikus irányzat hűségesei követőinek elengedhetetlen kötelességünk arra törekedni, hogy az ilyen szomorú emlékek mielőbb eltávolíttassanak.

Még a fájdalom könnye csillog a szemünkben, amikor Ady Endre, hazánk korán elköltözött nagy fiának nevét ajkainkra vesszük. Kell, hogy a legnagyobb büszkeséggel töltsen el Szolnok városát, ha elsőnek siet fővárosunk után forradalmunk koszorús lantosának nevét megörökíteni és csak önmagunkat tiszteljük meg, ha a gimnázium előtti tér elnevezésével áldozunk az ő dicső emlékének.

Indítványom elfogadását attól a Néptanácsától kérem, mely keletkezését csak is annak a forradalmunkból fakadt népszabadságnak köszönheti, melyet Ady Endre lát-noki ihlettel megjövendölt.
Szolnok, 1919. március 5.

Tisztelettel:

Szűcs Géza s. k.”

A direktóriumok megalakulása és a tanácsválasztások lebonyolítása után került napirendre a javaslat és az 5800/1919. számú határozatban megfogalmazott intézkedés: „Szűcs Géza szolnoki lakos előterjesztése a gimnázium előtti jelenleg Horthy Szabolcs nevét viselő térnek Ady Endre térre való elnevezése iránt.

Tisztelt N É P T A N Á C S !

Alulírott azon indítvánnyal járulok a tisztelt Néptanács elé, miszerint határozza el, hogy a jelenleg "Horthy Szabolcs"-ről elnevezett főgimnázium előtti tér: "A D Y E N D R E T É R"-nek neveztesse.

Jelen indítványom nem szorul bővebb indokolásra. Jól tudjuk, hogy a letnt korszak nagyságával nincs mit eldisekednünk és nem tarthatjuk őket érdemeseknek arra, hogy nevük megörökítésével példányképet állítsunk a jövő nemzedék elé. Ha egy szolgalelkű pártsoport épp a tudománycsarnokát díszítette fel annak a névvel a ki a néppel elég keményen éreztette hatalmi súlyát, úgy nekünk, mint a jelen demokratikus irányzat híves követőinek elengedhetlen kötelességünk arra törekedni, hogy az ilyen szomorú emlékek mielőbb eltávolítottassanak.

Még a fájdalom könyve sillog a szemünkben, amikor Ady Endre hazánk korán elkötözött nagy fiának nevét ajkainkra veszzük. Kell, hogy a legnagyobb büszkeség töltse el Szolnok városát, ha elsőnek siet fővárosunk után forradalmunk konzerus lantosának nevét megörökíteni és csak önmagunkat tiszteljük meg, ha a gimnázium előtti tér elnevezésével áldozunk az ő dicső emlékének.

Indítványom elfogadását attól a Néptanáctól kérem, mely kezeltetését csak is annak a forradalmunkból fakadt népszavadjágnak köszönheti, melyet Ady Endre látnoki ihlettel megjövendölt.

Tisztelettel:

Szolnok 1919 március 5.

Szűcs Géza

5800

919.

Szűcs Géza szolnoki lakos
előterjesztése a gimnázium
előtti jelekhez Horváth István
nevét viselő kőrűk Ady Endre
kérdőre való elismerése iránt.

Határozat.

A népjólelti és socialis munkas
bizottság elmondja, hogy a gimnázium
előtti kőrűk Ady Endre
kérdőre válaszában el.

Utasítja a munkasbizottságot, hogy a
kérdőre válaszában elhelyezze a
kérdőre válaszában elhelyezze a
kérdőre válaszában elhelyezze a
kérdőre válaszában elhelyezze a

Ezről Szűcs Géza, munkasbizottság
jelen határozattal értesítik a
Szolnoki, 1919. Április 26.

Népjólelti munkasbizottság

A. Tóth

előadó

szolnoki. 1919.

Szolnok, 1934. november 18., vasárnap.

Aki Lédának és Csinszka anyjának emlékét őrzi.

Beszélgetés Vargha Ida tanárnővel Ady Endre két asszonyáról.

A szolnoki polgári leányiskola
közszereplésben és közbecsülésben
álló tanárnője Vargha Ida, az elmúlt
évben, egy emberöltőt meghaladó
példás tanári működése után nyugat-
lombra vonult ugyan, de itt el kötünk
Szolnokon, — hermánikus, csendes
környezetben, tisztelőinek és tanít-
ványainak szeretetétől körülövezve.

Alkalmunk nyílt most vele beszél-
getést folytatni, Ady Endre öve-
gyének: Csinszka tragikus hold-
lával kapcsolatban abból kifolyólag,
hogy Vargha Ida tanárnő a sors
kivételese véletlene folytán az Ady-
problema két jelentős személyével
évekkel ezelőtt közvetlen érintke-
zésbe került. Nagyváradon együtt
járt polgári iskolába Lédával, az
Ady Endre költészetének, kiemelkedés-
ében oly nagy szerepet játszott
nagyvárdi irásazonnal, — majd
később meleg barátság fűzte Vargha
Idát tanítónő és tanárnőképzőbe
osztálylárásához, Török Bertához, aki
később Boncza Miklóshoz ment
férjhez s akinek a leánya volt
Berta, a későbbi Ady Endrének, akit
Ady Endre utolsó éveinek szerel-
mes versei Csinszka néven örökítet-
tek meg a magyar költészetben.

Török Berta éveken keresztül
osztálylárása volt Vargha Idának, aki-
hez a mindent feltáró bizalom leg-
őszintébb szílei fűzték s aki még
most is élénken emlékszik mind-
azokra a tragikus eseményekre,
amelyek Csinszka anyjának életét
meghatározták.

Török Berta apja, Török Károly
bánffy-hunyadi főszolgabíró, 1886-
ban halt meg. Az apa halála után
az árván maradt fiatal leányról, anyja,
őzv. Török Károlyné Boncza Berta
gondoskodott, aki leányát a kolozs-
vári áll. tanítónőképzőben nevel-
tette. A megnyerő külsejű, szépséges
fiatal leány iránt szerelemre lobbant
Boncza Miklós gazdag földbirtokos,
ügyvéd, országgyűlési képviselő, aki
egyszersmind Török Bertának anyai
nagybátyja (anyjának testvére) volt
s dacára a köztük fennálló nagy
korkülönbségnek, a fiatal leányt, mint
képzős növendékét el is jegyezte,
bár a fiatal leány ifjúságának szíma
nem ebben a házasságban vélte
feltalálni.

Boncza Miklós és Török Berta
1893-ban kötötték házasságot más-

napján annak a napnak, amikor
Török Berta, a kolozsvári tanítónő-
képzőből a budapesti tanárnőkép-
zőbe felkerülvén, itt végbizonnyit-
ványát, képesítőjét megszerezte.

Boncza Miklós a menyasszonyát
majd később feleségül, Török Bertát
bárványozásig szerette. Igyekezett
mindenkor kedvében járni, igyeke-
zett minden kívánságát teljesíteni.
Egy alkalommal, még menyasszony-
sága előtt, amikor nagybátyjával
(későbbi férjével) Boncza Miklóssal
utóbbi birtokán, a kolozsmegegyei
Csucsán sétáltak, Török Berta szóba
hozta nagybátyjának, a Beszékörös
feletti emelkedő csucsai hegyre
mutatva, hogy mily szép volna fenn,
a hegytökon, egy korinthusi oszlop-
okkal körülövezett szep nyaraló.
Es egy év múlva, a csucsai hegyen
ott állt a vadregényes Kolozsmegegyei
egyik legszebb ékesége, a korint-
husi oszlopokkal díszes Boncza-vár.

Boncza Miklós és Török Berta
házassága korai, tragikus véget ért.
Míg egy esztendő házasságot után,
miután a mértilrsorsú anyának leány-
gyermekke született, gyászbororult
a csucsai kastély, meghalt az anya,
Török Berta. Es ettől kezdve a
mélyen süjtött férj elzárkózott a
világtól, elzárkózott az emberekől,
leányának, a későbbi Ady Endrének,
gondozását a kislányának nagy-
anyjára, őzv. Török Károlyné, Boncza
Bertára bízva, akinek további sorsa,
Ady Endréhez vezetett életútja nagy-
ismeretes Ady Endre életrajzából is.

Sokat tud elbeszélni még Vargha
Ida a Boncza-család életéről, mely-
nek története így a magyart költés-
zet egyik legnagyobb alakjának,
Ady Endrének életébe fonódott,
sokat tud elbeszélni Lédás asszony-
ról, valamikori nagyvárdi iskola-
lárásról, ezek az emlékek azonban
oly személyi vonatkozásokkal kap-
csolatosak, amelyek nyilvánossággra
hozatala ma még különböző érde-
kenységeket érinthetne.

Mindenestre kivételes érdek-
esek, hogy van Szolnon valaki, aki
Ady Endre két asszonyának, a most
már holtot Lédának és Csinszka
életéből ilyen ki nem akasztott köz-
vetlen, becses és értékes emlékeket
őrzi.

Alfa.

Határozat.

A népjóléti és szociális szakosztály elrendeli, hogy a gimnázium előtti tér Ady Endre térnek neveztesse el. —

Utasítja mérnököt, hogy a tér-táblákat elkészítette, azokat a megfelelő helyeken függesztesse ki. —

Erről Szűcs Géza, mérnök jelen határozattal értesítetnek.

Szolnok, 1919. Április 26.

Népjóléti szakosztály

Dr Tóth
előadó

K.
szakoszt. vezető”

A szolnoki ifjúság is szép példáját adta a költő iránt érzett megbecsülésének és szeretetének azzal, hogy csatlakozott a Budapestről elindult kezdeményezéshez; Ady Endre emlékét szobor hirdesse, mint azt a szolnoki Munkás 1919. március 21-i száma tanúsítja az „Adományok Ady Endre szobrára” című közleményében:

„A szolnoki felső kereskedelmi iskola március 15-i ünnepélyén résztvevők áldoztak a forradalom nagy költője: Ady Endre emlékének, s az ünnepélyen a felső kereskedelmi iskolában folytatott gyűjtés az Ady-szoborra 200 koronán felüli összeget eredményezett.”

A szolnoki múzeum féltett darabja Ady Endre névjegye, amelyet 1915. január 8-án Csucsáról küldött egy ifjú poétának, Kiss Gábor I. éves joghallgatónak. A tintaceruzával írott szöveg

„Kedves Barátom örömmel tudatom, hogy versei tetszeni tudnak. Ami bibijük van, utódjaiknál el- (a folytatás a nyomtatott névjegy első oldalán) maradnak. Tanuljon meg egészen úgy tanulni poéta-mintaképeitől, hogy ezt senki se vegye észre, Üdvözlí Ady”

Az epigrammatikus tömörséggel megírt szövegből két tanulság adódik. A pályája csúcán lévő költő nemcsak megköszöni néhány udvarias szóval a neki küldött verseket, hanem olyan tanácsot ad az ifjú poétának, amelyben a saját ars poetica-ja is benne foglaltatik: „Tanuljon meg egészen úgy tanulni poéta-mintaképeitől, hogy ezt senki se vegye észre.”

S ha Ady Endre arra méltatta Kiss Gábort, hogy ilyen véleményt mondjon verseiről, megérdemli, hogy további munkásságáról, életéről is szót ejtsünk. Három önálló verseskötete jelent meg, jórésztük erősen Ady hatása alatt, számos költeménye kéziratban. A szolnoki Verseggy Irodalmi Kör titkáraként lelkesen szervezte az irodalmi kapcsolatokat, Móra Ferenc, Móricz Zsigmond Szolnokra hívása is, — nem egyszer — az ő érdeme. Móricz Zsigmond utolsó szolnoki látogatását 1941-ben, a város nevében ő intézte, s tudjuk azt is, hogy a polgármester helyett a Tisza Szálló számláját maga rendezte. Szolnok városnál árvaszéki ülnök, majd a felszabadulás után a megyénél árvaszéki elnökként tevékenykedett.

Szolnoknak Nagyváradhoz való közelsége más kapcsolatokat is lehetővé tett. Érdekes irodalomtörténeti adalékot találtunk a Szolnoki Újság 1934. nov. 18-i számában „Aki Lédának és Csinszka anyjának emlékét őrzi” címmel „Alkalmunk nyílt most beszélgetést folytatni Ady Endre özvegyének: Csinszkanak tragikus halálával kapcsolatban abból kifolyólag, hogy Vargha Ida tanárnő a sors kivételes véletlene folytán az Ady-probléma két jelentős személyével évekk

ezelőtt közvetlen érintkezésbe került. Nagyváradon együtt járt polgári iskolába *Lédával*, az Ady költészetének kialakításában oly nagy szerepet játszott nagyváradai úriasszonnyal, — majd később meleg barátság fűzte Vargha Idát tanító-nő és tanárképzőbéli osztálytársához. Török Bertához, aki később Boncza Miklóshoz ment férjhez, s akinek a leánya volt Berta, a későbbi Ady Endrének, akit Ady Endre utolsó éveinek szerelmes versei *Csinszka* néven örökítenek meg a magyar költészetben. . .”

Az újságban közreadott anyag megérdemli, hogy szöveges illusztrációként közreadjuk. Nagy kár, hogy csak ennyi került feljegyzésre s azt sem tudni, vajon dokumentumok lehettek-e Vargha Ida nyugdíjas tanárnő birtokában.

S ha már levelekről, dokumentumokról esett szó, nem feledkezhetünk meg Karcag volt kiváló tanárjáról, Horváth Ferencné, szül. Bányay Graziánáról. Bányay Elemér, népszerűbb nevén „Zuboly” nővéréről. Ady-kapcsolata Zubolyon keresztül származott, aki bizalmas jó barátságban volt Ady Endrével. Zuboly korai halála után (az I. világháború egyik áldozata lett) levelezése Adyval, néhány Ady-kézirattal együtt Bányay Graziánához került, aki gondosan őrizte a 40-es évek elejéig. 30—40 Ady-levél volt a birtokában, s amikor a II. világháború harci eseményei közeledtek Karcaghoz, a család értékes holmiját vasúti csomagként feladták Budapestre, ahová azonban nem érkezett meg, illetve nem találták — mint azt az 50-es évek elején, erre a nyomra bukkanva ezt kutatva, megállapíthattam. Hátha ez a közlés sikerre vezet!

Karcag még más Ady-dokumentumokkal is szolgálhat. A „Nagykunság” című helyi lap 1906-os évfolyamának néhány számában két prózai írásművet ad közre Ady Endrétől azzal a megjegyzéssel, hogy a „Nagykunság eredeti tárcája”. Ezeket azonban Ady prózai írásai közt megtaláltam, tehát másodközlések, s nyilván a szerkesztő vagy valamelyik munkatársa szerezte meg Nagyváradról. A karcagi sajtó századeleji anyagának átvizsgálása nemcsak Ady nagyváradi időszakáról, hanem debreceni éveiből is őrizhet még anyagot.

A Nagykunság mint táj fátlan, sík végtelenségével, ha nem is közvetlenül, de ihletője lehet Ady nem egy versének. Az Erdélyből Nagyváradról száguldó Orient-expressz hasítja félbe ezt az asztalsímaságú vidéket. Önkéntelenül is *A téli Magyarország* sorai jutnak eszünkbe.

„Magyar síkon nagy iramban át
Ha nyargal a gőzös velem
Havas, nagy téli éjjelen,
Alusznak a tanyák.

Olyan fehér és árva a sík,
Fölötte álom éneket
Dudolnak a hideg szelek.
Vajjon mit álmodik? . . .”

Újabb feldolgozása a *Gőzösről az Alföld* nyomán még inkább ismerős lesz a táj.

„Magas, fátlan síkokról
Nyargaltak le az Alföld
Mély, szomorú völgyébe
(Fut a gőzös az éjbe.)

Tatárba begyógyultak,
Törökkel megbékültek,
De a múltjukat állják
S a fákat is utálják.

Világok és jövőndök
Néznek ki a vonatból
S alacsony tanya-házak
Óvakodva vigyáznak.

Se viráguk, se fájuk,
Se némettel békéjük,
Se kedvük újjá lenni:
Álmuk a zsiros Semmi.

*Kisirunk a gőzösből
Sok nehéz, könnyes jóslást
Sorsodról, Alföld népe,
(Fut a gőzös az éjbe.)"*

Értékes művészi illusztrációkat őriz ezekhez a versekhez a szolnoki múzeum. Háy Károly László, a Szocialista Művészcsoport tagja, 1954-től 1957-ig mint vendégművész a szolnoki művésztelepen dolgozott, Ady és József Attila verseihez számos rajzot készített. Talán először kerülnek kinyomtatásra.

A túrkevei Finta Múzeumban a Finta szobrásztestvérek hagyatékában is található Ady-vonatkozások. Finta Sándor korai munkáiban Lédáról készített vázlatokat elképzelés után — mint azt „A Finta művésztestvérek élete és munkássága” című múzeumi kiadványban Egri Mária és Győrffy Lajos ismertették. — Ady verseit is több reliefen mintázta meg. A Nagyvárad Napló 1912. márc. 14-i száma ezt írja: „... a magyar irodalom legnagyobb poétájának, Ady Endrének költészetét tervezi szobrokban megörökíteni Finta. Az első két vázlat címe: Ady Endre. Ez plakett lesz, és a leghívebb tükre Ady nagy művészetének. Hihetetlen szinte, hogy mennyire megértője Finta Ady verseinek, s mennyire vissza tudja adni azokat a költői szépségű gondolatokat ceruzájára, és majdan vésője által. Többi vázlatai is mind az Ady költészetéből valók. A legérdekesebb a Léda szobor-tervezet...”

A Jászság központjában, Jászberényben, az Ady Endre u. 22. számon, a Koller-féle ház falán Ady-émléktáblát állítottak 1958-ban. Szövege: **EBBEN AZ ÉPÜLETBEN TÖLTÖTT NÉHÁNY NAPOT ADY ENDRE KEDVES BARÁTI KÖRBE 1913 OKTÓBER HAVÁBAN**

Ady ott tartózkodásának eseményeit Németh Ferenc adta közre a JÁSZKUNSÁG 1956-os évfolyamában. Bizonyítékként felhasznált egy 1913-as Pesti Hírlap Naptára-t, amelybe Gyárfás István, neves jászkun történetíró leánya, Koller táblabíró felesége ezeket jegyezte fel: „1913. október 11-én érkezett meg Jászberénybe Ady Endre, dr. Kozmutza Béla, a Városmajor-szanatórium igazgató-főorvosa és Gebhardt Ferenc egyetemi m. tanár társaságában. Az állomásról egyenest hozzánk jöttek s nálunk társaságban töltötték az estét.”

Németh Ferenc leírta azt is, hogy Koller táblabíró leányához, Klarisszhoz Gebhardt Ferenc háztűznézőbe jött az illusztris vendégek kíséretében, s hogy nem eredménytelenül, azt az alábbi — 1914. január 29-i — budapesti távirat mutatja:

„Koller táblabíró Jászberény

Kedves Clarisse eljegyzéséhez fogadjátok, bátyám örömben fakadt jó kívánságomat. Áldás rátok. Mind megérdemlitek. Külön hódolat a mennyasszonynak és anyjának.

Ady”

Németh Ferenc cikke azzal végződött: „Az elsárgult táviratlapot egy dedikált fényképpel és egy kéziratban maradt verssel együtt ma is ereklyéi között őrzi a közben Csehszlovákiába szakadt Koller-család.”

Az Ady kíséretében Jászberénybe érkezett vendégek közül Kozmutza dr. neve ismerős az Ady-életművel foglalkozók előtt. Gebhardt Ferencné már kevésbé, de a *Föl, föl, uram* című Ady-vers dedikációja: „Gebhardt Ferencnek küldöm, szeretettel” mégis azt mutatja, hogy a költőhöz közel állott. S az a tény, hogy Ady elkísérte őt Jászberénybe is, valamint a távirat, közelebbi ismeret-ségre utal.

TÁVIRAT.

Lapszám: **65**
 Vezeték száma: **13-**

*Koller
Klárissze*

A Hirdetlőnek
214 JAN 29 - 1919
 HÍRFIG.

Felvette: *Frank* Továbbított: _____
 Hivatalos megjegyzés: **JASZBERÉNY**

A távirat betéti díja	feladó hivatal	fényképi szám	szó	jele	díjazó	hő és nap	óra	perc	napok
	<i>Rp 40</i>	<i>38575</i>							

*Kedves Klárissze pléppeseim
 kedv. barátom jóindul. feladta
 a levelemet a postánál, mert
 minden bizonnyal hirtelen
 asztalra esett a levelem.*

A szón előtti jelek rövidítése:

= D = sürgős	= PC = T
= EPa = Válasz kérésre a válasz	= PCD =
= RPDs = Sürgős válasz kérésre	= PCF =
= RPaRX = Válasz kérésre a szöveg	= PS =
= H = Üzenetváltás	= PR =
	= PZ =

Kézenfekvő volt a gondolat, hogy — amikor a turistautazások azt lehetővé teszik — a fenti dokumentumokat megkeressem és hazahozzam. Próbálkoztam ugyan előbb levélírással, de eredménytelenül. Koller Klarissze utolsó, ismert címéről, a Karlovy Vary melletti Kyselka nevű üdülőhelyről ajánlott leveletem „a címzett ismeretlen” jellel kaptam vissza.

* * *

Az Ady-dokumentumok tárgyilagos közlése után — úgy érzem — megengedhető, hogy leírjam azokat a nehézségeket, amelyek az Ady-émlékek nyomában csehszlovákiai utamon végigkísértek.

1963 júniusában Karlovy Varyból kora reggel autóbusszal utaztam Kyselkára. A gyönyörű erdős-ligetes hegyvidék elszórt, villaszerű épületekből álló üdülőhely. Itt megtalálni valakit, nem könnyű dolog. Közigazgatási kirendelt-

ség nincs, a postás csak egy éve dolgozik munkahelyén, a névre nem emlékszik. Mit tegyek? — Megpróbálkozom a fűszeresnél, ő sem ismeri. Az idősebb vásárlóktól kérdezősködöm, hiába. Míg végre vagy egy óra múltán egy idős asszonytól megtudom, hogy a nyugdíjas postamester hol lakik. Szerencsére otthon találok, és ismerős neki a név. Rögtön közli, hogy két-három éve elköltözött. — Zsákutca. — Merre tovább? — De addig-addig szöszmötöl az öreg, míg valami névsor a kezébe nem akad, s mondja is, hogy Csehszlovákia nyugati széléről a legészakibb vidékre, Liberecbe költözött.

A cím birtokában vonaton vissza Prágába, éjszakai utazás (800 Koronával nyolc napig utazgatni, nem könnyű!), de a nap hátralévő részét még felhasználom, hogy felkeressem azt a házat, amelyben Arany János annyiszor tartózkodott.

— Liberecbe is kora reggel érkezem. A szépfekvésű város — ahová Radnótit iskolai tanulmányai kötik — első kerületében találok meg a keresett utcát és házat. De — sajnos — ott egy tervező iroda működik, Koller Klarisszt senki sem ismeri... A nyom megszakadt. Merre keressen tovább?.. Egy ötlet: a rendőrségen, a személyi nyilvántartónál. Ott kérdésemre — a sok kartoték közül egy tartalmazza az engem érdeklő adatokat — hamarosan megkapom a választ: Koller Klarissz átköltözött a XIII. kerületbe. Megköszönve a szíves felvilágosítást, indulok. Az ajtóban azonban utánam szólnak, várjak még: visszaköltözött az I. kerületbe, de egy másik utcába. Utam újra a budai Húvösvölgyhöz hasonló városrészhez vezet, ahol hasonló környezetben, de sokkal elszórtaabb házak egyikénél végre célhoz értem. A név ugyan alig olvasható, de a házszám és a helyrajzi szám is egyezik, becsöngetek, egy kedves mosolygós öregasszonyt látok, s mikor elmondom, hogy a Tisza mellől, Szolnokról jöttem, betessék. Szemem első pillanatban Székely Aladár jól ismert fényképét látja meg a falon, bekeretezve, s alatta — közelebb lépve — olvasom a következő dedikációt, Ady jellegzetes kerekded betűivel:

„Az én nagyszerű, nagyon kedves, nagyon őszinte Gebhardt Franyó barátomnak hűséggel

Ady Endre”

S amikor elmondom, hogy milyen nagyszerű állandó kiállítás van a Jász Múzeumban, a dedikált Ady-fényképet a múzeumnak adományozza, és mellé teszi a megsárgult táviratlapot is, amelyet Ady az ő eljegyzésére küldött Jászberénybe. Aki ma a Jász Múzeum új állandó kiállítását megnézi, ott láthatja mindkét Ady relikviát.

Hogyan került kapcsolatba a Koller-család Adyval, Kozmutza dr.-ral — és Gebhardt Ferencsel? — teszem fel a kérdést. „22 éves koromban tifuszom volt, nem jól kifejlődött betegség. Idegbőrlobot kaptam. Balatonfüredre mentünk. Ott dr. Schmidt főorvos azt ajánlotta édesanyámnak: — Kérem, ne is menjen haza, azonnal vigye a Városmajor-szanatóriumba, dr. Kozmutza Béla igazgató-főorvoshoz.

Egy fiatal lányt szanatóriumba betenni?! — az akkori felfogás miatt, az nem volt lehetséges, hazamentünk Jászberénybe. De az állapotom rosszabbodott. Ezért 1912 októberében édesanyám és unokabátyám kíséretében felvittek a szanatóriumba. Kozmutza dr. minden jót ígért: — Tessék nyugodtan hazamenni! — nyugtatta a kísérőimet.

Külön szobában majdnem egy hónapig aludtam. Gyenge voltam, nem mentem le a társas étkezőbe. De később, amikor látta Kozmutza dr., hogy kezdek

javulni, akkor levitt az ebédlőbe. Ő ült az asztalfőn, balján ültem én, a jobbán Ady Endre, szembe velem, és még mintegy húszan az asztalnál.

Ott a szanatóriumban kaptam egy Ady-kötetet. Resteltem, hogy ott ülök Adyval szemközt, és ne tudjak a verseiről. Olvasom a könyvét és tűnődöm. Nem értem... Egy délben aztán felkelek, átmegek hozzá és mondom neki: — Ady kérem, ne vegye rossz néven, megkérdezem: olvasom a verseit, de ezt és ezt nem értem, és mutatom neki a verset. Ady kezébe veszi a könyvet és nézi, nézi — nagyon rövidlátó volt — és azt feleli: „Én se tudom, én se tudom” és lassan tovább ment. Hogy nem akarta-e egy 22 éves leánynak megmondani, — nem tudom...

De essen szó Gebhardt Ferencről is, akiről már tudjuk, hogy Ady egy verset és egy fényképet is neki dedikált. Ő is a Városmajor-szanatórium orvosa volt, de hallgassuk meg, hogyan festi le Koller Klarissz? "Egy nap, lehetett talán január, lemegyek a gondnoki irodába, és ahogy belépek, ott látok egy férfit. Mindjárt gondoltam, hogy ő Gebhardt Ferenc. (Gebhardt tanár nevét már ismertem, hallottam róla, itt tartanak konzíliumot). — Én gyorsan visszahúzódtam, gondoltam, nem zavarok. De ő erre azt felelte: „Jöjjön csak, kis Nagysága! Ne szaladjon el! Biztosan talán fizetni jön ide, „kronyecokat” leadni a gondnoknak. Én pedig jövök a honoráriumért, mert — tudja, kis Nagysága — mi ötérf' olyan pofát vágunk, amelyet a páciens akar.

Nagyon jókedvű, jó szívé, szociális gondolkodású volt különben. Nagyon szerencsétlen volt Gebhardt házassága: az első feleségétől elvált, a második nyolc hónap után meghalt, a harmadikat tizenhárom hónap után temették — Ezt tudtam Kozmutza doktortól.

Múzeum és iskola

Országos tanácskozás Szolnokon – Részletek a vitából

Múzeum és iskola címmel 1976. november 30. és december 2. között országos tanácskozást tartottak Szolnokon. A múzeumi rendezvényen, amely az ország valamennyi múzeumának bevonásával történt, azt vizsgálták — pedagógusok és muzeológusok közösen — hogy a múzeumok és iskolák kapcsolatát a jövőben milyen alapra helyezték, milyen módszerekkel segítsék az iskolai oktató és nevelő munkát, illetve hogyan fogják az oktatás és a múzeumügy kapcsolatát szorosabbra, hogyan tegyék bensőségebbé, hatékonyabbá. A háromnapos tanácskozás (ötletvásár) és a tanácskozáshoz kapcsolódó kiállítás az eddigi eredményeket vonultatta fel, s felvázolta a terveket, az elképzeléseket is.

A rendezőszervek (a Kulturális Minisztérium múzeumi főosztálya; a Szolnok megyei Tanács V. B. művelődésügyi osztálya; a Szolnok megyei Múzeumi Igazgatóság; a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központ) nem zárt ajtók mögött tanácskozott, hanem bevonta, előadásra kérte fel a legilletékesebbeket, a pedagógusokat, az oktatásügy dolgozóit. Ők is elmondták tapasztalataikat, betervezték igényeiket, bírálták vagy helyeselték az eddigi módszereket a felhasználó oldaláról.

A Szolnoki Galériában megrendezett kiállításon 32 múzeum vett részt egy-egy kis kiállítási egységgel, s vagy munkája egészéről adott számot, vagy bemutatót egy-egy olyan jó és követendő módszert, amely témánk szempontjából kamatoztatható és haszonnal kezelhető. Az elhangzott előadások hivatkoztak a kiállított anyagra, feltárták azt a módszert, amellyel eljutottak az eredményhez. Mind a kaleidoszkópszerű kiállítás, mind az ötletvásár, mind a bemutató óra arról tanúskodott, hogy a tanácskozás mögött valamennyi múzeumnak már eddig is komoly munkafedezete van, ötletekben, megoldásokban egyáltalán nem szűkölködik a terület.

Az alábbiakban részleteket közlünk a tanácskozás anyagából. Verő Gábor főosztályvezető-helyettes a Kulturális Minisztérium múzeumi főosztályának nevében, Gálos Tibor főosztályvezető-helyettes az Oktatási Minisztérium középiskolai főosztályának képviseletében vett részt a vitában. A pedagógusok hozzászólásai közül Karácsony Sándor tanár Budapest, Faragó Jánosné, diákkotthoni nevelő Jászárokszállás, dr. Dienes Erzsébet tanár Szolnok, Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola gondolataiból emeltünk ki néhányat. A vita itt is szereplő további résztvevői: Tari Kálmán, a Szolnok megyei Tanács művelődésügyi osztályának vezetője, dr. Szabó László főmunkatárs és Kaposvári Gyula igazgató, Damjanich János Múzeum, dr. Bellon Tibor igazgató, Győrffy István Nagykun Múzeum, Szabados Árpád grafikusművész, Magyar Nemzeti Galéria, Beck Zoltán, Békés megyei Múzeumok Igazgatósága.

VERŐ GÁBOR: Az iskola és a múzeum kapcsolata az oktatáspolitikai és közművelődési törvény végrehajtásában számos feladatot kell, hogy ellásson. A múzeumok és az iskolák is nagyon jelentős tényezői lehetnek az oktatás oly

módon történő korszerűsítésében, amely felkészíti a tanulókat az önművelődésre, s mind jobban felruházza őket korszerű ismeretekkel, előkészíti a tanulókat abban a közművelődési munkában való sokoldalú részvételre, amely egész saját személyiségének szakadatlan fejlődését is biztosítja, s másrészt aktív részesevé teszi őt a társadalom művelődési helyzetének javításában, fejlesztésében, művelődési helyzetének, állapotának állandó fejlesztésében, erősítésében. Ezeknek az elképzeléseknek és feladatoknak a jegyében dolgozunk az utóbbi években, s anélkül, hogy eltúloznám azokat a sikereket, amelyeket köszönhetően a pedagógusok és muzeológusok önzetlen és áldozatkész munkájának eredményeként felmutathatunk, azt kell mondanunk, hogy ami ezen a téren történt, az elmúlt két-három évben, az biztató kezdet, mert hiszen jóval többet sikerült elérnünk, mint az ezt megelőző évek során.

Hogy világosabbá váljanak feladataink és könnyebben tudjuk összefogni az előre vivő erőket, készíttette el az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a KISZ Központi Bizottságával és az Úttörőszövetséggel együtt azokat az irányelveket, amelyek az iskola és a múzeum együttműködését jobban elősegítik, s azokat a módszertani és alapvető szervezési elemeket is tartalmazzák, amelyek ezt a kapcsolatot, e kapcsolat fejlesztését a jövőben biztosabbá és határozottabbá teszik. Ezek az irányelvek, megítélésünk szerint mindkét oldalon jó fogadtatásra találtak és úgy látjuk, hogy mind az országos múzeumok, mind a megyei múzeumok máris sok érdekes kezdeményezést vagy eredményt mondhatnak magukénak ennek nyomán. Csak a példa kedvéért emelem ki Fehér és Vas megye értékes múzeumi kísérleteit, ahol a legkülönbözőbb korosztályok körében értek el már a múzeumok és iskolák kapcsolata terén figyelemre méltó eredményeket. De bármelyik más megyét, vagy majdnem mindegyiket idézhetnénk egy-egy értékesebb megnyilvánulásával. Így pl. épp a vendéglátó Szolnok megyét, amelyben — tudjuk — nyugodtan jöhetünk, ha a honismereti mozgalomról, a közművelődési munkáról akarunk értékes tapasztalatokat gyűjteni, szemlélni.

Azt hiszem azonban, hogy a kísérletező munkának a továbbiakban sem szabad lankadni, új és új formákat, módszertani megoldásokat kell keresni, annak érdekében, hogy az oktató munka még hatékonyabbá tudjon válni és ebben még inkább tudjon a múzeumokra támaszkodni; s új és új módszereket kell kidolgoznunk ahhoz, hogy a legkézenfekvőbb módszereket tudjuk majd igénybevenni a legkülönbözőbb feltételek között dolgozó iskolában és múzeumokban. Emellett azonban nagy gondot kell arra fordítanunk, hogy a már kidolgozott, bevált módszerek a szélesebbkörű gyakorlatba menjenek át, szervesen épüljenek be a tantervi munkán alapuló oktató tevékenységbe, s az iskolai és múzeumi munka szerves részévé váljanak.

GÁLOS TIBOR: A mai iskolai szervezeti formák nem adnak kellő keretet a tanulók aktivitásának kibontakoztatására. E megállapítás az oktatáspolitikai határozatban szerepel. S ha ehhez hozzáteszem azt, hogy ma egyre világosabban látjuk a legkülönbözőbb területeken, oktatásügyben és közművelődésben egyaránt a permanencia szükségességét, akkor körülbelül az is nyilvánvaló, hogy az ifjúság nevelése az egész társadalom feladata és a társadalom különböző intézményeinek és rétegeinek csak apró, kisebb-nagyobb különbségei vannak a megvalósítás mikéntjét illetően. Mindenki jól ismeri itt a felszabadulás előtti oktatásügyet, iskolát. S tudja jól, hogy az iskola zártságának, belterjességének feladata az utolsó 25—30 esztendő eredménye. Ezt a zártságot kell tovább oldanunk, a nyitott iskola felé mennünk, és ez a nyitott iskola lesz alkalmas arra, hogy a tanulók személyiségét kibontsa. Úgy érzem, hogy ha múzeumból és iskoláról, közművelődésről és iskoláról beszélünk, akkor az egyik alapvető

kérdés mindnyájunkban annak a tisztázása, hogy a befejezett képzés illúzióját fel kell adni az oktatásügynek. Csak néhány mondattal hadd utaljak arra a koncepcióra, amely századokig jellemezte az oktatásügyet: az iskola valamikor bezárulva, bizonyítványt adva műveltséget jelentett, olyan műveltséget, amely nem nagyon igényelte a továbbgondolást, továbbképzést. Mi ezzel szemben úgy érezzük, hogy a befejezett iskola illúziójának feladása nyithatja meg az utat a közművelődés és az oktatás nagyon szoros kapcsolatrendszeré között. Úgy is lehetne ezt fogalmazni, hogy befejezett képzés helyére a jövő iskolájának, s ha jövőt mondok, akkor azt hiszem a ma iskolája is értendő, új koncenciót kell állítania. Késszé és képessé kell tennie az iskolának minden egyes állampolgárt a művelődésre. Késszé, azaz készségessé és képessé, azaz felkészültté, megalapozottá. Nyilvánvaló, hogy e cél megvalósításakor az oktatásügy és a közművelődés igazi, nagy kézfogása történik majd meg.

Ha a másik oldalról nézzük ezt a problémát, akkor azt is el kell mondanunk, hogy az oktatásügy a maga viszonylag nagy, homogén intézményrendszerével szemben áll (de csak az első pillanatra tűnik úgy), a közművelődés sokkal heterogénebb intézményrendszerével. De az nyilván világos: hogy milyen lesz a közművelődésünk, hogy hányan járnak múzeumba, színházba és más közművelődési intézménybe, az végső soron az iskolai oktató-nevelő munkán dől el és kezdődik el. Ezért azt hiszem, hogy ez a szolnoki tanácskozás azért is jelentős, mert itt valamilyen nagy, intézményes kézfogás kezdődik el múzeum és iskola, iskola és múzeum között, amely nem kezdete valaminek, hanem továbbfejlesztése.

KARÁCSONY SÁNDOR: Az oktatás korszerűsítésének egyik igen fontos kérdése az iskolák és a közművelődési intézmények eddiginél szorosabb együttműködésének kialakítása. Az iskolák és múzeumok kapcsolatát sem lehet ebből az egységből kiszakítani, hanem a könyvtár, a színház, a film- és a művelődésművészeti szakkörök tevékenységével összhangban kell feladatát és arányát meghatározni. Csak utalok rá, hogy nagyon szép ajánlásaink, javaslataink, sőt útmutatóink, netán kötelezettségeink is vannak az iskolai munkában erre vonatkozóan. Felmerül a kérdés, hogy az iskola és múzeum, múzeum és iskola kapcsolatát, hogyan lehetne a jövőben rendszeressé és intézményessé tenni. A határozatok is sokat beszélnek erről. Az nyilvánvaló, hogy most az oktatásügy oldaláról a megyei művelődésügyi osztályok, az igazgatók, a felügyelet ezt a kérdést a közeljövőben meg is tárgyalja, és megpróbálja az adott múzeumok és iskolák kapcsolatát intézményesíteni. Ez azonban kevés, minden pedagógusnak fel kell ismernie, hogy az iskolai oktató és nevelő munkában a múzeumok nélkülözhetetlenek, s komoly segítséget adnak. Csakis így, a szemlélet megváltoztatásával érhetünk el valódi eredményt, s intézményesülhet igazában ez a kapcsolat.

VERŐ GÁBOR: Múzeumaink sok helyen már kidolgozták azt a kapcsolatrendszert, szervezeti kereteket, amelyek biztosítják a rendszeres kapcsolatokat a múzeumok és iskolák között. Fejér megye és Vas megye kezdeményezése talán a legismertebb és legteljesebb e tekintetben.

TARI KÁLMÁN: A tudományos munkával szerves összefüggésben igen fontos közművelődési feladatokat is ellátnak ma már a megye múzeumai. A munka eredményeként egyre növekszik fiatalokban és öregekben, iskolai és munkahelyi, üzemi közösségekben a múzeumok iránti érdeklődés. A felszabadulás előtt nem volt meg a múzeumokban — ha voltak is — a közművelődési lehetőségek feltételei. Napjainkban megyénkben a múzeumokban, mintegy 150—160 000 ember fordul meg, többnyire fiatalok. Két nagyszabású kiállítás nyílt

meg az elmúlt években megyénkben a múzeumi fősztály támogatásával: a karcagi és a jászberényi kiállítás... Jelentős számú időszak kiállítás is nyílik meg változatos tematikával és tetszetős kivitelben, s ezek vonzzák a látogatókat. Több kiállítást vándoroltat a múzeumi szervezet a közművelődési intézményekben is. A múzeumok társadalmi kapcsolatai jelentősen bővültek a mi megyénkben is az utóbbi években. Kezd kialakulni a múzeumbarátok köreinek hálózata... Jó példa működésükre a jászberényi múzeumbaráti kör: a Jász Múzeum felújításához a Hűtőgépgyár és más üzemek munkásai többszáz óra társadalmi munkával járultak hozzá. Másutt is aktívvá vált a múzeumok és az üzemek közötti kapcsolat.

Az iskolák és múzeumok kapcsolatának fejlődéséhez is megvannak megyénkben az alapok. Az iskolai órák segítése mellett néhány helyen már igen jelentős együttműködés alakult ki a tanulók iskolán kívüli nevelésének, művelésének igen sokrétű és bonyolult, igen-igen összetett kérdésében. E kapcsolatokat bizonyítékaul szolgál a Szolnoki Galériában látható kiállítás („Múzeum és Iskola”) Szolnok megyei anyaga, s a honismereti pályázatok nagy tömege és jó színvonala.

DIENES ERZSÉBET: A honismereti szakkör munkája az iskola egészének oktatási-nevelési célkitűzéseit szolgálja. Az általános műveltség szintjének emelését pl. elősegíti többek között az az önművelés, amely szükségyszerű velejárója a gyűjtőmunkának, az anyag igényes feldolgozásának. E tényező egyúttal az esztétikai nevelést is szolgálja. Az önállóságra nevelődésre, a tanulók aktív gyakorlati tevékenykedtetésére is bőséges lehetőséget ad az önként vállalt munka. A község vagy a megye hagyományainak feldolgozása közben a növendékek közelebb kerülnek saját községük lakóihoz, jobban megismerik szűkebb hazájukat, annak múltját, tárgyi és szellemi értékeit. E tényező kétségtelenül hozzájárul a hazafias nevelés célkitűzéseinek megvalósításához is. A szakköri tanulók többségükben vidékiek, mezőgazdasági, fizikai dolgozók gyermekei. E növendékek városi osztálytársaikkal összehasonlítva — főleg az első osztályokban — többnyire hátrányos helyzetben vannak. A szakköri növendékek azonban megfelelő érdeklődés és kellő szorgalom esetében rövidesen osztályuk érdeklődésének középpontjába kerülnek. Gyarapszanak irodalmi ismereteik, csiszolódik stílusuk, önálló és eredményes munkájuk sikerélményt is jelent számukra. Kezdeti kisebbségi érzésük eltűnik, magabiztosabbakká és önálló munkavégzésre kiválóan alkalmassakká válnak. Mindezek mellett a szakkör célkitűzései közé tartozik: az egyes tudományágak iránt különösen érdeklődő tanulók tudásvágyát kielégíteni, érdeklődésüket hivatástudattá fejleszteni, pályázataik témaköreit úgy irányítani, hogy az azokkal való foglalkozás számukra már a majdani egyetemi felvételi vizsgákra való folyamatos és tervszerű felkészülést is jelentse. Az anyaggyűjtés és rendszerezés folyamán a tanulók már behatóbban megismerkednek választott szaktárgyaik alapvető kérdéseivel is. Ugyanakkor az önálló kutató munka a felsőoktatási intézményekben alkalmazott tanulási módszerek alapjaival való megismerkedést is jelenti már számukra. A diákok figyelemmel kísérik a rádió és a televízió népművészeti témájú adásait is, gyakran olvasnak szakkönyveket. Mindezek hozzájárulnak ahhoz, hogy érdeklődéssel forduljanak a tőlük területileg távol élő népek jelene, múltja és művészete felé. Mindezekon túl van a néprajzi gyűjtőmunkának a növendékekre nézve igen komoly emberformáló, világnézetalakító hatása is. Erre vonatkozóan — az idő rövidsége miatt — csupán egyik diákunk szavait idézem. A növendék három évi gyűjtő és feldolgozó munka után az egyik iskolai nevelési értekezleten

többek között a következőket mondotta el néprajzi munkájával kapcsolatos tapasztalatairól:

„A pályamunka készítése során megismerkedtem községem és családom múltjának egy területével. Csak most tudom igazán értékelni azt, amit én kaptam otthon, szüleimtől. Most tudom felfogni mindannak az értékét, ami odahaza körülvesz; ami ellentéte sok mindennek, amit az idős emberek elbeszéltek. Ez alatt a három év alatt tudatosodott bennem, hogy a jelen értékei a múlt embe-reinek keze munkája és szenvedései nyomán születtek meg. Soha nem tekintettem ilyen megbecsüléssel az idős emberekre, mint most. Ismerem már gondolkodásukat, emberségüket, a hosszú évtizedek alatt összegyűjtött tapasztalataikat, segítőkészségüket. Megtudtam azt is, hogy a nehéz életkörülmények, a szenvedések és megaláztatások sem tudták kiölni az emberekből a munkakedvet, a jövőbe vetett hitet, és megvolt bennük a művészi, a szép iránti érzék és szeretet. Sok új dolgot tudtam meg a szülőföldemről, elődeimről. Mindez engem még szorosabban köt ide, ehhez a vidékhez, az itt élő emberekhez. Az én őseim, kiknek csontjai már rég a földben porladnak, itt végezték — és családom tagjai ma is itt végzik — kétkezi munkájukat. Egyre világosabban látom, mennyi mindent köszönhetek ennek a földnek, a már régen halott embereknek, de a mának is, családomnak is.”

Az igen vázlatosan felsorolt nevelési célkitűzések elérése a szakkörben jóval nehezebb lett volna a múzeumok, közelebről a helyi Damjanich Múzeum állandó segítsége nélkül. Budapest, Debrecen, Sárospatak, Szentendre múzeumainak időnkénti megtekintése mellett a növendékek gyakran látogatják a Damjanich Múzeum kiállításait. Az állandó vagy az időszakos kiállításokat általában a múzeum egyik munkatársának szakszerű vezetésével tekintették meg növendékeink. Kérésemre néhány alkalommal a város műemlékeinek megismertetését is szívesen vállalta a múzeum egy-egy munkatársa, városnéző séta keretében.

Az általam irányított szakkör többször tartotta foglalkozását a múzeumban. A tanulók megtekinthették a raktárakat, az addig még kiállításra nem került régészeti-néprajzi anyagot, a múzeum egyik munkatársa pedig a gyűjtő és feldolgozó munka módszertani kérdéseiről tartott előadást. Más alkalommal a térképkészítés technikájáról kaptak eligazítást a földrajznevgyűjtéssel foglalkozó diákok. A kiállított anyag megtekintése a növendékeket gyakran ráébresztette arra, hogy milyen művészeti értékük van azoknak a tárgyaknak, amelyeket ők odahaza is fellelhetnek. Olykor épp egy kiállítás hatására döntött úgy a növendék, hogy összegyűjti pl. a mezőgazdasági szakkifejezéseket, vagy egy-egy kismesterség ismeretanyagát, szókincsét.

Különös gondot fordítanak a múzeum munkatársai a növendékek munkáinak körültekintő értékelésére. A pályamunkákról a diákok mindig részletes bírálatot kapnak. A szakkör legeredményesebben működő tagjait a Múzeumi Napok rendezvényeire, sőt az ünnepélyes eredményhirdetésre név szerint is meg szokták hívni. A növendékek gyűjtőmunkájának elismerését a jutalmazások mellett az is mutatja, hogy a Múzeumi Levelek rendszeresen közöl tájékoztatást a szakkör munkájáról. Pályamunka-részletek is gyakran megjelennek a Múzeumi Levelekben. Néhány évvel ezelőtt hét pályamunka, 122 oldalon önálló kiadvány formájában is napvilágot látott. A múzeum munkatársai segítséget nyújtanak a növendékek magasabb szintű, szakjellegű képzéséhez is. A múzeum szakkönyvtára, kérdőív-készlete mindenkor rendelkezésükre áll az érdeklődőknek, a múzeum javaslatára pedig minden évben több szakköri tag vesz részt a nyári honismereti tábor munkájában.

FARAGÓ JÁNOSNÉ: Sok tehetséges gyermek kerül hátrányos helyzetbe azzal, hogy tanyai osztatlan iskolába jár. A hátrányok megszüntetésében azonban üdvös szerepe lehet a tanyai diákotthonoknak. A diákotthoni nevelés pótolhatja a család nevelő-gondozó munkáját. Lehetőséget nyújt a tanulmányi munka teljesítéséhez, a sokoldalú ismeretszerzéshez. Kollégiumi nevelői munkámat nagyon megkönnyítette, hogy honismereti szakkört alakítottunk, s hogy a jászberényi és a szolnoki múzeummal közvetlen kapcsolatunk született.

A kezdet: először gyűjtögettünk használati tárgyakat, dalt, mesét, szokásokat, dülö-neveket, csúfoló neveket (pl. Kasza Tóni csodálatos ízzel hozta a meséit Csörsz árkáról). Már az első évben énekes és sportjátékokat gyűjtve munkánkat, legjobb gyűjtőinket jutalomban részesítette a Damjanich Múzeum. Következett a tanyai gyerekek részére szervezett megyejárás. Ezek az eddig elzártan, befeléfordultan élő gyermekek megismerték Szolnokot, Kisújszállást, Tiszaföldvárt, Túrkevét, Mezőtúrt, Karcagot és múzeumaikat. Volt, aki először látott szobrot, festményt. Elnyílt a szemük a csodálkozástól a régi korok leleteinek láttán. A nevelőnek kétszeres öröm volt külső-belső rezdülésüket figyelni. Hogy megkönnyítette nevelői munkámat! Könnyebb volt a történelem, földrajz, az élővilág korrepetálása. A siker mutatta: a lehetőséget ki kell használni. Tavasszal már tanulmányi kirándulást szerveztem Budapestre is. Az alapító tagok legszebb emlékeik között tartják ma is számon a kirándulást, amikor nemcsak az volt élmény, hogy a Nemzeti Múzeum lépcsőjén állhattak, hanem megtekintették a történeti, ásványtani kiállítást is. Alig tudtam tovább csalogatni azokból a termekből őket, ahol Magyarország növény- és állatvilágában gyönyörködhetnek. Természetesen vonzotta őket később a Hadtörténeti Múzeum és a Nemzeti Galéria is. Pályaválasztásukat megkönnyítette a Mezőgazdasági Múzeumban tett látogatás. Ámulva nézték az ember munkáját megkönnyítő gépeket.

Mikor a hatodikosok esténként Az egri csillagokat olvasták nekipirulva, meg-meg kérdezték: Most már nincsenek hősök? A válasz nemsokáig váratott magára: Solymosi Ignác, a jász forradalmár kubikos emléktáblájának leleplezésére vittem el őket. Az akkor elültetett facsometét sírva fogta meg egy munkában megrokkant öreg kubikos. Látták a gyermekeim is. Ki volt hát ez a Solymosi Ignác? Felgyűjtöttük életének dokumentumait, megismerkedtünk munkásságával, sőt a Szovjetunióból hazalátogatott fiával is. Miért vállalta a szenvedést? Nem magáért, értünk is. Hiteles forrásból hallhattak arról a csodálatos erőről, mely Hunya Istvánnal is összekötötte Solymosit. Gondolt a dolgozók gyermekeivel a tsz vezetősége is. A következő évben pl. mikrobusszal országjárásra indultunk. A Dunántúlt „fedeztük fel”. Zenei ismereteiket a martonvásári, — irodalmi tudásukat a balatonfüredi Múzeum kiállítási anyaga gyarapította. Székesfehérvár az Árpádok korát hozta közelebb hozzájuk, meg Veszprém is, Tihany is. A Balaton déli partján Siófok a pásztor-művészet csodás darabjaival várta őket.

A szakkör tagjai hazánk felszabadulásának 25. évfordulója tiszteletére megrendezett országos úttörő-néprajzkutató vetélkedőre is beneveztek, s a forгатókönyvük a 12 legjobb munka közé került. A kis tanyai diákotthonosaim Szombathely, Miskolc úttörőivel vették fel a versenyt. Heten jutalomképpen Bulgáriában üdülhettek, s a Fekete-tenger partján pengették a citeráikat. Nem volt már új a számomra, hogy ott is meg akartak ismerkedni Szófia, Burgas múzeumával.

Újabb előrelépés: rövidebb tanulmányi kirándulásra már a szülők is velünk tartottak, a jászberényi múzeumot már a gyerekek mutatták szüleiknek.

És hogy milyen nevelési lehetőség a gyűjtés: Akadt tanulónk, aki bizony nehezen volt fékezhető. Hogyan kötöttem le? Megbíztam, szedje össze a régi pénzeket a rokonoktól. Az eredmény: egész kis kiállítás kerekedett belőle.

Kiragadott mozzanatok, de úgy gondolom, hogy azt mutatják, bizony kár lett volna ezeknek a gyermekeknek elszűrükülniök a tanyán.

SZABÓ LÁSZLÓ: Több, mint tíz éve annak, hogy rendszeresen kezdtem foglalkozni középiskolásokkal, általános iskolásokkal a honismereti munka keretében, s pályázatokat segítettem megszületni, létrehozni. Kollégáimnak és magamnak is évente 40—60 ilyen munka megy át a kezén, s ez jogosít fel engem most arra, hogy megfogalmazzam az iskolai történelem- (s részben irodalom-) tanítás egyik legfontosabb és legsúlyosabb hiányosságát: a tanulók, még a legjobb pályázók sem képesek arra, hogy tényekből kiindulva, a tényeket egymással szembesítve történeti mozgást, összefüggést, okokat vegyenek észre, tárjanak fel abban a témakörben, amelyben pedig igen szép anyagot gyűjtöttek össze, s jó forrásokkal rendelkeznek. Az iskolában jól rosszul elsajátított történetfilozófiai elveket, sémákat húznánk rá akkor is, az adatokra, ha azok mást mondanak. Nem azt nézik, milyen fejlődés bontakozik ki pl. egy üzemtörténet összegyűjtött anyagából, hanem tudják: ilyen a kapitalista üzemfejlődés, s akkor ilyennek kell lennie a vizsgált üzemnek is. Nem mentesek ettől a szemlélettől még a legjobbak sem. S ez elgondolkoztató, mutatja, hogy itt az a fő nehézség, hogy az iskola nem jól oktatja a történelmet... Átvizsgálva több gimnáziumi tankönyvet, megállapíthatjuk, hogy az anyagban kevés a konkrétum, nincs adat az anyagban, s elveket igyekeznek tanítani csupán, megfogható és rögzíthető konkrétum nélkül. Nyilvánvaló, hogy ez veti meg a pályázatokban is jelentkező szemlélet alapját. Jól tudjuk, hogy nem lehet a tantárgyak számát növelni, iskolai szakkörökbe is kevesen jutnak el, hiszen kevés azok száma, akik történelemhez vonzódnak. E hiba, e sematikus gondolkodás kiiktatására más megoldást kell találnunk... A Magyarországon egységes iskolai könyvek bizonyos részeit egy-egy megyén belül át kellene dolgozni úgy, hogy bizonyos korszakokban, amikor az illető terület, táj, város valamilyen országos eseményben jelentős szerepet játszott, helytörténeti szinten is tanulmányozható egy-egy jelentős folyamat, történeti mozgás, nem a tankönyv megfelelő részét kell tanítani, hanem a megyében, tájban lejátszódott jelentős eseményt véve alapul, azt középpontba állítva kell tanítani a korszakot. Mivel helyi ismeretekkel is rendelkeznek a tanulók, s a múzeumokban, közművelődési intézményekben, köztéri szobrokban már eleve benne van bizonyos ismeretanyag az eseményekről (pl. szolnoki csata, tavaszi hadjárat 1849-ben itt Szolnok megyében, az 1919-es események) adatszerűbben, részletesebben is megismerhető az esemény maga, s belőle kibontakozó maga a tendencia. Konkrétumtól juthatnánk el az általános- ságig, s így a tanulók maguk is a helyes utat járnák be, s tisztában lennének azzal, hogy más esetekben is ez a helyes gondolatmenet, út az eredményhez...

Szolnok városa önként kínálja pl. Verseghy Ferenc személyén át azt, hogy a felvilágosodás eszméit helyhez köthessük. Alakjának segítségével nyelvészeti munkásságán át a nyelvújítási harcokat elevénné tehetjük s irodalmi munkássága, sőt zenei tevékenysége is alkalmas legalább a korízlés megjelenítésére. Ő maga, egész munkásságával pedig lehetőséget ad arra, hogy több tantárgy is összekapcsolódhassék általa, megszűnjék a tantárgyak elszigeteltsége, hacsak egy ponton is, s valamennyiben konkrétumhoz kötődés, tényekből való kiindulás valósulhasson meg. Ez pedig még érzelmi nevelés terén is kamatozik, mert

absztrakt, tőlünk távoli fogalmakkal éppen az érzelmre nem lehet hatni, legalábbis ma, Magyarországon a XX. század második felében, amikor a racionalitás, a konkrétumhoz való kötődés az élet más területén olyan erős . . .

BELLON TIBOR: Az elmúlt évtized muzeológiai gyakorlata számtalanszor bebizonyította, hogy mit jelent ma, s egyre inkább az a váltás, amit a paraszti életforma átalakulásának szokás nevezni. Pontosabban arról van szó, hogy klaszszikus íróink, költőink, Petőfi, Arany, Jókai, a népi írók egész sora, egyre inkább anarchikussá válik. Nyelvünk, az általuk használt fogalomrendszer egyre inkább szótárral értelmezhető, szótárral olvasható. S nemcsak városi, hanem a falusi gyermekeknek is egyre nehezebbé válik megérteni, értelmezni költői képeiket, fogalomrendszerüket, egyszerű, hétköznapiak tudott szóhasználatukat. Mi is úgy kezdtük annakidején a művet értelmezni, hogy elolvastván az iskolában a szöveget, feltette a tanár a kérdést: „Nézzük meg, melyek azok a fogalmak, szavak, amelyeket nem értünk, vagy homályosak.” S ma is így kezdik. A különbség azonban az, hogy ma már egy Petőfi-versben előforduló képek és fogalmak, tájszavak egész serege ismeretlen, vagy elképzelhetetlen a tanuló számára. S éppen ezek egy része úgy válik csak számukra érthetővé, elképzelhetővé, valóságos fogalommá, hogy muzeológiai eszközökkel, a múzeumi anyaggá vált múltbéli tárgyakkal, illusztrációkkal elevezzük számukra. „Ösztövért kútágas hórihorgas gémmel” ma már a karcagi gyermekek számára sem élő valóság, szolnokiak számára pedig igen távoli. S idézhetnénk a példákat sorra. Nemhogy a költői kép finomságát, a szó ízét és stílusértékét nem villantja fel, hanem maga a fogalom is homályos és érthetetlen . . .

Ezeket a tapasztalatokat igyekeztünk hasznosítani akkor, amikor Arany Toldijához színes diafilm-sorozatot készítettünk a karcagi középiskolai magyar szakos tanárokkal konzultálva, s kigyűjtve azokat a fogalmakat, képeket, amelyeknek képi megelevenítése akár a fogalom tisztázását, akár bizonyos tájhangulatot, jelleget segítségként adhat a megértéshez. Múzeumi tárgyak, régi fotók, képek magyaráznak itt, segítik elő a megértést.

SZABADOS ÁRPÁD: A Nemzeti Galéria ifjúsági műhelyének foglalkozásain a vizuális kultúra egészével foglalkozunk. A „műhelybe” a gyermekek közül azokat várjuk elsősorban, akik szívesen jönnek a múzeumba. De kik jutnak el oda? Vagy a szülők vagy a pedagógusok hozzák őket, de nem rendszeresen. Ezért úgy kellett felkészülnünk, hogy ha valaki egyszer valamilyen módon betoppan, akkor jól érezze magát, s így megfogjuk, odaszoktassuk. Persze a Galéria jó helyzetben van, inkább sokan vannak a jelentkezők, mint kevesen, viszont úgy alakult a társaság összetétele, hogy nagyon kevés közöttük a rajz szempontjából jó képességű, festeni, rajzolni vágyó gyerek. Legalábbis nem azok, akiket iskolából gyermekrajz-versenyekről jól ismertünk. Hanem olyanok, akik szívesen csinálják, de akiknek nem megy jól. Ez azért érdekes, mert szeretnénk az itt kikísérletezett módszereket alkalmassá tenni arra, hogy különböző gyerekközösségek foglalkozásain másutt is felhasználhassák. S nemcsak múzeumban, hanem pl. művelődési házak szakköreiben is.

Azzal, hogy a gyerekek bejönnek a múzeum műhelyébe, nem feltétlenül a múzeumi mőtárgyakkal találkoznak vagy legalábbis nem ezekkel kerülnek kapcsolatba először. Szeretnénk őket mindenek előtt bevonni az alkotásba, azaz egy alkotó közösség problémáit akarjuk, szeretnénk megismertetni velük. Ezzel sikerül elérnünk, hogy egy idő után olyanoknak, akik ugyan nem akarnak képzőművészek lenni, egy alkotó képzőművész problémáit adjuk fel. S ezt a problémát ők meg is oldják, persze a maguk szintjén, s jól oldják meg. Ezzel szinte teljesen természetesen lehet majd számukra egy-egy tárgy vagy műal-

kotás. Az egyik példa rá: az anyagot szeretik a gyerekek, (ha valaki foglalkozott velük, az tudja), mert vonzóbb az a maga tárgyi mivoltában, gyúrhatóságában, alakíthatóságában, mint a sík felület, a szín. No most ezt az anyagot, a belőle kialakított alapformákat ők maguk variálják, építik össze, s oldanak meg belőle kötött vagy szabad feladatokat. De úgy, hogy a teret, a formát érzik, érezzék, s ne valamilyen természeti lényt, gömbfejű pálcika-embert alkossanak belőle. Először kis hurkákat építettünk össze edénnyé, úgy ahogyan azt már az ókorban is készítették. Ez egyben formai problémához is vezetett, megéreztek a lényegét. Ezt aztán tovább fejlesztettük, egészen a figuráig.

Egy másik feladat az volt, hogy anyagból minél magasabb figurát építsenek. Az anyagnak súlya van, teste, sokszor nem bírja a vékony magas formát, megroggyan, s ez új formához vezet el, az anyag természetéből fakadóan. Az évek óta összegyűjtött legjobb készítmények mutatják azt a küzdelmet, amit a gyermekek az anyaggal folytattak, s amelynek során megérik, hogy mi az anyag lényege... Más szemlélethez vezet ez el, mint a rajztanítás az iskolában.

BECK ZOLTÁN: Békés megyében az elmúlt esztendőben rendszeressé vált, hogy múzeumi ifjúsági táborokat szervezünk, ami egyrészt közművelődési formának tekinthető és tekintendő, másrészt a múzeum munkája hivatott elősegíteni. Három szaktudomány szervezett eddig tábort. Legnagyobb hagyományai a régészetnek vannak, s ők ezt a munkaformát a szegedi Móra Ferenc Múzeum által Pusztaszeren szervezett tábor tapasztalatainak felhasználásával alakították ki. 1974-ben a Vészto—mágori halom ásatásainak segítésére alakult a tábor Békés megyében. Elsősorban a középiskolásokra számítottunk, s azok is alkoták a derékhadat... Utóbb azonban már egyetemistákkal is jócskán bővült a régészeti tábor, mert a táborban részt vettek egy része tovább tanult, s egyetemista korában is visszatért, majd ők másokat is „beszerveztek”. Mi is bővítettük a keretet, s Battonyán az elmúlt évben már az NDK-ból is érkeztek egyetemi hallgatók a pestieknek és szegedieknek kívül. Mi ennek a munkának az eredménye, haszna? Ásatás, jelentős feltárás csak ritkán van, s az ásatásból múzeumba került anyag sok tekintetben elveszti vonzását, érdekességét. Aki ebben egyszer részt vett, átélte a kutatás izgalmát, amely ráragadt a szakemberekről, az egy életen át figyelemmel fogja kísérni mindazokat az írásokat, múzeumi megnyilatkozásokat, amelyek napvilágot látnak, s másképpen megy be a múzeumba, másképpen szemléli a tárgyakat. Hiszen ott nemcsak dolgozott és vidám táboréletet élt, hanem tanult is. Mutatja a tábor vonzását, hogy évről-évre visszatérnek olyanok is, akik különben nem készülnek régésznek...

KAPOSVÁRI GYULA: Faragó Jánosné, a jászárokszallási tanyasi kollégium vezetője és dr. Dienes Erzsébet, a Vásárhelyi Pál Közgazdasági Szakközépiskola néprajzi szakkörének vezetője beszámolt pedagógiai tapasztalatairól. Elmondta a honismereti munka emberformáló, személyiségalkító hatását a tanyai gyermekekre, a vidéki középiskolásokra. Magunk, múzeumi gyakorlatunk során szintén hasonló tapasztalatokat szerezhettünk. A középiskolákban a múzeumok segítségével folyó honismereti munka, a honismereti pályázatokon való részvétel óriási nevelő hatást fejt ki. Főként szakközépiskolában vannak nagy számban jelen vidéki, falusi hallgatók, diákok. Olyanok, akik a városi gyermekekhez képest hátrányos helyzetben vannak, nincsenek meg eleve bizonyos ismereteik a technikáról, az életformáról, s otthon a kulturális élet, a városi életvitel egy egész nagy tartományából maradnak ki. Míg ezt négy esztendő alatt megismerik, magukévá teszik, sok nehézséggel kell megküzdeniök. S míg ebben a környezetben a városi gyermekek természetesen mozognak, addig őket félszeggé teszi

a nemtudás, gátlások, kisebbrendűségi érzés alakul ki bennük, s ez mind a tanulás, mind a személyiség rovására megy. Az ő ismereteik — amelyek a maguk nemében ugyanolyan gazdagok, mint a városiaké — itt hasznavehetetlenek, nem kamatoztathatók. A múzeumi honismereti és néprajzi pályázatok azonban ezt az elsüllyedt anyagot, számukra hasznavehetetlen tudást hozzák felszínre. A honismereti szakkörökben készülő múzeumi pályázatokon éppen saját, városban nem hasznosítható, de értéknek minősülő tudásuk által érnek el jó eredményeket, s természetszerűen jobbat, mint a városiak. A pályázatokon való szereplés, előkelő helyezést meggyőzi őket arról, hogy nem kevesebbek, mint városi osztálytársaik, nekik is van értékes ismeretanyaguk. A rendszeresen pályázók önbizalma, önbecsülése megnő, emberileg helyrebillen egyensúlyuk, s mindez — a pedagógusok visszajelzése szerint is — az iskolai tanulmányi eredményeikben is megmutatkozik.

VERŐ GÁBOR: Hogy a biztató kezdet, a szép eredményeket felmutató lendület ne csökkenjék, a Kulturális Minisztérium, elsősorban a múzeumi főosztály munkatársai munkatervben számos olyan feladatot fogalmaztak meg, amelynek az a célja, hogy a legkedvezőbb feltételeket teremtsék meg az iskolák számára a múzeumoktól igénybe vehető segítségben.

1977. évi munkatervünk legfontosabb idevonatkozó részei: Állandó kiállításaink és fontosabb időszaki kiállításainkat úgy tervezzük meg, hogy azok mindinkább tudomást vegyenek a tantervi igényekről, hogy minél szélesebb körben érintkezzenek a kiállított témák, tárgyak a tantervi igényekkel. Ennek érdekében vizsgáljuk felül a legrepresentatívabb állandó és időszaki kiállításainkat, s dolgozzunk ki olyan állásfoglalást, amely a jövőben múzeumainkat ilyen irányban nagyban segíti. Gondoskodni kívánunk arról, hogy a muzeológusokat mindinkább felkészítsük az iskolával való együttműködésre, szakmai és módszertani feladataikra. Ezért az egyetemi képzésben, a múzeumi közművelők képzésében, a muzeológusok szakmai-ideológiai továbbképzésében egyaránt előtérbe helyezük (együttműködve az oktatási területtel), azokat a problémákat, amelyek az iskolák és múzeumok hathatósabb kapcsolatát valósíthatják meg.

Összeállítjuk és gondozzuk a Nagy Októberi Szocialista Forradalom évfordulójára rendezendő kiállítások programját és ezek megvalósítását. Idejében közreadjuk ezeket a programokat, hogy az iskolák tudjanak támaszkodni a múzeumok rendezvényeire. A kiállítások köré rendezendő múzeumi eseményeket (előadások, viták, tárlatvezetések, foglalkozások) az iskolai igények figyelembe vételével állítjuk össze.

Intézkedést dolgozunk ki, hogy 1977-től fokozatosan, anyagi lehetőségeinkkel párhuzamosan növekedve, kiállításokon diavetítők, filmvetítők, hangosító berendezések álljanak rendelkezésre, s segítsék a közművelődést, főként a csoportos iskolai látogatást . . .

Szeretnénk kezdeményezni a múzeumbaráti körök működésének elemzését . . . , hogy hatékonyabbá váljék tevékenységünk, s mind többen bekapcsolódhassanak a diákság köréből is úgy, hogy az iskolai ismereteiken túl tartalmas önképzésben részesülhessenek.

Kezdeményezzük a múzeumi jellegű szemléltető eszközök gyártásával kapcsolatos pedagógiai elvek tisztázását, kidolgozását, és a szervezeti, gazdasági problémák megoldását.

Mondanom sem kell talán, hogy ez természetesen több év feladata. De mindannyiunk számára világos, hogy ha ma nem alakítjuk ki azokat a most már szervezett tapasztalatokra is épülő elveket, amelyek nyomán célszerű előrehaladni, akkor nagyon lényeges és értékes lehetőséget hagyunk kiaknázatlanul.

Amatőr színjátszók, merre tovább?

Tudjuk, hogy valamennyi művészeti ág közül legváltozékonyabb a színjáték. Alá van rendelve a „hic et nunc”, az „itt és most” törvényének: egy mű a színpadon ma nem ugyanaz, mint tegnap volt, s holnap nem ugyanannak tapsol majd a közönség, aminek ma. Jelenidejű művészet a színház — minden színész a színpadra viszi egész személyiségén túl az aznapi énjét is, s a közönség minden tagja ugyanígy lép a színházba: tegnap más vágyakkal és igényekkel, mint ma, holnap más feszültségekkel, más előítéletekkel, mint holnapután. Az adott korszak drámája tehát nem feltétlenül azonos az adott korszak színházával: valamikor klasszikusnak vélt művek süppednek bele az érdektelenségbe, s a kor újabb igényei új fényt kölcsönöznek ritkán vagy soha nem játszott drámai alkotásoknak. Ha ez így igaz — márpedig hisszük, s tudjuk, hogy így igaz — a hivatásos színházművészetre vonatkoztatva, e tétel, a jelenidejűség tétele szászorosan áll az amatőr szintjátszásra. Merthogy az amatőr színész gyalogjáró színész, anonim színész, akinek a művezető a főnöke, s nem a színházigazgató, akinek hozzá hasonló köznapi ember a barátja, s nem egy másik színész, aki a színpad „nyilvános magányát” csak átmenetileg vállalja, önkifejezési vágyától hajtva, közösségi igényét kielégítve, önművelésének lehetőségét keresve, személyiségét teljesebbé tenni akarva. Így a művészethez a változékonyabb köznapiság felől közeledik, s nem feltétlenül és nem elsősorban az „örök értékek” felől. Ezért az amatőr színjátszóegyüttes, az amatőr mozgalom sokkal inkább ki van téve a társadalmi élet hullámverésének, mint a hivatásos; amit egy jelenségről tegnap leírt a mozgalmat ismerő kritikus, az ma már nem igaz. S, mindez éppen nem valamiféle nyálkás relativizmusból, hanem a társadalmi determináltságból következik.

Az amatőr szintjátszásban minden év, s minden év egy-egy fesztiválja olyan meglepetésekkel szolgál, hogy a mozgalom fejlődéstörténetét csak visszapillantva, s csak nagy távlatokban, nagy időegységekben lehetne megírni. És persze egyszor meg is kellene írni.

Mi fogadta az amatőr színjátszást ennek a most lezárult évnek az elején? Rengeteg vita, elismerő és bíráló cikk, hozzáértők és nem hozzáértők elítélő vagy rajongó vallomása. Mert úgy véltük, hogy 1975-ben lezárult az amatőr szintjátszás felszabadulás utáni negyedik korszaka. Az első korszakban a műkedvelők szolgálai utánozták a hivatásosokat. Szolgálai, hittel, de sokszor elég rossz szolgálaként. A második korszakban — itt nem elemezhető társadalmi és művészeti hatásokra — a hagyományos szintjáték mellett megjelentek egyrészt az irodalmi színpadok, másrészt azok az egyetemi csoportok, amelyek valami újat, valami modernet akartak. Az 1957—60-as éveket írtuk ekkor. A harmadik korszak — 1960—61-től 1967—68-ig az irodalmi színpadoké volt. Mereven vált szét a szó és a játék (Shakespeare vonatkozó tanácsával mit sem törődve), szétvált az irodalmi nevelés és a színházi nevelés, amely pedig — ha kiemelt térről, színpadtérről volt szó — mindig is összetartozott. Megszállottan hirdettük

az irodalmi színpadok igazát, hirdették a „költészet hatalmát”, s míg számos embernek így juttattuk el a líra remekeit, arra nem figyeltünk oda, hogy sokszor más hullámhosszon dolgozott a színpad adóállomása, s másra volt beállítva a mozgó világhoz szokott néző vevőantennája. Így jött el egy termékeny időszak 1967—68-tól 1972—74-ig — amikor elterjedtek a mozgalomban azok a színpadi-pódiumi formák, amelyek segítségével — legalábbis elvileg — mindenkinek lehetett szólni. Szólhattunk a folklór nyelvén, népi-nemzeti értékeinkről, a farce-ok nyelvén a szórakozni vágyókhoz, beszélhettünk a satírák nyelvén az önmagunk környezetét felismerni akarókhoz, agítálhattunk a dokumentumjátékok nyelvén a társadalmi problémák érdekében; lehetett kísérletezni ott, ahol a kísérleteket a mindig kísérletező fiatalok igényelték. A szolnoki Híd együttes kiállhatott népbetegségünk, az öngyilkosság ellen, a tatabányai Bányász Színpad pedig a Kukabúvárok című dokumentumjátékban a társadalom periferiájára szorult gyermekekért; a miskolci Manézs Színház expresszív erővel ragadhatta meg a Négerek imájában és a Sámánénekekben a tömeg és a vezető viszonyának kérdését, Weöres Sándor verseivel törhette át az elmagányosodás falát a Vári Színpad, a Mézesfazék című Mátyás király epizóddal szórakoztathatta a tolnai falusi együttes az egri piac közönségét, s drámai erővel segíthette felfedezni Bányai Kornélt a tiszaföldvári diákszínpad. Sorolhatnánk, de az amatőrizmus sajátosságaiból következik, hogy a címek alig mondanak valamit: hétköznapi indulatok és vágyak találkoznak itt költői alkotásokkal, novellákkal és riportokkal, s szerveződik belőlük szokatlan, a hagyományostól eltérő, e formában már ismeretlen színjáték.

Ezt a színjátékot pedig mindig valamilyen társadalmi konfliktus táplálja. Ha a konfliktusállapot megszűnik vagy megoldódik, elvész a táptalaj a színjáték alól. Vagy formalistává válik, vagy (gondolati értelemben és ideológiai értelemben egyaránt) sematikus, ez pedig a dolgoknak egyenértékűen rossz két oldala. A mozgalom 1975 végére: lent, a kis együtteseknél sematikus ünnepi hurrázás a nagyoktól levetett formakészletben tetszelegve; fent újabb formák keresése, a valóságos konfliktusok ábrázolása nélkül. Lent: ünnepi ruhába öltözött arcnélküli tömeg, amint kórusban szavalja a maga optimizmusát. Fent: zsákruhákba öltözött arcnélküli tömeg amint képzeletbeli láncait tépi, vélt igazáért a padlót veri, s folyton gyertyát gyújt ifjúsága emlékének. Persze mindez így sarkítva igaz csak, s elsősorban a kívülálló számára jelentkezik így. Az avatottabb, a maga-is-amatőr pontosan látja, hogy nem kimerületről, hanem átmeneti hullámvölgyről van szó.

Mit hozott tehát ez az év?

Letisztultabb, korszerűbb formákat az egész eszköztárunkat illetően, s okosabb, maiabb gondolatokat, ami a tartalmat illeti. Magasabb szinten történt visszakanyarodást ahhoz az úthoz, amelyről az előbb jelzést tettem: társadalmi gondolatokat, az azonnali világmegváltás igénye nélkül. *Mert a mai magyar színjátszás* (talán egyedül a világon) *ifjúsági színjátszás*. Olyan rossz a presztízse, annyira befelé fordult a közöngeneráció, annyira nem illik már harmincötévesen sem színpadra lépni, hogy az amatőr színjátékot mintegy húsz év óta ki-sajátította magának az ifjúság. Az ifjúság pedig mindig szeretné megváltani a világot. Azért az. De más az a jelszó, amit két-három éve vallott: „ott essem el én a harcmezején”, s más amit most vall: „dolgozni, csak pontosan, szépen”. S az év színjátszására már ez a jelszó vált érvényessé.

Nézzünk néhány példát. A győri Arrabona Színpad Panoptikum címmel varázsolt színpadra a konzumkultúra paródiáját. Csak mozgással, csak zenével,

csak groteszk képekkel, csak az amerikai shaw-manek „dumáját” persziflálva — frenetikus sikerrel. A néző önmaga „kultúra-fogyasztói” képével találkozik, ha belenéz ebbe a megmozdult panoptikumba. A KISZ együttes Heiner Müller Horatiusok című tandrámáját viszi színre, azzal a kérdéssel, hogy fel lehet-e menteni a Róma mentő, de testvérgyilkos Horátiust illetve el-lehet-e ítél-ni a testvérgyilkos, de Róma mentő Horátiust? A szegedi JATE Egyetemi Szín-pad plakátján ez áll: *Vagyunk. S szerintük formalisták vagyunk, egymással szemben önzők és hidegek vagyunk, kevesebbek vagyunk, mint a lehetőségeink. S mert groteszk színházi eszközökkel „vagyunk”, mindezt elhiszük. És így éri el az előadás a célját. A zalaegerszegi Reflex Színház Chillérről beszél. Pontosabban: Chilléért beszél és énekel, s mert témáját nem a mostani, hanem egy század eleji chillei tragédiából vette (amely szinte előképe a mostaninak), mondanivalója sokkal általánosabb, kiterjesztetebb, szimbolikusabb, s ettől agita-tívabb, mint a megszokott szolidaritás műsorok. A budapesti Perem Színpad „arénázik minden srácért.” Ez a nem túlságosan irodalmi csengésű mottó a cso-port nemes szándékát takarja, s maga az előadás azt fedi fel, hogy az együttes mint látja a mai fiatalok társadalmi konfliktusait, milyen nehezékekkel kell megküzdeniök azért, hogy a társadalomba tisztán és emberszabásúan illeszke-dhessenek be.*

Korunk és közösségeink valóságos erkölcsi konfliktusai tehát azok a kérdé-sek, amelyek most a mozgalom élvonalát, s egyre inkább a kisebb együtteseket is izgatják, érdeklik. Úgy érzem, ez az a fő fő vonal, amely egyre jobban kitelje-sedik a jövőben, amely által a színjátszás egyre inkább belekerülhet a társada-lom vérkeringésébe, a társadalom tudati világába. Nem újkeletű felfedezés ez, sem a művészetre, sem a mozgalomra vonatkoztatva. A világnézet és az etikum volt mindig a két tartópillére minden igaz művészetnek, s — legjobb ismereteim szerint — minden amatőr együttesnek a szándéka mindig az igazi műalkotások létrehozása volt. De úgy érzem, hogy az egyre tapasztaltabb, képzettebb és hig-gadtabb szakvezetők most megoldható konfliktusok, létünk és tudatunk kon-fliktusai felé törnek utat. Pregnánsan jelentkezett ez az irány a tatabányai III. Országos Munkásszínjátszó Fesztiválon. Itt — bár korábbi találkozókon már feltűnt ez a két csoport — a szolnoki Híd együttes az Én, Targonca Lajos című szatírájával, a debreceni Unió Munkásszínpad pedig a Mellesleg dolgozunk című paródiaműsorával aratott nagy sikert.

Ki is ez a Targonca Lajos? A hétköznapi legkisebb embere, aki megunván, hogy mindig ő van legalul, végre dublőrt keres nehéz életszerepének eljátszá-sára. Akinek sorsáért törvények és határozatok sokasága szól, csak ezek lassan teljednek be, mert a törvényeket és határozatokat emberek kezelik, néha okoskodó-óvatoskodó, néha cezaromániás emberek hajtják végre. Ami itt a sza-tíra nyelvén szólal meg, ami itt az üzemi demokrácia kanibál-demokráciává va-ló lesüllyedésének *lehetőségét* tárja fel, az összecseng a szolnoki Kötövis együt-tes Illuh István műsorának gondolataival (ezt a műsort a Ki mit tud? megyei döntőjén láthattuk): csakhogy a munkásköltő nem szatírizál, hanem kemény, keserű szavakat mond a kemény, kegyetlen munkáshajnalokról, a munka utáni, valami-helyetti fröccsökről, a szándékunk ellenére ilyen életmódról. Ő, ők nem „mellesleg dolgoznak”, mint azok, akikről a debreceni Unió beszél. Ezek a fiata-lok a színpadon gyermekké válnak, hogy hullá-hoppozva, ugrókötelezve, lab-dázva és építőkockákkal dobálózva mutathassák be: bizony legalábbis infanti-lis dolog hogy eljártsszuk lehetőségeinket, hogy nem tudjuk a továbbfejlődés ér-dekében mozgósítani lényegi erőinket. A budapesti Perem Színpad olyan riport-

műsört vitt színpadra (Nyomába ért a gyorsvonat), amely egy faluban működő termelőüzem életét szorító patriarchálisnak hazudott erkölcsmaradvány és az igazi humánus utközéséről, tragédiaokozó mivoltáról szól. A tatabányai Bányász Színpad is efelé tapogatózik — sikerrel. Galgóczi Erzsébetnek a tévében azóta látott Tizenegy több, mint három című novellájával az életért való döntés felelősségét tárja fel, s a szikár-életű bányász közösség kérlelhetetlen erkölcsét.

Tendenciák ezek, mint korábban jeleztem is, de olyan tendenciák, amelyek a közművelődés törvényének leglényegibb kérdéseire vezetnek: *a művelődés miértjének kérdéseire*. Úgy vélem ugyanis, hogy a műveltség, a művelődés pusztán csak forma marad, ha a kultúra (esetleg a köznapokból kinőtt) értékeit nem önmagukra vonatkoztatva, nem életmódunk, etikánk, világnézetünk, társadalmi mivoltunk egészébe beépítve hasznosíthatjuk, ha az irodalom, a színház csak irodalom és színház marad anélkül, hogy koncekvenciát életvitelünkbe és magatartásunkba ne építenénk be. Az a témavilág pedig, amelyet itt néhány példával kívántam érzékeltetni épp a *l'art pour l'art* valamennyi megjelenési formájától mentes, s így, ebben a társadalmiságban érzem kiteljesedni az amatőr színjáték nemcsak művészeti, hanem közművelődési funkcióit is.

Természetesen az amatőr színjátéknak — *amely végülis egy irányított közművelődési rendszerben működő önkéntes, spontán mozgalom* — inkább csak a lehetőségeit szabad feltárni és vonzóvá tenni, mint (a vadhajtások nyesegetése mellett!) a kereteit kijelölni. Elrettentő állapot lenne, ha valamennyi együttes minden produkciójában mint a mai társadalom moralistája lépne fel. Az utak sokfélék, szerteágazóak, s úgy vélem, minden együttes minden műsorát a konkrét társadalmi funkció, a konkrét idő és hely, a konkrét játékalkalom és a játékosok konkrét személyisége-lehetőségei függvényében lehet megítélni. Mert míg egyfelől a mozgalom csoportjainak döntő többsége — lehetőségei miatt — kimerül abban, hogy rendkívül tiszteletreméltó szándékkal eleget akar tenni ünnepi műsorszolgáltató funkciójának, addig a mozgalom él — és derékhada mindinkább-birtokba akarja venni a legnagyobb drámai értékek közül azokat, amelyek számára „elérhető”, s amelyeknek eljátszására a személyi feltételeik többé-kevésbé adottak. A régóta együtt működő, s jó értelemben „össze-öregedő”, csiszoltabb színészi eszközökkel már dolgozni tudó együttesek ilyen feltételei pedig egyre inkább adottak.

A debreceni Alföld Színpad például Peter Weiss Luzitán szörnyét viszi színre. Jól teszi, — ha a mű pusztá interpretálásán túl van saját mondanivalója is a bemutatóval. És miért ne lenne? Volt saját mondanivalója az Egri Megyei Színpadnak Gyurkó Szerelmem, Elekrájával, volt — régebben — szegedi egyetemistáknak és a győri Arrabonának Déry Óriáscsecsemőjével, volt mágocsi falusi együttesnek Weiss Mockipottjával, a pécsi Amatőr Színháznak Dürrenmatt Pillanatképével, vagy szintén az Arrabonának — ez évi bemutatóként — Molière Fösvényével. S még az is az amatőrizmus funkciójához tartozik, ha — mint például a tiszaföldvári középiskolások esetében — valaki Szophoklész Elektráját viszi színre, hiszen nem igen akad más mód arra, hogy (Németh László és utóbb Szent-Györgyi Albert gondolatait idézve) a diákok ne csak megtanulják, hanem „*meg is éljék*” az irodalmat.

A mozgalom nehézségei nem is itt az élmézőnyben és a „derékhadban” jelentkeznek leginkább. Itt amellet, hogy művészi és közművelődési értékek jönnek létre, amellet, hogy — mint pl. a szentesi diákszínpad — egyes csoportok „*profi mennyiségű*”, évi 80—120 előadást tartanak olyan helyeken, ahol színház nem fordul meg soha, amellet, hogy ezekben az együttesekben magas-

szintű színészképzés, beszéd- és mozgástechnikai képzés folyik, mind emellett esztétikailag selejtes, ideológiailag vitatható produktumok is létrejönnek — ez az amatőrizmus természetéből következik. A tévedéseket valószínűleg a legfejlettebb csoportok esetében sem sikerül teljes egészében kiküszöbölni. Sokunk közös gondja (vagy közös gondjának kellene lennie) az, hogy mi történik „lent”, azokon a helyeken, azokban a kisközségekben, kisüzemekben, KISZ-alapszervezetekben és ifjúsági klubokban, ahol — Váci Mihályra hivatkozva — *megvan a jószándék, de nincs meg a szakértelem*. Ahol a közművelődési funkció — már az a része, hogy a fiatalok így ismerkednek meg az irodalommal, hogy így szerveződnek közösségekké, hogy így nyernek bátorságot egy nagyobb közösség elé való kiállásra stb. — *elfedi a művészeti dilettantizmust*, vagy menlevelet ad annak. Jómagam tizenegynéhány éve foglalkozom amatőr rendezők képzésével, s egyre szkeptikusabban látom ezt a helyzetet. A tények egyik oldalán ugyanis az áll, hogy — bárhogy csúrnjuk-csavarjuk a dolgot — művészetteremtéshez, alkotáshoz *tehetség* kell. Ezt általában figyelembe vesszük mondjuk az amatőr képzőművész szakkörök, az énekkarok és más csoportok vezetői esetében, a színjáték viszont (talán mert a kimondott vagy leírt szót mindenki megérti, a kottát meg csak az, aki megtanulta a kottaolvasást?) sokak szemében mintha ettől, a művészi tehetségtől függetlenül jöhetne létre. A tények másik oldalán viszont az áll, hogy igen sok tanár, népművelő, volt színjátszó, aki tehát megízlelte a színpadot, aki igazolt, s nemcsak öngigazolt tehetségnek bizonyult elvégezte a rendezői tanfolyamot, tehetségét kiegészítve a szakma megismerésével, s működési engedélyét azóta is hasznavétlenül tartja a fiókjában.

Talán éppen a közművelődési törvénynek, az általa nyújtott és igényelt lehetőségeknek kellene valami robbanást hozni: a nagyobb anyagi és erkölcsi megbecsülés hálójával megragadni azokat, akik a társadalom kérdéseit feszegető, a társadalmi tudatot gazdagító amatőr színjátékot a legkisebb helyeken is lábra tudnák állítani. Közösségeink, színházi kultúránk, s talán társadalmi önismere-tünk is gazdagodna általunk.

KAMARÁS ISTVÁN — KISS ENDRE

A Makra és munkásolvasói

A példányszám, a kedvező kritikai visszhang, a könyvtári előjegyzések, a több mint félezer ankét, a színpadi és a filmváltozat, a „makraság” fogalom megjelenése, a mű stilisztikai példatára és szociológiai dokumentummá válása, érettségi tételként szereplése mind arra mutat, hogy ez a regény közüggé vált. Megkapta a „munkásregény” címet is, jellemző módon ezúttal nem a kritikusoktól, hanem az olvasmányközvetítők „derékhadától” és maguktól a munkásolvasóktól. A „munkásregény” mítosza is kialakult: egy olyan illúzió, mintha a Makra a manapság legdivatosabb lektűröket fosztotta volna meg trónjuktól. Ennek az illúziónak az „áldozatává” vált sok könyvtáros, akik minden munkásolvasójának ezt a művet adta a kezébe, és azok az olvasók is akik egy illúziótól és egy későbbi nagy élménytől megfosztva hozták vissza ezt a „furcsa”, „trágár”, „össze-vissza megírt” könyvet.

1972 végéig Kertész Ákos regényét a könyvtárbajáró munkásoknak ötöd-része olvasta el. Ez az arány jócskán elmaradt a Rozsdatemető kb. 80 százalékos

olvasottságától. Igenám, de a Rozsdatemető elolvasására kerek tíz év, tehát tízszer annyi idő állott rendelkezésre. Ez persze nem jogosít fel arra, hogy a Makrára vonatkozó 20⁰/₀-ot tízzel megszorozzuk, de azt feltételezhetjük, hogy ennek a tanulmánynak a megjelenésekor a könyvtártag munkásoknak már 30—40 százaléka elolvasta ezt a regényt. Ha a két regény olvasottságát nem is tudjuk azonos mércével mérve összevetni, elfogadását, kedveltségét igen, természetesen ezt is csak könyvtárhasználó munkásolvasói körében. A KMK egyik vizsgálata a „nem tetszett”, „tetszett” és „hogyan tetszett” fokozatokat használta a művek kedvelésének mérésére oly módon, hogy 0, 2 és 3 értékkel minden műre 0 és 3 közötti tetszést mutató értékeket számítottunk ki. A két regényre és a két munkásrétegre vonatkozó tetszésértékek így alakultak.

	Rozsdatemető	Makra
Szakmunkások	1,14	1,16
Segédmunkások	1,99	1,35

Jó néhány Berkesi és Passuth regény kedveltségének fokát elérve, de meg nem közelítve Dallos és Szilvási regényeinek népszerűségét, a két regény meglehetősen kedveltnek mutatkozik a könyvtártag munkások körében, hiszen az 1,00 körüli átlagértékek azt jelentik, mintha mindenki a „tetszett” szavazattal minősítette volna a művet.

Egy érdekes jelenségre érdemes felfigyelni, és eléggé nehéz megmagyarázni: miért fogadták valamivel kedvezőbben Kertész Ákos regényét a segédmunkások és betanított munkások, mint a szakmunkások? Azt hihetnénk, hogy az iskolázottabb és a hasonló társadalmi helyzetű szakmunkások könnyebben képesek azonosulni a regény hőisével, mint a segédmunkások. Két dolgot nem szabad elfelejteni:

- a) nem általában a segédmunkásokról, hanem azok elitjéről, könyvtárat használó rétegükről van szó, akiknek értékrendszere nyitottabb, életmódjuk a változást jobban sürgető, mint általában a segédmunkásoké, méghozzá nem a könyvtár „üdvös hatására”, hanem az életmódot alakító tényezők befolyására. A dinamikus társadalmi státus egyébként a főszereplő tragikumának megítélésénél is fontos szerephez juthatott.
- b) A szakmunkások éppen azért csalódhattak Makrában és a regényben, mert közelebb állnak a főhőshöz, és így éppen ők viselheték el nehezebben Makrának a „már nem, de még nem” helyzetéből fakadó tragédiáját, valamint a művészi pályával kapcsolatos problematika is távol tarthatta őket.

Becslések szerint csaknem félezerre tehető azoknak az író-olvasó találkozóknak, anekétoknak, vitáknak a száma, amelyek tárgya ez a regény volt, amelyekben többségében vagy részben munkások vettek részt. Ez viszont azt jelenti, hogy egy-két évvel a mű megjelenése után ennek a regénynek már most tízezres nagyságrendű „beszélő” olvasótábora is van.

A kutatás előzményei

Azok az olvasók is, akik ennek a tanulmánynak hamarosan főszereplői lesznek, szintén „beszélő” olvasók, mivel azonban csak interjú szituációban szóltak a műről, érdemes meghallgatni egy-két Makra-ankét néhány fontos percét. Az író egyik alkalommal sem volt jelen, az egyiket kritikus, a másik hármat könyvtáros vezette.

Egy fővárosi hajógyár szakmunkásai:

- Szerintem amíg az ember él, mindig próbálkozik, nem kellett volna öngyilkosnak lennie. Ahogy Vali után is új életet tudott kezdeni és házasságot kötni...
- De hogyan kötött házasságot, és milyen áron?
- Szánalomból. És éppen azért vele is tudott volna szakítani és újat kezdeni. Nem Sztanekkel, valahogyan, nem tudom...
- Szerintem Makra érzékeny lélek volt, akivel előbb utóbb megtörténhet ilyen katasztrófa. Az író érdeme, hogy ezt jól időzítette, és hogy ezt az embert egy ilyen Makra bőrbe bújattatta, aki nem tudott megkapaszkodni abban a nagy sebességben, amit éppen ő gyorsított fel.
- Abszolút kilátástalannak látta az életét, mert Valin kívül nem értette meg senki, még így sem értem azonban az öngyilkosság indokát, mert azt, ugye, a szerelmi féltés tünete, és hát Makra ebben az időben ugye nem volt szerelmes. Valami itt nem volt tiszta.
- Én még nem olvastam végig, de amíg eljutottam, megmondom őszintén, én egy becsületes embernek tartom. Jó, vannak hibái, de ott, az erdőszélen erős volt.
- Nem azért csinálta, mert ő olyan szent, talán nem is tudatosan tette, hiszen még ő sem tartotta egészen normálisnak cselekedetét, csak jóval később.
- Ez jellegzetes férfi szempont, mert Makra csak akkor avatkozott bele, amikor elővették a kést...
- Bocsánat, ez nem rosszindulat, és nem központi kérdés. Az biztos, hogy Makra egész életén keresztül, átlagember akar lenni, de hát ez a gondolat egy átlagon felüli emberé volt...

Egy megyeszékhely áruházának eladónői:

- Mindenáron olyan akart lenni, mint a többi ember, holott ő is érzi hogy nem olyan. Már a külseje is, no meg a tehetsége, és azt sem meri vállalni.
- Szerintem semmiképpen se lett volna belőle művész, akkor sem, ha vállalja, mert az a munkája csak véletlenül sikerült neki. Vali hiába dicsérte, Makra idegenkedett tőle, attól, amit véletlenül szépen kikovácsolt. Nem lett volna belőle jó művész, mert nem voltak ambíciói.
- Nem véletlenül, hanem ösztönösen sikerült neki az a szobor, vagyis volt benne szunnyadó tehetség.
- És ha olyan emberrel találkozik, akinek elve megegyezik, ha az nem annyira ellentétes, mint Vali, akkor még lehetett volna belőle valaki, mert Makra az elvektől félt elsősorban, amilyeneket ő Salgóéknál látott meg hallott.
- Na igen, azon a házibulin. Az erkölcsi kérdésekben nem egyezett meg velük.
- Ha valaki művész akar lenni, az szerintem nem az elvektől, meg az erkölcsöktől függ.
- A tehetségtől.
- De ő nem akart semmi más lenni, mint egyszerű szürke ember, nem akart kiríni. Ez tartotta vissza, nem erkölcsiség, a művésznek vállalni kell, hogy kiríjon a többiek közül.
- Dehát a munkájával is kiemelkedett!
- Ezért nem tudott ott sem elvegyülni, pedig akkor talán megmentették volna a társai.

Egy másik kisváros gépgyárának szakmunkásai:

- Sosem sikerült olyan társaságba kerülnie, ahol segítettek volna neki. Zselényi is csak jó ismerőse volt, de nem barátja.
- Munkahelyeken nagyon ritka a jó kollektíva, az emberek nem figyelnek egymásra, el vannak foglalva saját kicsinyes ügyeikkel.
- A cigányok befogadták, ott ő nem vállalta velük a közösséget.
- Talán mégis megmentették volna, hiszen Makra is vágyott a jó közösségre.
- Kérdés, hogy meddig? Egy darabig hagyta volna magát sodortatni, de aztán kitört és ment a maga útján. Ez lett volna megint.
- Csak Magdus felé mehetett volna.

- Mégis Sztanekhez fordult, akit megvetett.
- Ami miatt megvetette, azért talán Valit is megvetette volna.
- Nem tudták volna megmenteni, mert nem engedett magához senkit közel. Felettük élőknek érezte magát.
- Labilis egyéniség, kiismerhetetlen.

Ugyanazon kisváros édesipari gyárának betanított munkásnői:

- Kedvem lenne az ölembe ültetni, hogy sírd el a bánatod, hadd segítsek neked, bár nem vagyok Vali, panaszkodj, hiszen sohasem panaszkodtál, ez a te bajod. Igen sohasem panaszkodott, ő mindent elfogadott a környezetéből, de gyakorlatilag maga emésztődött fel. Én kiemeltem volna a környezetéből.
- Ha Valival nem találkozik nem lesz öngyilkos, persze nélküle pedig... Ez, amit mondtak, talán segítene.
- Bocsáss meg, de szerintem Vali lenne az egyetlen, senki más, se Salgó, se Zselényi, se az atyáúristen.
- Sajnos azt hiszem, a „makraság” ellen, ahogy neveztük, ebben a pillanatban nincsen orvosság, vagy sok esetben nincsen. Talán ki fogjuk nőni, 1980-ra talán. Ugyanakkor nem hiszem azt sem, hogy Makra ha 1930-ban él, akkor öngyilkos lett volna.
- Hát itt a legnehezebb korról van szó. Én még úgy nőtem fel, hogy el kellett mennem a templomba imádkozni és hasonló, de ma szó sincs erről, mégis benne van az a kor ebben a korban is, hiába van olyan oltári átalakulás. Meg van adva a lehetőség, Makrának is meg van adva, de azzal, hogy meg van adva, az is meg van adva, hogy ebbe bele lehet pusztulni.

A regény elolvasása előtt

A regény elolvasására vállalkozó kilencven munkás elvégezte a nyolc általánost (28-an a középiskolát is), kevés kivétellel mindnyájan szakmát tanultak, (38-an megnősültek, nyolcan férjhez mentek, négyen elváltak, 20—40 év telt el életükből.) Valamennyinek története van. Huszonhét munkásé Makráéra emlékeztet, ők alkotják az „átlagmunkásoktól” különböző kontroll-csoportot. Ők huszonheten amatőr képzőművészek. Munkájuk mellett különböző művelődési házak szakköreiben festenek, rajzolnak, szobrot mintáznak. Nem csupán ebben különböznek társaiktól, életmódjuk, értékrendszerük, melynek szerves része a művészi alkotómunka, feltehetően több ponton eltér a többiekétől.

Ismerkedjünk meg ezzel a kilencven munkással, először talán mint olvasókkal! Nagy olvasmányélményeiket elemezve felvázoltuk mindannyiuk „ízlésképletét”. A két csoport (az egyszerűség kedvéért a továbbiakban *munkások* és *amatőrök*) ízlésképlete egy szempontból mutat rokonságot: a *modern* elem a kilencven ízlésképlet egyikében sincsen jelen. A másik négy elem előfordulási aránya a két csoport ízlésképletében így alakult:

	Munkások	Amatőrök
Romantika	77 ⁰ / ₀	37 ⁰ / ₀
Lektúr	47 ⁰ / ₀	26 ⁰ / ₀
Hagyományos realizmus	28 ⁰ / ₀	48 ⁰ / ₀
Mai realizmus	15 ⁰ / ₀	19 ⁰ / ₀

Jobban érdekelhet mindenkit az olvasói ízlésnél az ízlésben ilyen különbségeket okozó értékrendek. Ezek alapos ismertetésére nem vállalkozhattunk, csupán arra, hogy a Makra szereplői által modellezett életfelfogásokkal kapcsolatos rokonszenvet és ellenszenvet érzékeltessük. Őt szereplő, Makra, Vali, Magdus, Sztanek és Zselényi életfelfogását olvastattuk el a regény elolvasására vállalkozókkal a mű kézbevétele előtt, és öt osztályzattal minősítettük ezeket.

Igyekezünk úgy elkészíteni ezeket az „állókép” életfelfogásokat, hogy minél hűségesebben tükrözzék vissza a regényben mozgásban lévő, „élő” életfelfogásokat.

Csak néhány sort idézve a 15—20 soros szövegekből ismertetjük a két csoport átlagosztályzatait és az átlag által eltakart szórásértékeket.

A Makra-életfelfogás:

„... Tisztes hely az emberek között, olyan ha az ember végigmegegy a műhelyen érzi, hogy az emberek egy pillanatra abbahagyják a munkát. Akikben bízni lehet, és aki sohase happol el a többiek elől egy fillért sem. Nem tudom, ki hogy van vele, de én utálok az igazságtalanságot... Vannak akiket mindenféle ambíciók hajtának, akik azt mondják a többiek hülyék. Hát én fordítva látom. A jó szakmunkásra mindig szükség lesz. A rajzzal bíztatnak, de ez nem komoly dolog. Bár formatervezőnek se lenne rossz...”

Munkások:	Amatőrök:
Átlag: 4,00	4,00
Szórás: 0,98	1,01

A Vali-életfelfogás:

„Aki gazember önmagához, az másokhoz is az lesz, ha egyszer eljön a cselekvés ideje. Aki önmagával egyenesben van, az nyakig belemászik mindenbe, de tiszta marad. ... Ha él az ember, éljen, nem? Festő vagyok, nem adom meg és nem hagyom eltaposni magam. Nekem ezért nem szabad szülni... Elismerés és lakás, és főképpen szabadság. Különbben is enni, inni és szerkezni jó. Ez utóbbit csak, akivel bírják egymás szagát. A büntudat különben nem a bűn következménye, hanem forrása.”

Munkások:	Amatőrök:
Átlag: 2,6	3,5
Szórás: 1,12	1,88

A Magdus-féle életfelfogás:

„Az ember családot akar, egyszerű, nyugodt életet. Ki kell keresnie mindenkinek a maga kedvesét, és a Jóisten is segíti, megtalálja. Idővel megoldódnak az ember problémái és nagyon boldog lesz... Kimosom a férjem ingeit, fölvarrom a gombokat, azon vagyok, hogy mindig terített asztalon várja az étel...”

Átlag: 2,9	2,7
Szórás: 1,74	1,47

A Sztanek-féle életfelfogás:

„Az embernek van egy férje, aki gyomorbeteg, meg három családja. És persze a gyár. Még egy kis öröme se legyen? Manapság már különben is mindenki ezt csinálja. És mit tehetek arról, hogy még most is jó nő vagyok. Meg az ember olyannal csinálja, aki jó nála. Ez szabadság... Én csak addig akarok egy férfival lenni, amíg jól esik, és én nem leszek senkinek se a magántulajdona... Életem a tánc, mondta valaki egy filmben, én is így érzem...”

Munkások:	Amatőrök:
Átlag: 1,6	2,6
Szórás: 0,60	1,94

A Zselényi-féle életút:

„Az egyik foglalkozás, olyan mint a másik, mindegy, hogy miből él az ember. Addig minden rendben is van, ameddig pénzért csinálják az emberek, de ha örömből, akkor baj van. Ugyanígy van a politikában is... A világ olyan, amilyen, pontosan grammnyira. Változik, de nem változtatják, főleg nem az olyan pitiáner ürgék, mint maga vagy én, vagy akárki... Élni kell, el kell fogadni a sorsot, és élni kell vele.”

Munkások:	Amatőrök:
Átlag: 1,8	2,5
Szórás: 0,91	1,58

Egy dologban megegyezett a két csoport (munkások, amatőrök) véleménye: Makra megítélésében. Még a csoporton belüli véleményeltérések nagysága (a szórás) is azonos. A munkások csak ezt az életfelfogást fogadják el, és eltűrik a Magdus és a Vali féle életfelfogásokat. A Vali-félénél valamivel rokonszenvebbnek ítélte a Magdus-féle életfelfogás ádáz vita tárgya. A közepes átlag osztályzat több felmagasztalót és lepocskondiázót takar, mint „langyos” elismerőt. A Sztanek- és Zselényi-féle, feltehetően útszélinek, illetve cinikusnak tartott életfelfogásokat a csoport tagjai elítéli. Az amatőrök beállítódása, illetve előéletrendszere másképpen működik a másik négy szereplőre emlékeztető életfelfogások megítélésénél. Valiról szenvedélyesebb vita folyik, mint a munkások között Magdus megítéléséről és végül a rokonszenvezők kerülnek többségbe. Türelmesebbek, mint a munkások, a csoport egésze senkit sem ítél el, de ezek a se pozitív, se negatív csoportvélemények a Zselényi-, a Magdus- és Sztanek-féle életfelfogásnál csak nagy vita után alakultak ki. Sajátos arculatot ad ennek a csoportnak az, hogy a Magdus- és a Sztanek-féle életfelfogás azonos szintre kerül, míg a másik csoportban egy egész osztályzat közöttük a különbség. A két csoport beállítódása a Vali-, a Zselényi- és a Sztanek-féle életfelfogásnál különbözik legjobban, tehát azoknál az életfelfogásoknál, amelyeknek egy vagy több mozzanata még eléggé szokatlan a magyar munkásság számára.

A fogadtatás és indokolás

A két csoportban a regény egészen egyformán aratott tetszést. Legalábbis az átlagosztályzatok szerint. A „tetszett” mellett ez alkalommal is élhettek a kérdezettek a „nem tetszett” és a „nagyon tetszett” lehetőségekkel. Ismét 0,2 és 3 pontot adva, a munkások tetszésének átlagosztályzata 2,03, az amatőröké pedig 2,04 lett. A hajszálnyira egyező átlagosztályzatok különbségeket rejtnek, a háromféle minősítés megoszlása a két csoportban ugyanis így festett:

	Munkások	Amatőrök
Nem tetszett	11	18
Tetszett	63	41
Nagyon tetszett	26	41
Összesen	100%	100%

Az amatőrök átlagszabályzata nagyobb részben az átlagtól jelentős mértékben eltérő szélsőséges véleményekből adódott, a munkások osztályzatai viszont sokkal jobban hasonlítottak egymáshoz.

A sok lehetséges „tetszett, mert” közül kettőt kiemelve a „Milyen irodalmi értéket tulajdonít a regénynek?” és az „Egyetért-e a mű mondanivalójával?” kérdéseket is feltettük. Az irodalmi érték megítélésénél mutatkozott némi különbség: A munkások átlagosztályzata 2,33, az amatőröké 2,48 volt; de az írói közleménnyel való egyetértésnél ugyanaz volt a helyzet, mint a tetszés esetében. Bár ezzel a kettővel még korántsem merítettük ki a tetszés különböző „mert”-jeit, mégis valószínűnek látszik, hogy a mű fogadtatásában a két csoport között nagy eltérés nincsen.

Az egyforma fogadtatás természetesen még nem jelent egyforma értékelést, vagy hatást. A fogadtatásra vonatkozó három kérdésre adott válaszok indokolása is sejteti a különbségeket. A munkások leggyakrabban a „tetszett, mert igaz” típusú indokolással érveltek. A mű *valóság*hoz való *hűsége* (illetve *hűtlensége*) szerepelt minden második-harmadik indokolásban. Többször előfordult a „tetszett, mert szép” típusú indokolás is, amikor a *mű megfogalmazását*, *stí-*

lusát, szerkezetét dicsérték vagy — és ez történt gyakrabban — bírálták. Ugyanilyen gyakorisággal szerepelt az indokolások között a „tetszett, mert azt közölte az író, hogy...” típusú, mely a *mű közleményének értelmezését* tartalmazta. Az amatőröknél legtöbbször a „tetszett, mert igaz” és a „tetszett, mert megragadott” típusú érvelések fő eleme az *érzelmi hatás* volt. A hevesebb érzelmi reagálás a munkásoknál ritkábban fordult elő. Feltehetően az amatőröknél sem azért volt gyakoribb, mintha ők feltétlenül „művészi” érzékenységű emberek lennének, hanem azért, mert akár Makrával, akár Valival könnyebben sikerült *azonosulniuk*. A „tetszett, mert szép” típusú érvelés előfordult ebben a csoportban is.

Az *irodalmi érték* megítélésénél hasonló elemek szerepeltek az indokolásban, de másmilyen összetételben. A munkások „következetesen” értékesnek is valóság-hűsége miatt tartották a művet, és csak másodsorban művészi megformálás miatt, míg az amatőröknél ez utóbbi volt a jellemző indokolás. Úgy tűnik — ez persze elég durva általánosítás — az amatőrök tekintették inkább *irodalmi műnek* (jónak vagy rossznak, ez most mellékes) a regényt, a munkások inkább „dokumentumnak”, (valóság-hűnek, vagy a valóságtól elrugaszkodónak).

Az élmény alakulása

Könnyű dolga van a kalandregény olvasójának, mert semmi mást nem kell tennie, mint a hőssel együtt vágatni, lőni az üldözőkre és az üldözöttekre, kötélben leereszkedni a toronyból, átúszni a zajló folyón, letörölni a verítéket. Jut elég golyó, siker és szép lány az olvasónak is, mert az író mindig nagylelkű. A krimi-olvasónak nehezebb a dolga, a legnevesebb detektívek mellett is akad tenni- és töprengenivalójuk: Észre kell venniük jelentéktelennek tűnő dolgokat is, el kell tűrniük a nagy nyomozók rigolyáit. A „társadalmi” témájú álirodalom olvasóinak sem túl nehéz a dolguk. Igaz néha sokat kell szenvedniük, de abban a tudatban, hogy a végén minden jóra fordul és ennek már az első lapokon holtbiztos garanciáját láthatják. Az igazi irodalom olvasójától az író nem vár kevesebbet, mint hogy az olvasmányhoz hozzátéve életének élményeit együtt alkossa meg vele az olvasmány élmény-változatát. Indigót nem enged használni az író, és sokszor kevesebb nyomraveető jelet hagy, mint a detektív-regényszerzők. Amikor belép az olvasó az ilyen művek világába, néha meglepetten veszi tudomásul, hogy talpa nem papírt, hanem göröngyöt, való világot tapint, mely oly ismerős és oly ismeretlen számára, melynek megfejtésére csupán egy speciális térképet kap, az összefüggések térképét.

A kézhez kapott kötetekben a 90 munkásolvasó öt helyen az olvasás megszakítására szólító jelet talált. Félretéve a könyvet, néhány sorban folytatniuk kellett a regényt. Hetvenötven vállalkoznak erre. Úgy tűnik, hogy az egész precesszus jóval kevesebb nehézséget okozott, mint gondoltuk. Mint mondták, amúgyis letették volna hatszor-hétszer a könyvet, és ilyenkor amúgyis gondolkodtak volna, ha csak egy-két villanásnyit is, a folytatáson. Ezeket az olvasói elágazásokat egyaránt alkalmasnak tartjuk a regénnyel kapcsolatos elképzelések, beállítódások változásának, illetve a regény értelmezésének, az élményalkotásnak nyomkövetésére.

A menyasszonnyal való szakítás után, a szülői ház elhagyásakor szakították meg először az olvasást. A munkások többsége kétféle úton indult tovább, húsz munkás szerint Makra *új életet kezd*, elmegy otthonról, másik munkahelyet keres, beilleszkedik a kollektívába; tizenegyen azt remélik, hogy *visszatér minden a régi kerékvágásba*, kibékül menyasszonyával, barátaival, szüleivel. Néhány

esetben a két megoldás ötvöződik. (Pl. „Makra új munkahelyen, a Vasas Klubban találkozok Zsuzsával, ahol összehozza őket a sors.” Öten reménytelennek látják Makra helyzetét, „evvel a természetével” szerintük Pesten rossz társaságba keveredik, lezüllik, vagy „bedilizik”. Az amatőrök között csak egy olyan akad, aki szeretné, ha Makra és Szanyi Zsuzsa újra találkoznának. A többiek közül, nagyjából egyenlő arányban, vagy sikeresen megvalósított új életet szán nekik Pesten, vagy a „nem tud bőrből kibújni” érveléssel konfliktusos, hányadtatásokkal teli életet jövendölnek.

A Valival való szakítás után többféle ösvényen indulnak el a munkások, mint az első elágazásnál. A többség (tizenhatan) ez alkalommal is az először választott úton marad: azt remélik, hogy Makra szakít Valival, megnősül, gyerekei születnek és nyugodt, harmonikus családi életet él, „belép a többi közé”. Tizenegyen biztosak benne, hogy visszamegy Valihoz. Akik erre az álláspontra helyezkednek, általában egy gyermekkel akarják egymáshoz kötni őket. Míg a többség a bonyolult, bolond, céda, vagy csodálatos Vali és egy normális, rendes, átlagos, megbízható szürke vagy harmonikus lány vagy asszony között választ, tizen a munkás vagy művész hivatás kérdésében döntenek, fele-fele arányban igennel és nemmel. Hatan úgy gondolják, hogy a szakítás sohasem lesz Makra számára egyértelmű, óriási lelki konfliktusokat okoz majd neki, melyek végül öngyilkossághoz vezetnek. Többen úgy érzik, hogy újból találkozhatnak, de újból elválnak, vagy Vali fölényes viselkedése vagy Makra gyengesége miatt. Az amatőrök többsége nem tud belenyugodni a szakításba, remélik Makra visszatér és kisebb-nagyobb konfliktusok után együtt maradnak. Akik reménytelennek tartják ezt a kapcsolatot, azok közül is csak ketten szánják azt a sorsot Makrára mint a munkások többsége.

Utoljára akkor szakítottuk meg az olvasást, amikor Makra hazajön Magdussal töltött szabadságáról, és úgy érzi, hogy „újjászületett”. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy míg az előző két megszakításnál a hatvanhárom munkás közül ötvenen, itt már — túl nehéz feladatnak tartva — csak negyvenen vállalták a folytatást. A többség megérezte a vihar előtti csendet, a látszólagos nyugalmat, és a hőshöz szegődő olvasó hűsége alaposan próbára lett téve. Így törtenhetett meg, hogy az „álló” (vagyis a könyv elolvasása előtti) és a „mozgó” (vagyis a könyvben szereplő) életfelfogás modellek választása között jelentős eltérések tapasztalhatók. A teljesen egyértelmű eljárás az lett volna, hogy a mű elolvasása után ismét megszavaztatjuk olvasóinkat az öt életfelfogás modellről. Mivel időközben mindenki felismerhette a modellekben a regény szereplőit, más műszerrel kellett mérni, még akkor is, ha ez erősen rontott az összehasonlító mérés pontosságán.

„Egy váróteremben kivel beszélgetne legszívesebben?” „Ha bajba jutna, kire számítana leginkább?” „Bizalmas ügyeit kinek beszélné el legszívesebben?” „Kinek az ítéletében bízna meg leginkább?” Ezeket és még hasonló kérdéseket (összesen nyolcat) tettünk fel a regény hat szereplőjével kapcsolatban. A válaszok és elutasítások számát osztályzatokká alakítottuk:

	Munkások	Amatőrök
Makra	3,6	3,0
Zselényi	3,6	3,1
Vali	3,3	3,9
Magdus	2,9	2,8
Salgó	2,4	2,6
Sztanek	2,4	2,3

Makra lehetséges útjai közül a *Salgó* és a *Sztanek-féle* utat vetik el a legtöbben mindkét csoportból a regény elolvasása után. A munkások, bár fenntartásokkal, de legelsősorban *Zselényi* és még nagyobb fenntartásokkal *Vali útját* választják; az amatőrök egyértelműen *Valiét*.

Ha összevetjük az „álló” életfelfogásokra és a „mozgó” szereplőkre adott osztályzatokat, három esetben tapasztalhatunk jelentős eltéréseket: a munkásoknál *Zselényi*, az amatőröknél *Makra* és *Sztanek* esetében. A *Sztanek-féle életfelfogással* kapcsolatos álláspontját az amatőrök 44 százaléka változtatta meg, többségük negatív, kevesebben pozitív irányban. A *Makra-féle életfelfogást* az „élő” Makra megismerése után a 27 amatőr közül 14 határozottan ellenszenvesebbnek tartja. Az ellenkezője történik *Zselényi* esetében, hiszen 63 munkás közül 44-en rokonszenveznek határozottan *Zselényivel* olyanok, akik rossz vagy igen rossz véleményt alkottak a *Zselényi-féle életfelfogásról*.

A pálfordulások okát nem könnyű feltárni. Valamivel könnyebbnek érezzük helyzetünket az amatőröknél *Makrával* kapcsolatban. A *Makrától* elfordulást a *Valiért* lelkesedéssel, illetve a *Vali-féle életmóddal* meg nem valósulásával okozott csalódással magyarázhatjuk. *Sztanek* pedig mint az eszményként elfogadott *Vali* torzképe okozhatott csalódást. A munkásoknál az egyértelműen elvetett *Zselényi-féle életfelfogás* revízióját nem magyarázhatjuk elsősorban azzal, hogy ez a típus munkásolvasói számára eddig kevésbé volt ismert, mint a *Makra-típus*, hanem inkább azzal, hogy a változni gyenge ingadozó és végül elbukó *Makra* mellett a „hű barát” jelentette számukra a megbízhatóságot, amellet a *Zselényi-féle életfelfogás* „éles” kinyilatkoztatása feltétlenül negatívabb hatást keltett, mint ennek az életfelfogásnak a „csendes” gyakorlása a regényben. Oldódott a munkások álláspontjának merevsége *Vali* és *Sztanek* esetében is.

Kulcsszavak és az értelmezés kulcsa

Zselényi, illetve az amatőröknél *Vali* előtérbe kerülése ellenére *Makra* maradt a főhős az olvasók szemében is. Ezt bizonyítják a mű értelmezésének különböző dokumentumai. Először is az a szótár, melyet a „*Miről szól?*” kérdésre adott válaszok szövegéből állítottunk elő.

A 63 munkás szövegeiből összeálló kulcsszótár 115, a 27 amatőrre viszont 71 szóból áll. Figyelembevéve a két csoport létszámát, ez az amatőrök megfogalmazásainak eredetibb, választékosabb mivoltára utal. A két csoportnál a következő szavak fordultak elő legtöbbször:

Munkások		Amatőrök	
önmaga	17	többre született	5
öngyilkosság	16	sikertelenség	5
átlagember	13	érzelmeik	5
beilleszkedés	11	környezet	4
munkásember	10	önmaga	4
feleség	5	tragédia	3
szembenézni	5	elképzelés	3
társadalom	4	társadalom	3
környezet	3	munkás	3

A tíz—tíz legtöbbször szereplő szó az összes előfordulásnak 40, illetve 30 %-át teszi ki. Ennek alapján is feltételezhetjük, hogy az amatőrök értelmezései valamivel jobban elrugaszkodnak a regény felszínétől, mint a munkásoké. A „*többre született*” és a „*sikertelenség*” az amatőr értelmezések jellemző szavai, ezek — figyelembevéve a két csoport eltérő létszámát — az amatőröknél négy-

szerte gyakrabban fordultak elő, mint a munkásoknál. Fordított a helyzet az „öngyilkosság” esetében. Ez a munkások jellemző kulcsszava.

A *cselekményre*, a *történeti-társadalmi háttérbe*, a *megformálásra* és *magára a filozófiai-erkölcsi közleményre* utaló szavak és szókapcsolatok aránya véleményünk szerint jól jellemezheti a két csoport befogadói „*viselkedését*”. Hogy mérni tudjuk valamiképpen ezt, magunk állítottunk össze egy *kulcsszólistát*, oly módon, hogy mind a négy típust azonos mennyiségű kulcsszó képviselte, a kísérlet résztvevői *ezekből huszonötöt húzhattak alá*.

Magá a végeredmény elárul valamit arról a közegről, amelyen keresztül a mű eljutott olvasójához. Mindkét csoportban tíz közül kilencen elsősorban a *cselekményre* utaló kulcsszavakat jelölték meg, mindkét csoportban két-két olvasó akadt, akiknek aláhúzásai között a *cselekményre* utaló kulcsszavak mellett a *megformálásra* vonatkozók is nagy számban szerepeltek. A *történeti-társadalmi háttérre* utaló szavak másfélszer (59 és 37⁰/₀) gyakrabban szerepeltek az amatőröknél a *cselekmény-típusú* kulcsszavak mellett, vagy azokat megelőzve.

Amennyire magától értetődő a *cselekmény kulcsszavainak* előnyben részesítése, annyira meglepő a *közlemény kulcsszavainak* viszonylag gyakori igénybevétele. Ennek a magas aránynak az „*érdekében*” az író is osztozik, hiszen a sajátos monológforma sokszor és nagy nyomatékkal fogalmazza meg a közlemény elemeit. A munkások a *közlemény-kulcsszavak* közül legtöbbször a *család*-ot jelölték meg, negyvenhárman, azt a következők követik: *művészet* (42), *erkölcs* (28), *otthon* (8), *rendkívüli* (27), *kisebrendűség* (22), *hűség* (21), *bűntudat* (19), *életforma* (19), *felelősség* (18), *bátorság* (14), *gyökértelenség* (14), *kettősség* (13), *választás* (12), *teljes élet* (12), *emberség* (11), *vállalás* (10). Ezekre a szavakra hívta fel a szerző is a figyelmet lendületes dikciójában, és úgy tűnik, sikerült is a szerzőnek munkásolvásói nagyobb részénél kezében tartani művének közleményét.

A *történeti-társadalmi háttérre* utaló kulcsszavak közül az alábbiak rímelték leginkább az olvasói értelmezésekre: *melós* (33), *rohatság* (29), *József Attila* (26), *vagány* (19), *munkásosztály* (17), *norma* (15), *mozgalom* (15), *hatalom* (10). A közelmúlt három egymást követő évtizedét kellett volna megkülönböztetniük az olvasóknak, rá kellett azonban jönniük, hogy a szóanyag erre nem bizonyult egészen megfelelőnek. Többek között azért nem, mert a regény világában szerephez jutó szó- és fogalomkészlet nem változott ennyi idő alatt olyan mértékben, hogy ez a kulcsszavak jelölésénél jelentkezhett volna.

A megszokottnál valamivel tágabb értelemben használt *megformálást* képviselő kulcsszavak élén a *szabadszájú* (27) áll, ezt követik a *pesszimista* (13), *közönséges* (12), *primitív* (10), *mai* (8), *lényegretörő* (6), *realista* (6), *eredeti* (6). A *szabadszájú* jelző első helye arra utal, hogy negyvenen, de főleg az ötvenen felüli munkásolvások körében elég gyakori prűdség, merev puritánság — mely rossznak, ellenségesnek itéli meg Fejes, Sarkadi és Déry műveit és Déry filmjét is — a harminc éven aluli munkásolvások, a következő nemzedék képviselői körében túlságosan ritka. (Azt is el kell ismerni azonban, hogy éppen a Makra esetében az ilyen fenntartásoknak bizonyos létjogosultsága van.)

Az amatőrök szemmel láthatóan másképpen csoportosították a kulcsszavakat. A *megformálás kulcsszavainál* például a *szabadszájú* és az *eredeti* azonos súllyal szerepel. A *közleményre* utaló kulcsszavak kiválasztása alapján — hiszen a *művészet*, *család*, *erkölcs*, *otthon*, *kisebrendűség*, *felelősség*, *életforma*, *bűntudat*, *hűség*, *vállalás*, *választás* szerepelt legtöbbször a megjelöltek között — ezt a kettős státusú réteget kell a Makra legmegfelelőbb olvasórétegének tekinteni. Elvont, de a mű centrális kérdéseit megfogalmazó kulcsszavai a munká-

sokénál pontosabban értelmezésekre engednek következtetni. Összevetve a közleményre és a megformálásra vonatkozó kulcsszavak összetételét, úgy tűnik, hogy a közlemény viszonylag pontos vétele mellett eléggé bizonytalannak a stílus megítélésében. A művészi kérdések megválaszolásához szükséges *fogalmi kultúrával* — akár a „rokon” regényhős, még nem rendelkeznek.

A „Miről szolt” kérdésre adott válaszokkal nagyon sok lényegeset megtudtunk a mű értelmezéséről, de maga az értelmezés kulcsa evvel még nem került a kezünkbe. Az értelmezések egy része túlságosan tömör vagy — még több esetben — hiányos, megfogalmazásuk színvonala is erősen különbözik. Magát a kérdést sem értelmezték egyformán a válaszolók, különböző élességgel összpontosítottak a cselekményre, egyes mozzanataira vagy a közleményre. Ezek a válaszok elsősorban arra adnak engedélyt, hogy valamilyen önmagát kínáló módszerrel kategorizáljuk őket. Mindkét csoportnál meg lehetett különböztetni olyan *konkrét értelmezéseket*, melyek közvetlenül az eseményekre utalnak, és nem emelkednek túl a regény világán. A konkrét értelmezések között a munkásoknál 8 olyan „objektív” értelmezés akadt, amelyek nem foglaltak állást Makra felelősségében vagy eredményeiben. (Pl. *„Lényegében egy szerencsétlen proli emberről szól, akit már legényéletében is kellemetlenségek és csalódás fűz Szanyi Zsuzsához, mivel börtönbe kerül. Lányokba keresi a boldogságot és az igazi feleséget, akiről ő álmodozik, de nagy szerelme disszidálása után elvesz egy lányt, akire többé-kevésbé mindig vágyódott. Betegsége és munkahelyi kudarca, elkeseredése öngyilkossághoz vezet.”*)

A konkrét vélemények között találunk olyanokat, amelyek átmenetet képeznek az elvont értelmezések felé. Hat válasz *elmarasztalja Makrát*. Szerintük a Makra egy *„lelkiekben tohonya”*, illetve egy *„gyenge jellemű”* ember regénye. Ugyancsak ehhez az átmeneti típushoz sorolható a *Makráért kiálló három munkás véleménye* is, a *„rendkívüli ember”* regénye, illetve a *„becsületes ember”* regénye értelmezések. A többséghez tartozó elvontabb értelmezések közül valamennyi túlemlelkedik a regény konkrét mikrokozmoszán. Ezek többsége *filozófiai-etikai* megközelítésű: szerintük a Makra a boldogság, a kettős élet, a válságok, a logikus világ megtagadásának, a magunkhoz való hűség, a sértetlenség, az egymásrautaltság, a gyávaság, a bizonytalanság, vagy rossz választás regénye. Legtipikusabb közülük az *önmagával szembeni felelősség* motívuma. Az egyik olvasó a Knight Légy hű önmagadhoz című regényéhez hasonlítja, a másik így ír. *„Nem meri vállalni saját egyéniségét, csak a közhittel törődik.”* Tizen tartoznak abba a csoportba, ahol a megközelítés módja tágabban *szociológiai*, az ember és társadalmi helyzete, az osztályhoz, réteghez, csoporthoz tartozás a fő szempont. Jellemző értelmezések ennél a megközelítésnél: *munkás-értelmiség dilemma*, a beilleszkedésnek az átlag szeretetének, az alkalmazkodásnak a képmutatás elítélésének regénye. Mint az olvasói szövegek szótárából is kiolvashattuk, a *beilleszkedés* és az *átlag szeretet* volt a leggyakoribb értelmezési típus. (Pl. *„Olyan akart lenni, mint másik.”* *„Mindenáron átlagember akar lenni.”* *„Kénytelen elbukni, mert nem tud beilleszkedni a társadalomba.”* *„Egyszerűen, feltűnés nélkül akar élni.”*)

Hatan *lélektani* sikon közelítették meg a művet, és azt a kisebbségi érzés, a lelkiismeretfurdalás, a lelki válság, a szélsőség, az önismeret és a hazudozás regényének nevezték. Tizenhárman akadtak olyanok, akiknek elvontabb értelmezéseiben *többféle motívum* is szerepelt, három esetben mindháromféle megközelítés érvényesült: (Pl. *„Egy olyan munkásember életét írja le, akinek az egész életén keresztül kisebbségi érzései vannak, amely meggátolja őt minden téren. A társadalom különböző rétegeinek erkölcsi és politikai kritikáját érzé-*

kelteti. Fel akarja hívni a figyelmet az emberek összefogására, egymás segítségére és az egymás iránti felelősség érzésére.” „Az élet céljáról először is. Amely nem az anyagi javak megszerzése, hanem egészen más, sokkal több. Az élet értelme a személyiség és később az egyéniség kibontakozása, mert ha elnyomja önmagát az ember, hazudni kénytelen, hogy a közvetlen környezetbe beilleszkedjen. Ezáltal, a hazudozás miatt, kiválik környezetéből és nem találja önmagát. A hazudozás végén olyan nehézségek támadnak, amelyeket nagyon nehéz megoldani.”)

Az amatőrök értelmezései között több az általánosított megközelítés. A legfontosabb különbség a két csoport között az, hogy az amatőröké általában összetettebb, több elemet tartalmazók, mint a munkások értelmezései.

Nemcsak a kulcsszavak, a különböző értelmezés variánsok is megtalálhatók a szövegben, hiszen Kertész Ákos olyan gyakran szakít időt magának a cselekmény síkját elhagyva, hogy reflexiókat, értelmezéseket fűzzön a cselekményhez. Az átmeneti típusú megközelítésnél enyhe számbeli fölényben vannak Makra hívei, az elvont megközelítéseknél pedig elmarasztalói. Mind a számbeli kiegyenlítetttség, mind a mérlegelő vélemények Kertész írói képességét dicsérik, egy egyszerűségben is rendkívül bonyolult figura megteremtését.

Makra megítélései egy rendkívül fontos tengely környékén szóródnak, társadalmi státuszának stabil-dinamikus mivolta körül. Nagy többségben vannak azok, akik a dinamikus állapotát hangsúlyozzák a statikussal szemben, ezt bizonyítják a „sehova sem sorolható tehetség”, a „tehetséges, de önbizalom nélküli”, a „többre született ember”, az „átlagnál több”, az „egyéniesség” és az „el-lentmondásokkal teli” jellemzések. Ezekkel egyet is érthetünk, hiszen Makra sorsának sajátossága éppen személyes erkölcsi és tehetségbeli „erényei”-nek önmagával és a körülményekkel való küzdelmében és alulmaradásában van, abban, hogy a statikusból átlépjen a dinamikus állapotba. A filozófiai-etikai megközelítésű értelmezések szerint azért nem sikerült ez az „átlépés”, mert Makra ösztönös-tudatos törekvéseinek legfőbb akadályja nem más hatalmak, hanem ömaga, az ugyancsak gyakori szociológiai megközelítésű válaszok pedig azzal a tanulással szolgálnak, hogy nem a kiemelkedés, hanem a beilleszkedés, az alkalmazkodás a regény fő problémája, nem tehetsége érvényesítésekor éri utól „kegyetlen” sorsa Makrát, hanem tehetsége elől való menekülés közben. Ugyanez mutatkozik meg a pszichológiai jellegű válaszokban is, amelyek a főhős önmagával folytatott küzdelmét hangsúlyozzák elsősorban.

A kulcsszó-választás tükrében úgy tűnik, mintha az író nem engedte volna ki kezéből a közlendő tartalmakat, az olvasók értelmezéseiből pedig néha úgy tűnt, hogy éppen az ellenkezője igaz. Az értelmezések viszont újra meggyőznek minket arról, hogy a megszokottnál jóval erősebb írói akarat érvényesül. Az olvasó munkája, az élményalkotás folyamata az optimális és az optimálist megközelítő esetekben korántsem fejeződik be a könyv utolsó sorának elolvasásakor. Az élmény még tovább él, alakul, bizonyos élethelyzetekben aktivizálódik, vagy feltámad. Váratlanul felizzik az élmény a műben olvasotthoz hasonló élethely-élményekkel ötvöződik, majd felszívódik a beállítódásban, és az értékrendszerben. Az igazi irodalmi művek befejezetlenek, abban az értelemben, hogy lehetőséget adnak befejezés-variánsok megalkotására, párbeszédre, és a „mi lett volna, ha . . .” típusú kérdések megválaszolására.

„Mi lett volna, ha Vali gyermeket szül Makrának?” Ezt a kérdést kilenc munkás hagyta válaszolatlanul, a válaszolók fele a házasság létrejöttét, a rendezett családi élet kibontakozását várná a fordulattól. Többen vannak köztük olyanok akik szerint evvel Makra művész hivatása is lehetővé válik. Kilencen mind-

kettőjük vagy — jellemző módon — Vali *egyéniségének megváltozását* várja ettől a fordulattól. A többiek, tehát a kisebbség, *pesszimisták*: tizenketten azt állítják, hogy rossz házasság, szakítás következne, nyolcan viszont azt, hogy Makra nevelné egyedül a gyereket. Mint várható volt, Vali-hívó amatőrnek még nagyobb többsége vár pozitív fordulatot, náluk azonban már gyakrabban szerepel együtt a harmonikus családi élet és egyéniségük kedvező megváltozása. Hárman így válaszoltak: „*Makra művész lesz.*” A huszonhét amatőr közül hatan nem várnak semmi jót. Az is fontos tény, hogy az amatőrök közül mindenki válaszolt erre a kérdésre.

„*Ha Makra vállalja a művészhivatást, megbarátkozik-e Salgóék társaságával?*” Bár ez a kérdés elsősorban az előbbire igenlő választ adóknak szólt, mindenkinek feltettük ezt is, a *munkásértelmisség dilemma* megvilágítására. Egy kivétellel minden munkás válaszolt a kérdésre, igennel tizenöt, tagadóan harminckilencen, „*talán*”-nal kilencen. A nemmel válaszolók közül tizen Makránál keresik a kizáró okot („*lelkileg nem*”, „*teljesen más ember*”, „*feltűnést kerülő természete miatt*”, „*nem adta volna fel elveit*”) ugyanennyien mindkét fél részéről akadályokat éreznek („*mivel nem szereti a pózoló embereket, feszélyezve érezné magát*”), a többiek a művész társaság erkölcsi életfelfogásával és életmódjával érvel. Nagyon érdekes, hogy az amatőrök nagy többsége tagadja ezt a lehetőséget. Mivel olyan munkásokról van szó, akik az üzemek mellett működő művelődési házak képzőművész szakkörökben értelmiségi társaságában vagy irányításával próbálkoznak az alkotással, érdemes az ő indoklásait is idézni: „*Jelleméből következik, hogy nem*”, „*Neki nem ez az élet*”, „*Ráébredne képmmutatásukra*”, „*Emberileg óriási különbségek vannak közöttük*”, „*Emberi magatartásuk ellen Makra fellázadna*”, „*Nem való közéjük, de ez a társaság nem jellemző a művészekre*”. Az utóbbi kivételével erős tartózkodás tapasztalható a művészekkel szemben, ez az egyébként Salgóra leadott negatív szavazatok számából is kitűnt. Érdekes felfigyelni arra, hogy a szinte fenntartás nélküli Vali-hívó amatőrök mennyire viszolyognak a Salgó-féle művész társadalomtól, igaz azonban, hogy nem tudjuk megállapítani, mennyiben befolyásolja őket az író Salgó-ábrázolása. Zselényi primitív fogadtatása, de mindenképp a Zselényi-féle életúttal kapcsolatos vélemények radikális megváltozása is igazolja a *munkatársakra* vonatkozó kérdésünket: „*Mi lett volna, ha Makra munkatársai komolyan megpróbálják Makrát és problémáit megismerni, és életét más irányba terelni?*” Erre a kérdésre is csaknem mindenki válaszolt a munkások közül, meghozta a hatvan válaszoló közül harmincnégyen biztos pozitív változást jósolnak és további heten némi fenntartásokkal ugyan, szintén a dolgok jóra fordulását. A nemmel válaszolók közül kilencen Makrát okolják, heten pedig a munkatársai közösségét. Az amatőrök már jóval kevéssé hisznek a *munkásszolidaritás*, a barátság erejében, de elsősorban Makra miatt nem. Tízen válaszolnak úgy, hogy „*Makra nem engedte volna meg a beleszólást*”, kilencen várnak pozitív változást. A többiek senkit sem okolva látják a dolgot kilátástalannak. A Sztanek vagy Magdus kérdés nyilván torzképe az igazinak, a Magdus vagy Vali kérdésnek, de arra viszont alkalmas, hogy állásfoglalást provokáljon, és arra is, hogy a Sztanek-féle életfelfogással kapcsolatos, munkásoknál, pozitív, az amatőröknél negatív irányú véleményváltozásokat is megmagyarázza. „*Mi lett volna, ha Makra előbb ismeri meg Sztaneket mint Magdust, és Sztanek veszi el feleségül?*” Erre a kérdésre is válaszolt minden munkás. Kétharmaduk nemmel. Rendezetlen családi életet, válást, részegeskedést jósolnak. Többen kitérő választ adnak, csupán tizenhárman válaszolják azt, a két nő szereplő választásának és elutasításának megfelelő arányban — hogy nem lenne rosszabb ez a házasság sem mint a má-

sik, Magdussal. Az amatőrök számára Magdus nem volt sokkal rokonszenvesebb, mint Sztanek, ez meg is látszik a pozitív válaszok arányában: kilencen úgy vélik, hogy legalább annyira jó házasság lett volna, mint a Magdussal kötött.

„Az első sikertelen öngyilkossági kísérlet után Makra leszalad a közértbe cseresznyepálinkáért. Képzeld el, hogy Ön találkozik és beszédbe elegyedik vele. Milyen megoldást javasolt volna neki?” Három munkás nem válaszolt a „döntő” kérdésre, hárman nem adtak értelmező választ. Nyolcan *nem tudnak mit mondani* Makrának, mert „itt már nem lehet mit kezdeni”, ketten „le kell győzni az akadályokat” típusú véleménnyel próbálják meg átlendíteni a holtpontra. Heten a *pszichoanalízis* módszerével beszélgetik vagy idegorvoshoz küldik Makrát. Heten arra biztatják, hogy próbálja meg még egyszer Magdus, a család *mellette*, öten Vali megkeresését javasolják. Tizenkilencen eléggé különböző ötletekkel („menjen vidékre”, „váljon el”, „próbálkozzon Sztanekkel”, „ajánlottam volna neki egy kiegyensúlyozott, komoly nőt”, „más emberek közé vezettem volna”) javasoltak újratekintést. Kilencen önmagával próbálják kibékíteni: „próbáljon meg önmagához hűen élni”, „próbálkozzon újra szobrászattal”, „úgy alakítani életét, hogy önmagával szinkronban legyen”, „tanuljon valamit ami egyenlőre leköti, aztán tisztázza magában a dolgokat”. Az amatőrök közül egyik sem akarja helyreállítani házasságát, de ketten is javasolják Vali megkeresését. Heten rábízják a megoldást, tiszteletben tartják személyiségét, döntését. Hárman rábeszélnek, hogy aludjon rá egyet, ketten ifjúsági klubba, képzőművész körbe hívják. Négyen — ilyenek a munkások között nem akadtak — *tetteiben bíznak*, elviszik magukkal, „olyan helyre, ahol örökre elfelejti ezeket a dolgokat”, „meghívtam volna hozzám, egy olyan társaságba, ahol megértik a problémáját és segítenek neki”, vagy „vittem volna valahova ami kikapcsolja”. A többiek rábeszélő erejükben bíznak: „az élet szép”, „mindig van valami megoldás”.

A műben kifejtett „kortárs” problémákra a főhőséhez hasonló társadalmi helyzetű kortárs olvasórétegek egymástól eléggé különböző „stílusban” reagáltak. Ha a munkájuk mellett művészi tevékenységet folytató munkásokat a magyar munkásság egyik lehetséges útjának tekintjük, akkor tanulmányunk „művelődésfuturológiai” prognózist is adhat. Amennyire kiváló „kísérleti olvasmánynak” bizonyult Kertész Ákos műve abban a tekintetben, hogy megfelelően megosztotta a befogadókat, olyannyira bonyolult módszertani feladatot jelentett az, hogy az írói „segítségnyújtás” következtében az olvasói értelmezésekben az olvasói és az írói reflexió meglehetősen bonyolult ötvözetet alkotott. Végezetül úgy véljük, hogy a kísérleti személyek — és feltehetően azok is, akiket ez a kilencven munkásolvasó képviselt — jól vizsgáztak, hogy „vizsgaeredményeik” feltétlenül biztatóak a mai magyar irodalom fogadtatása szempontjából.

ROKONAINK

BEKTUR ANDRÁS

Dobrudzsai tatár találókérdések

A Duna alsó folyása és a Fekete-tenger között fekvő, a romániai Tulcsától egészen a bulgáriai Várnáig terjedő, jobbára sík, helyenként dombos-lankás Dobrudzsa és a vele délnyugaton szomszédos. Deliormán elszórt, kicsi falvaiban és néhány városában él török testvérnépeink egyik legkisebbike, a mintegy 70 ezer főnyi dobрудzsai tatárság. Mai hazájukba — előbb „kun”, később pedig már „tatár” néven — a Krím-félszigetről és az északon hozzá csatlakozó Fekete-tenger melléki pusztákról költöztek át, több hullámban, közel öt évszázad leforgása alatt.

Dobrudzsa története igen sokban hasonlít a Kárpát-medence történetéhez, különösen sok egyezés mutatkozik e két terület népvándorlás kori történetében. Dobrudzsa jó legelőjű síkságait — miként a Kárpátok övezte füves pusztákat is — már az i. e. V. századtól kezdődően állattenyésztő lovasnomád népek, szkíták, szarmaták, majd hunok, alánok, avarok, bolgárok népesítik be, a IX. századtól pedig a magyarok és a besenyők, később az úzok, a kunok és a tatárok megújuló becsapásainak színtere, hosszabb-rövidebb ideig virágzó, majd felbomló birodalmakkal. Területét legtovább az oszmán-törökök bírják, akik 1411-től 1878-ig tartják uralmuk alatt. A tatárok első nagyobb rajai is az oszmán-török uralom idején, a XVII. század elején érkeznek Dobrudzsába a Krími Kánsághoz tartozó, Dobrudzsával szomszédos Budzsak (Baszarabia) tartományból. E budzsaki tatároknak mára jócskán megcsappant számú utódai — a később jött tatárokkal elkeveredve — ma Tulcea (Tulcea) városában és környékén élnek. Szintén számottevő tatár népesség költözik Dobrudzsába és Deliormánba a Krímnek és a hozzátartozó tatár lakta területeknek orosz fennhatóság alá kerülése, 1783 után is. Dobrudzsa mai tatár lakosságának zömét azonban a krími háború (1853—56) után a Krímből kitelepített tatárok utódai teszik ki, és így döntően ők határozzák meg a dobрудzsai tatárság jelenlegi nyelvi és etnikai jellegét.

Dobrudzsa tatár népköltészetének gazdag és szép világa joggal tarthat számot érdeklődésünkre. A kun eredetű krími tatárság — és dobрудzsai szórványa — a mai napig híven őrzi és ápolja a hajdani kun népköltészet hagyományait, ezért a tatár folklór ismerete a régi kun folklór megismeréséhez is közelebb visz bennünket. Ezúttal egy máig virágzó műfajt kívánunk bemutatni, egy csokornyai találókérdést. A találókérdések korábban a tatárság életében — akárcsak a magyarságéban is — igen nagy szerepet játszottak, afféle népi „jelszók” voltak. A más vidékről jövő vendéget, vagy akár csak a szomszéd faluból lánykérőbe, lakodalomra vagy egyéb mulatságra érkezőket ugyanis a vendéglátók mindegyik előtt ezernyi találókérdéssel árasztván el vizsgálták-vizsgáztatták, s aligha lehetett sok becsülete annak, aki nem, vagy csak immel-ámmal tudta a rejtvények megfejtését. Az itt közölt találókérdéseket a romániai Dobrudzsa Kőszentzse (Konstanca) városában, Azaplar (Comană) és Murvat (Basarabi) falvaiban gyűjtött anyagból válogattuk.

Hold elejti,
Nap felveszi.
Harmat

Tompa kés
Sziklát vés.
Esőcsepp

Van egy fehér nemezem:
A világot betakarja,
Ám a tengert sose tudja.
Hó

Apók jöttek balta nélkül,
Hidat vertek deszka nélkül.
Tél, jég

Hét egytestvér,
Egy a koruk,
Más a nevük.
A hét napjai

Átállép a kerítésen,
Hangtalanul, szép csendesen.
Árnyék

Míg fiatal, veszteg marad
Ha megvénül, vágdat, szalad.
Ördögsekér

Télen-nyáron egy a színe.
Fenyőfa

Tű és cérna nélkül
Sorba fűzött gyöngyök,
Isten adja,
Kéz szakajtja.
Szőlőfürt

Sárga tyúk az ágon ül,
Ág letörik, földön ül.
Birsalma

Alul-felül irha,
Belül édes kása.
Füge

Isten építi a házát,
Vassal nyitják ki ajtaját.
Görögdinnye

Veres kakas a föld alatt.
Hagyma

Arasz a hossza,
Zöld a fajtája,
Fehér a vére,
Vízből a lelke.
Uborka

Kotlóstyúk a föld alatt.
Kolompér

Apró, kicsi tatár,
Feje búbján kosár.
Gomba

Bedugtam nedvesen,
Kivettem szárazon.
Kenyér

Faggyas szíj a föld alatt.
Kígyó

Üst fortyog a föld alatt.
Hangyaboly

Az én kicsi kutam olyan,
Kétféle színű vize van.
Tojás

Ő maga gömbölyű,
Feje búbján fésű,
Farka, mint a sarló,
Lábán van sarkantyú.
Kakas

Tíz megyen
Négy ellen.
Tehénfejés

Foltja van,
Varratlan.
Anyajegy

Gyertek, lányok, feküdjünk,
Szórt a szórhöz illesszünk.
Szempilla

Tele a karám hófehér
báránnyal.
Fogak

Eresz alatt fél lepény.
Fül

Elöl háta,
Hátul hasa.
Báltor, lábikra

Vásárban nem árulják,
Kendőbe sem takarják,
Nincsen annál kedvesebb,
Nincsen annál édesebb.
Alom

Bordája van, vére nincs,
Négy lába van, lelke nincs.
Bölcső

Készítője eladja,
Vevője nem használja,
Használója nem bánja,
Bármilyen rossz portéka.
Koporsó

Feje van, karja nincs,
Teste van, lába nincs.
Fejfa

Fehér a teste,
Kender a lelke.
Gyertya

Töve bent,
Feje kint.
Szeg

Erdőt járván haragszik,
Hazamenvén megnyugszik.
Balta

Két szép legény birkózik,
Lábuk összefonódik.
Olló

Van egy lányom:
Az csókolja,
Ki akarja.
Korsó

Felül udvar,
Alul vihar.
Szita és liszt

Van egy ökröm:
Míg a farkát meg nem fogom,
A karámba be nem hajtom.
Kanál

Hasam a hasadra,
Hosszúm a lyukadba.
Kölyű

Van egy kutam: derékig ér.
Nadrág

Van egy lovam:
Ha megkötöm, jár,
Ha eloldom, áll.
Bocskor

Van egy kutam: térdig ér.
Csizma

Kutyánál alacsonyabb,
Paripánál magasabb.
Nyereg

Van nékem egy kicsi fiam:
Ha felveszem, sír-rí, jajgat,
Ha leteszem, nyugszik, hallgat.
Hegedű

Földre lököm, nem törik,
Vízbe vetem, szétmállik.
Papír

Soklevelű káposzta,
Belül csupa kis hangya.
Könyv

Megyen, megyen, nyoma nincs,
Orra vérzik, szeme nincs.
Gőzhajó

Láncos mackó,
Zsebbe való.
Zsebóra

Köldöködre köldököm,
Szegem lyukadba döföm.
Malomkő

KÉPZŐMŰVÉSZET

BERÉNYI FERENC

Élményeim forrása és megőrző városa

Szolnoki örökség a képzőművészetben? Folytatható hagyományok? Sokszor felvetődő kérdések. Én nem redukálnám le ezt csupán szolnoki problémára, nem vagyunk mi olyan nagy ország, hogy legyen szolnoki, kecskeméti, szentendrei, meg vásárhelyi művészet, hisz mindegyik szerves része a magyar képzőművészetnek. Múltjában és jelenében a szolnoki telep története pedig különösen azt példázza, hogy itt iskolák nem alakultak ki, heterogén, de kvalitásos értékek voltak, és a minőség az az egyetlen örökség, amit folytatni kellene... Ehhez viszont nem elég az elhatározás, tehetség is kell.

Hogy a művésztelepek mit jelentenek és mit jelenthettek? Az európai művészettörténet tanúsága szerint mindig szellemi társulások voltak. A különböző stílusirányokat elvi-ideológiai platform egyesítette. Az ellentétek pedig a minőség magaslatán tisztelni tudták egymást. Ez volna az az örökség, amit folytatni kellene. Nem hiszek abban, hogy iskolát kell teremteni, s abban sem, hogy egységes, csalhatatlan stílust fog valaki kitalálni. A művészet olyan tarka rét, amelyen nagyon sokszínű virág él, s csak le kell hajolni, és szeretettel csokorba rakni, csokorba szedni.

Hogy mit jelent nekem Szolnok? Számomra a város olyan cserép, amelyben virágföld van, ahol nekem gyökereim vannak. Lehet, hogy másutt akadnak jobb cserepek, jobb földdel, csábító átültetési alkalmak, de virágaimról tudom, eddig minden átültetést megsínylettek.

Itt voltam először kisgyermek, kamasz, csavarogtam a Tisza-parton, a régi Móricz-ligetben. Szolnok olyan élményanyag újra és újra felidézője, ami mostani munkámhoz mindenféleképpen szükséges. E nélkül nem tudnék létezni sem. Olyan természetes közeg még mindig Szolnok, mely egyúttal az élményhez visszavezető utat is jelenti. A gyerekkori élményanyag, állítom, művészeti pályákon döntő, és katasztrófát jelent, ha valaki azt elfelejti. A szolnoki kép természetesen változik, azért még mindig találok rengeteg olyan utcát, bokrot, fát, ami érintetlenül maradt. Nem konzerválni akarom én azt a várost, amelyiket önmagamban dajkállok. Mélységes rokonszenvvel és szeretettel figyelem lükte-tő fejlődését és nagyon kívánom a mai szolnoki gyermekeknek, hogy majd úgy őrizzék meg a mai Szolnokot felnőtt korukban, ahogy én ahhoz a régihez ragaszkodom.

Részletek egy rádióinterjúból, amelyet a Munkácsy-díjas művésszel dr. Pálréti Ágoston készített.

Húszéves múltam, amikor eljutottam oda, hogy festőművész legyek. Egy műtermi hangulat volt az, vázlatokat, félig kész képeket láttam, egy pillanat, amikor világos lett, hogy nekem ezt kell csinálnom. Benedek Jenő műtermében történt mindez, és a főiskolai felvételhez való előkészítést már ő és Baranyó Sándor segítette, vállalta annak idején. Sorsom dőlt el abban a pillanatban.

Tanáraim szép számmal voltak, de mestereim, akik esetleg értettek engem, akik egy diák kezdő vágyait szakértően irányították, csak kettő. Az egyik Domanovszky Endre, aki — fájdalom — a közelmúltban elment, a másik ma is él és dolgozik, Barcsay Jenő.

Képeim optikai forrása — mint említettem — Szolnok és környéke. Családunk egyik része a parasztság soraiból, a mezőtúri tanyavilágból jött be Szolnokra. Számomra a paraszti figurák, az életükhöz és tevékenységükhöz tartozó eszközök hordoznak olyan jelentéstartalmakat, melyeket megpróbálok a festészetben megfogalmazni.

Ebben nőttem fel, ezt látom, ezt értem, és erről beszélek. Nem volna hiteles, ha arról beszélnék, ami élményszerűen a magam tapasztalatait nem jelenti.

Mégis, engem már megleckéztettek néhányan, az ásóval, kapával, a kubi-kos talicskával, hogy miféle dolog ez?... Holott jel jelentéstartalommal, mint ahogy nem valószínű, hogy a Szovjetunió az állami jelvényéről az úrhajós korszakban le fogja venni a sarlót meg a kalapácsot. Nem, nem használják már azt a sarlót sem, de jelentéstartalma erre a korra is érvényes. Számomra így érvényesek ezek a rekvizitumok, és úgy érzem, hogy ebben az értelemben lehet a mához szóló művészeti szándékot elmondani azzal, hogy egy régebbi kor jelét még beépítem.

A ma konfliktusai közül számomra a legizgalmasabb: az egyén és a közösség közötti konfliktus. Úgy élni egyéni életet, hogy ne sértse a közösségi érdeket, vagy úgy élni egyéni életet, karakteres személyiséget produkálni, hogy az végül is ne a saját magam szolgálatát jelentse, hanem másokét is, ez az egyik legizgalmasabb téma minden munkaterületen, a fizikai dolgozóktól kezdve egészen az értelmiségig.

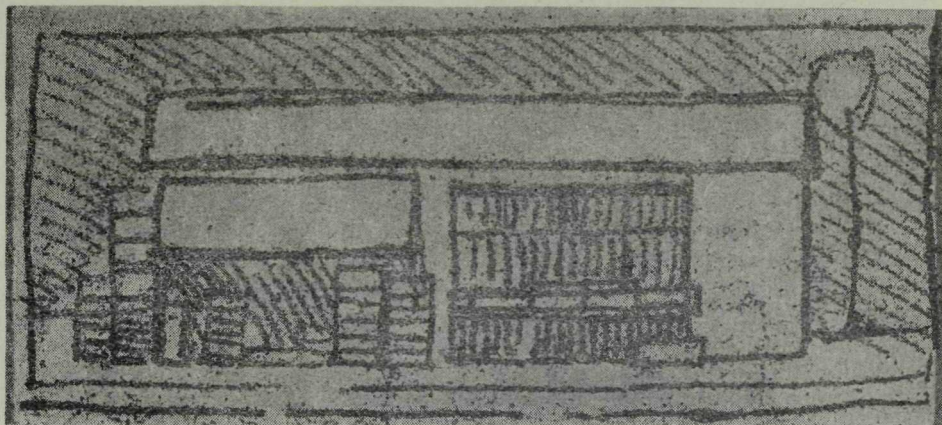
A magyar képzőművészet, ha csak a szakma belső gondjait nézi, akkor a közösség gondjait nem fogja megismerni. Nagy gond, hogy jelentős, jó művészek igenis közéleti töltésű emberek is legyenek. Tehát művészetünk problémakörén túl is látni tudjanak. Erre voltak magyar példák. József Attila költészete annak a kornak a közéleti gondjaitól nem lett rosszabb, a töltése csak fokozódott. A Derkovits, a Dési-Huber életműben ugyanez látható.

Igaz, rengeteg energiát kell odaadni, hogy valami olyasmit kapjon az ember, amit lehet, hogy rögtön nem is tud felhasználni, de a művész emberi anyagát biztosan át meg átszövi az a gond, ami több, mint az ő személyes gondja.

Eredmények, sikerek? A művész önmaga felelős útjáért. Nyilvánvaló, hogy szerencse is kell egy pályához. A szerencsén is múlt de leginkább a jó művelődési közállapoton, hogy a ma fiataljaival az állami törődés a főiskola elvégzése után sokkal fokozottabb, mint amiben nekünk volt részünk annak idején.

A történelem is beleszólt, hiszen 1953-ban végeztem, és utána nagyon nehéz esztendőök következtek az állam és a politika számára egyaránt. Az 1956 utáni konszolidáció a kiáramló fiatalok részére nagyon szép pályát ígért, és ezeket ők szépen meg is valósították. Mi valamiről lekéstünk. Ezt nem azért mondom, hogy az életművet a szerencse fordósága mellett meg ne lehetne csinálni.

Senki nem fogja le senkinek a kezét, és minimális anyagi értéket kell befektetni, hogy az ember papírt és ceruzát vegyen a kezébe, s a gondolat ott is gondolat, a művészi mondandó ott is művészi mondandó, s az érték ott is érték. Csak

sajnálatos, ha vázlat címén kell mindazt elmondani, amit freskóba vagy mozaikba lehetne igazán kifejezni.

Akik ismernek, azt mondják koncentráló, önégető típus vagyok. Igen, annak érzem magam; még elkészült képeimen is szüntelenül továbbgyötrődöm.

Ma is furdal a lelkiismeret, ha például tíz-tizenöt évvel ezelőtti képeimmel találkozom, hogy mi mindent kellene még rajtuk csinálnom. Ma is foglalkoztatnak képek, melyek már nincsenek a birtokomban, és a tíz évvel ezelőtti kiállításomon sem voltak ott, mert mindegyik külföldön volt. Akkor egy lényegében retrospektív bemutatót kellett összeállítanom a vezérlő képek nélkül, és azóta sem sikerült együtt látnom a saját anyagomat. Nagyon szeretném majd egyszer egymás mellett látni őket. Talán a közeljövőben sikerül, mivel a lektorátus felkért egy a Vígadóban vagy a Múcsarnokban megrendezendő kiállításra.

Gondolatok rajzban és versben

Ámos Imre ismeretlen versei

Ámos Imre születésének 70. évfordulóján a mártírhalált halt festőművészre emlékezünk a fasizmus árnyékában született rajzaival és írásaival. 1934-ben végzi tanulmányait, jelentős kezdeti sikerekkel, főiskolai díjakkal. 1935—36-ban két egyéni kiállítást rendez, több művészeti társulat meghívott tagja. Feleségében, Anna Margit festőművészből nemcsak élettársat, de művészetét, emberi gyengéit is megértő barátot talált. Az otthon védetségében, festészete pasztellézüst fényű álomvilágában az anyagi nehézségek ellenére is az élettel megbékélve élt. A történelem azonban nem a szelíd, halk szavú álmódók vágyait melegengette. S az igazságot, tisztességet aszketikus szigorral követő művészre egyre fullasztóbban súlyosul az igazságtalanság és jogtalanság. Míg végül „szomorú sorban” menetel millió és millió sorstársával az ismeretlen tömegsír felé. Pedig oly sok mondanivalója lett volna még. Annyi elintézni valója az élettel, annyi megfesterenivaló képe, kimondatlan mondata, félbemaradt mozdulata. Amikor érezte már, hogy kevés ideje van hátra, egyre többet írt és rajzolt tussal, ceruzával. Nem tudta már festménnyé érlelni a kívül-belül növekvő feszültségeket, elhurcolásai közti rövid szünetekben apokaliptikus erejű rajzokkal, lüktető vesszőkkel, gondolatokkal akart minél többet megörökíteni a túlélők számára jelene borzalmaiból. Több azonos gondolat megjelenik versben és rajzban munkái között. Úgy érzi, mindkét műfajban el kell mondania érzéseit ahhoz, hogy később majd megértsék üzenetét. Éppen ezért vethetők össze versei rajzaival.

Az 1936—43-ból származó 27 vers, amelyet ugyanúgy, mint naplóját kézzel írott füzetben találtunk meg özvegyénél, Anna Margit festőművésznél, — Ámos Imre átdolgozására utal. Az 1942—43-as oroszországi munkaszolgálat alatt, sokszor a benne élő rajzok helyett ír, borítékdarabkákon, nyírfakérgen, hivatalos nyomtatványok hátoldalán rögzített kusza gondolatok viszont változtatás nélkül kerültek egy füzet lapjai közé. Ámosnak már nem volt ideje válogatásukra, stilizálásukra. Ezek a töredékes sorok nem egy költő mesterművé hágyatéka, hanem egy olyan festő kétségbeesett próbálkozása az önkifejezésre, az „üzenetre”, akinek kezéből erőszakkal vették ki az ecsetet. Ámos hivatását érezte a maga számára a legfontosabbnak, léte értelmét képpé realizált gondolatai súlyával mérte, mindent elkövetett, hogy ne fojthassák belé a szót.

Amikor megfosztották a festmények kiérleléséhez, alakulásához szükséges időtől és nyugalomtól — tust, tollat fogott és egyre több grafikát készített. S amikor végképp lehetetlenné vált számára választott művészete, megpróbálta sort sor alá tapogatva rímekbe kényszeríteni gondolatait. Hogy mennyire fontos volt számára az önkifejezés, s mennyire bizonytalannak érezte sorsát, azt megrázóan bizonyítja egy minden eshetőségre számító, 1942-es kuszavonalú önarcképe, mely alá a következőket írta: „A fogam közé tartott ecsettel rajzoltam próbaképpen.”

Ez az Ámos oly sokszor vallott önarcképeinek legmegrázóbbika mintha illusztrációja lenne 1943-ban írott sorainak.

Tükörbe néztem
 láttam magamat
 Ráncosan őszén
 fáradt madarat.
 A hátam mögött
 sírva kerestem
 sima arcomat
 elszállt múltamat.
 1943.

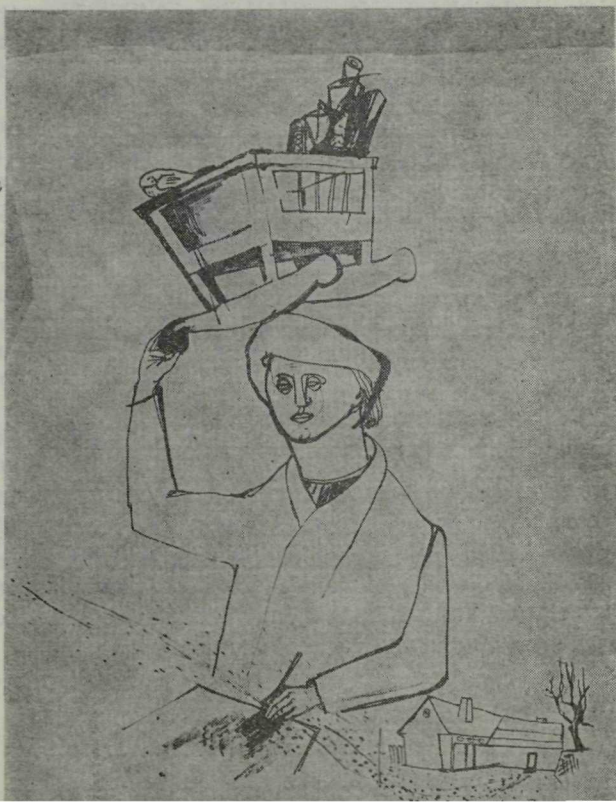

A szálló idő, a Sors-madár képe több ízben szerepel Ámos verseiben. Érdekes módon 1939—44 között grafikáin kiérlelt szimbólumrendszerébe ez az elem nem került be. Varjú, veréb, holló, madár — mindig valamilyen negatív gondolat hordozói. Fenti soraiban saját őszülő, ráncos arcából a lepergett időt, komor jövőt sejtető sorsmadár tekint vissza rá. Ami volt; fiatalság, örömök, tervek a múlt álomképei csupán. Maradt a jelen, s a jövő sötét sugallata.

Nem dátum szerinti rendben vesszük sorra Ámos Imre verseit. Márcsak azért sem tehetnénk ezt, mert a címek nélkül egymás után következő írások nem

Aludt bennem a vágy
 Mint bölcsőben a gyermek
 Poros faluban játéokra
 Toppant a lábam
 És semmit sem láttam
 A világból.
 Most fáradt szívvel temetem
 A felébredt akarást
 Mit álmodó lelkemben
 Megölt az Élet
 És taposómalomban
 Lépegetek a sírom felé.
 De mégsem...
 Érzem hogy lépések helye
 Terül elébem, és érzem
 hogy lépni is fogok.

1936. V.

mindegyikét jelölte meg írójuk évszámmal. Nem is Ámos ilyen irányú tevékenységét kívánjuk itt részleteiben elemezni, csupán néhány önmagától kínálkozó versét és rajzát akarjuk egybevetni.

Egyike ez Ámos elsőként írott ritmikus sorainak. Egy éve írja naplóját, s így tudjuk, hogy az 1936-os esztendő sok keserűséget okozott felesége, s az ő számára is. Kiállítási problémák, kicsinyes emberi gyarlóságokból eredő akadályok, amelyek miatt viszont az ő megélhetésük, művészi létük vált kérdésessé. Ámos az érzékeny, zárkózott művész felfokozott reakciójával fogja fel a feleségét ért sérelmeket is, s Anna Margit egyszer már elfogadott képeit egyik kiállításról kisdéd bosszúból visszatartó néhány zsüritag ítéletére így sóhajt fel: "...Így segítik elő a megélhetésünket ezek az urak, akik döngetik a mellüket, hogy segítségére akarnak lenni a fiataloknak... ugyanakkor megfosztják az embert pár pengőtől, amit a beküldésnél kell lefizetni, és egy kiállítási lehetőségtől. Kívánom nekik, hogy soká éljenek, és ériék meg, amikor szégyenkezni fognak az eljárásukon." (1936. V. 26.) Erre a tényre vonatkozik, s egyéb hasonló módon visszaszorított „akarásokra” a

*Most fáradt szívvel temetem
A felébredt akarást
Mit álmodó lelkemben
Megölt az Élet.*

A jelen ismeretében érthető nosztalgiája a boldog tudatlanság ideje iránt. A gyermekként bölcsőben alvó vágyak képe az utána következő sorokkal;

*Poros falumban játékra
Toppant a lábam*

kimondatlanul is saját szülőfalujának ,bölcsős gyermek képének képzetét kel-
tik. Az első négy sor „akkor” tartalmának ellentétéként jelentkezik a „most”-tal
bevezetett hat következő sor, amelyen belül újabb ellentétek fokozzák a hatást;
a „fáradt szívvel temetem” negatív tartalmú fásult folyamatossága, s a „felé-
redt akarás” mozgalmas cselekvésre várásának ellentéte, s az „álmodó lelkem-
ben” lírai kapcsolatába ridegen belevágó „megölt” ige befejezettségének ellen-
téte. Ehhez kapcsolódik még a következő két sor reménytelensége, a „lépege-
tek” ige monoton egyformaságot tükröző képe, amit aláhúz a „taposómalom”
kényszerű egyhangúsága. A gyermekkor idilli képét a jelen sivársága nemcsak
tartalmával, de sorstöbblétével is felülmúlja. Amikor már átvesszük a gondolat-
ritmust, újabb ellentétként, de mostmár nemcsak tartalmával, hanem a szavak
megtorpanásával, kipontozással is megállít: „de mégsem...” — s új gondolatot,
mintegy a múlttal, jelennel szemben a jövőt feltárva először óvatosan biztat, —
tétovaságát jól érzékelteti a „lépések helye” szókép, — s csak azután dönti el
véggépp: „lépni is fogok.”

A múlt, jelen s jövő összekapcsolásának grafikai elemzésére Ámos egyik
1940-ben készült tusrajzát választottuk. A képzőművészet műfaji kötése ellentét-
ben a vers időbeni folyamatos felfoghatóságával, először együttesen ad képi lát-
ványt. Szinte azonos időben tudatosul a nézőben a fején bölcsőt tartó, baljával
rajzoló festő félalakja, a kompozíció jobb sarkában elhelyezett kis házikóval. S
csak ezután következik az időben hosszabb részelemzés, s az ehhez kapcsolódó
asszociációk sora. Kétségtelenül a kép középészét elfoglaló főalak maga a je-

ien. A *felette* elhelyezkedő bölcső s a kisebb formákkal határolt, térben *mögötte* jelentkező környezet a múltat, gyermekkorát, a falut közvetíti. S természetes térképzetünk képi megnyilvánulásaként az alak *előtt jelenik* meg a jövő, a rajzoló, alkotó kéz. A közéletet egyáltalán nem élő, saját gondolatai, érzései közé zárt Ámos számára a gyermekkor élményei másokénál talán sokkal jelentősebb súllyal rakódtak le tudata mélyebb rétegeiben. Ezt sugallja a maga fölé emelt, fején hordott bölcső, s benne a szintén lényéhez szorosan tartozó munka, az elkészült, s benneélő, tekercsekkel jelzett képek sora, s a bölcső bal sarkában jelzett aprócska galamb. Ez utóbbi olyan sokféle, tágterű asszociációt kelt, hogy nehéz volna itt részletes kibontása. A béke maga Ámos számára nem a szóhoz fűződő, általánosan ismert és elfogadott képetet jelenti. Mint ahogy a galamb sem tartozik ilyen értelemben rendszeresen használt szimbólumai közé. Számára az alkotás nyugalmát, belső álmoképeinek, képzeletvilágának zavartalanságát, majdnemhogy igénytelen hétköznapjainak biztonságát jelenti. S azt, hogy ne kuszálják disszonáns hangok mindazt, amiben hitt, s amihez a későbbiekben szinte erőszakkal ragaszkodott. Hogy az emberek jók, s jobb sorsra teremődtek. Hogy a tiszta erkölcs, az etikai parancsolatok betartása elnyeri jutalmát. S hogy mindaz, ami végülis történt, soha nem következhet be.

Esik

Zuhog

Az emberek

Lesik

Hogy mikor áll el.

Én vígan megyek

Nem bújok el

Hagyom hadd ázzon

Őszülő fejem

fel nem emelem

kopott köpenyem

hadd parolázzon

az égi szöttek

gyöngyszálú társsal.

S mikor eláll

a hulló köntös

amit megöntöz

az égi ár,

ragyogva izzik

s hálát énekel

minden fűszál.

Megmosott arcom

ég felé tartom

s megcsókolok

egy felleget.

1941. július

Visszatérve a vershez, utóbbi gondolathoz kapcsolódik az önjellemző „álmodó” jelző, s a jelen erőszakos behatolását Ámos szubjektív világába a „megölt az Élet” szókapcsolat. S mint ahogy a művészetben csak a legutolsó időben tört meg a remény, itt is az újrakezdés hite buzog fel az utolsó sorok biztató ígérétében

Ez a vers Ámos egyik ritka kiegyensúlyozott, világgal kibékült pillanatában született. Az emberektől való elhatárolódása, mássága itt csak könnyű fuvallatként suhan át a versen. Az első sorok egyszavas tényközlése, az emberek általános reakciójának rögzítése után mint egy nagy, felszabadult lélegzetével következnek a természet közvetlen érintésében szinte újjászülető művész vidám, gyermekes örömeinek sorai. Az őszülő fej, s a kopott köpeny az állandó tartozékok, a hétköznapiak, amelyből hirtelen ajándékként zuhan rá a zápor. Fellobbanó jókedvének költői képe az „égi szöttes” összetételében, s a „gyöngyszálló” melléknévben rejlő metafora, s a „paroláz” igéhez kapcsolódó emelkedett hangulat. A következő versrészben az eső a szöttesből már „égi köntös” képét ölti fel, melyben Ámos, saját örömét bújtatva

ragyogva izzik / s hálát énekel / minden fűszál.

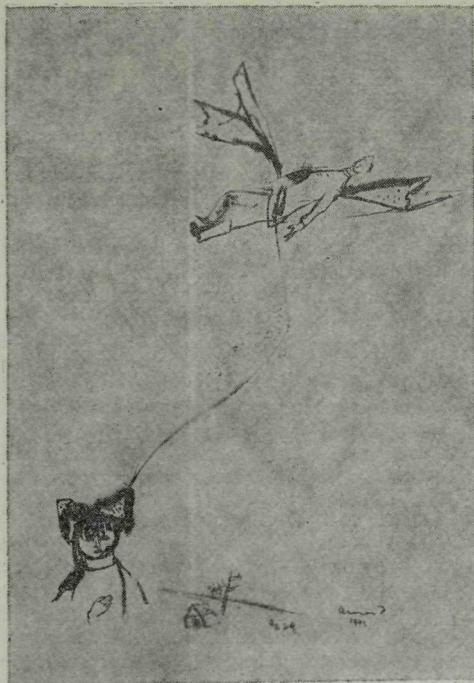
Lírai költői képpel zárul a vers, a megtisztult ember boldog pillanata az éig ér,
s megcsókolok / egy felleget.

Ugyancsak 1941-es dátum, s ebben az esetben feltehetően ugyanazon élmény hatása alatt született Ámos „Zápor” rajza is. Jól követhetjük itt a gondolat, két műfaj sajátosságaihoz igazított jelentkezését. A vers első sorainak ténye itt balról egy esernyővel igyekvő, jobbról egy kézikocsiját maga után húzó, az eső ellen szaladva, felemelt kezével védekező ember figurájában realizálódik. Ámos középpontba rajzolt önarckép-alakjának hetyke nyugalmát a hirtelen záportól megrettent emberek ellentétes irányú mozgása hangsúlyozza. A főalak vidámságát nemcsak vállára vetett kabátjának hanyag vonala mutatja, de kitörő kedvét közvetíti félreacsapott kalapja is. A vers folyamatos történése a kép kompozíciójában konkrétan nem mutatkozik, ám hangulati elemeinek hatása a kép jelenidején túlrezeg. S ami a versben a fellegetcsókoló, égigugró kedély érzelmi képzete, az grafikai párjában, az esőben szintűgy boldogan fürdőző angyal képével azonos.

A gondolatok, érzelmi motívumok képzőművészeti és irodalmi megfogalmazásának összevetésére hozzunk egy egészen konkrét példát. Az alábbi kis rajz, amit Ámos hagyatékában találtunk, ugyanott, hadifogsága alatt készült, mint ahogy a hozzá kapcsolható, töredékei között számontartott néhány soros feljegyzés is. Az írás szubjektív vallomás egy lelőtt katona utolsó gondolatairól. A rajzban a katona gondolatai mellett megjelenik maga a halálba úszó áldozat is. Ezt az élményt feltehetően kegyetlen tapasztalása után Ámos azonnal megpróbálta mindkét formában kifejezni. A próza sajátossága szerint konkrétan utal a történetekre, mint a rajz. A tusrajzon a kislány masnis feje, keze a jelen. Mögötte apró ház, fa csak környezetjelzésre szolgál. Fent az elmúlt idő fátylán lebeg a volt katona, akit ez a múlt, lebbenő emlékszalag kapcsol már csak a jelenhez, a kislány gondolataihoz.

„... Utoljára azt látta, hogy egy rózsaszínruhás orosz kislány kezecskéjével a feje fölött elrepülő madár után kap nevetve, aztán egy nagy dörrenés és nem volt többé tudomása semmiről.”

Ámos több ízben festi, rajzolja meg önmagát ravatalon, megadva önmagának a rituális végtisztességet. Mint aki előre tudja, a valóságban sírja jeltelesen lesz. Igen sok képén, írásán bizonyítható, hogy szenvelgés, önsajnálát nélkül, szinte biztos tényként számolt pusztulásával. Mégha a remény éppúgy lényéhez tartozott is. Két kegyetlenül józan versét hozzuk fel csak példának.

*Nem lesz a testem
Egyetlen jó ruhám
Elnyúlva fekszem majd
Porhanyós homokon*

*Fehér gyolcs takarja
Elfáradt homlokom
Görcsjárta deszkaszál
Korhadt évek nyomán.*

Ez a vers Ámos saját válogatásában összegyűjtött és átmásolt versei között az 1930-as évek második felében írtak mellett szerepel, bár datálva nincs. Itt még egy természetes temetés szertartás szerinti leírását konstatálhatjuk, amelyben általában a halál keserősége, gyásza az előre önmagát elsirató művész szájából fakad. Ugyanezt kapjuk „Feltámadás” című tusrajzából is, szinte szószereinti képi áttételben. Vizuálisan áll előttünk a gyolcsba tekert, önmagát sirató, „korhadó” deszkák közé „porhanyós földbe” fektetett halott, jobbában a rituális mankót idéző túske, amelyre feltámadáskor támaszkodhat, s baljában az immár letekeredett életfónál. Mindez nem lenne több, mint egy természetes halálát látomássá jelenített mű, ha nem tudnánk már a következő versből; Ámos egyáltalán nem természetes halálra számított, hogy minden önarckép-halott megfestésénél, lerajzolásánál vagy megírásánál csupán végtisztesség nélkül elhantolt testének kívánt, amíg még tehette, tiszteletet adni. Ámos maga válogatta kis kötetében már a következő vers utolsó sorai is ezt igazolják:

*... Tudom hasztalan
Emelem égnek sápadt tenyerem
Elém is eljön*

*utaknak pora
s szomorú sorban
megyek köztetek.*

1939. január

A későbbi, 1942—43-ban, hadifogsága alatt írt töredékei között már kegyetlen világosan fogalmazódik meg benne a megsejtett vég:

*Nem terül imasál fáradt testem alá
Pap sem szól fölöttem dicsérő szavakat
Nem raktam fészkeket magas sudarakra
fáradt madarakkal
Emlékkavicsok nem fedik síromat.*

Ez az ötsoros nemcsak előre tudott sorsát rögzíti, de Ámos egész életfilozófiáját magában hordozza. Úgy érzi, nem tudott megfelelni annak a feladatnak, amelyre születésekor jelölték. Egész életén keresztül annak az etikai követelménynek akart megfelelni, amelyet magában építgetett, hordozott, s helyesnek talált. Több ízben írja le vágyát egy bátrabb, harcosabb életre. A kétség állandóan kísérti, jól sáfárkodott-e mindazzal, amit útravalóul kapott. Mindazért, ami történt, nem önmagát kellene-e hibáztatnia. Szintén hadifogsága alatt írja feleségéhez:

*Mosolyt ígértem két nagy szemednek,
vidám ölelést szép nyarat
s kifosztott árva, megcsalt maradtál
nem adtam mást, mint bánatot
Bús magányodban hiába kérdek
Hibát követtem el nagyot*

*Talán hogy élek s amíg tehettem
Sosem nevettem s mind halott
Múltat idéztem fiatal fejjel
S megtagadtam a napot mely
kinyitja kelyhét minden virágnak
gyümölcsöt érlel s old fagyot
fásult lélekben, didergő testben*

Máshol Istenhez könyörög:

*Nem azért lettem, hogy buzgó kezem
bilincsbe rakva hátam közepén
tétlenül álljon várva csodát
Küldtél, hogy lássak vidám mezőket
lelket mozditó nagy hegyeket, fessek
fájdalmas krisztus arcot s reám mosolygó
Kisdedeket, akik jövővő vágyát kacagják
Elnémult harcnak, s viszik tovább
Kétes reményét békés koroknak*

Máshol fogadkozik hogy rossz, gonosz lesz, mogorva zendülő, aki megvet mindent, mi szép s mi jó, szobrokat dúl, s szent helyeket, kineveti a szenvedőt
Kisdéd álmát megzavarom / És a szajhákkaal ölelke zem

De hogy ez a fogadalom mennyire csak egy fogcsikorgató gesztus, kényszerű káromlás volt Ámos részéről, azt nemcsak a vers pejoratív jelzői, igéi mutatják, de az illetén megnyilvánulásaiban másodlagosan húzódo ítélet is. Sokkal inkább tartozott Ámos egyéniségéhez az önvallatás, az újrakezdés, s a beletörődés. Álmodó volt, akitől kényszerrel vették el vászonra kívánczó szép álmait. Szerelmes szelíd szavak fakadtak belőle szépnyakú kedveséhez, s hálatali sóhajú versek mindarról, ami lélegzik, él. De az ő egét is bombázórajok sötétítették, otthonából elűzték, s ajkán a szó megfeketült. Írásai, töredékes gondolatai éppúgy dokumentumai korának, mint élete utolsó éveiben készült meg-rázó tusrajzai.

Varga Domokos: Vizek könyve

Sokoldalú, sok irányban érdeklődő író könyve jelent meg a Magyarország felfedése sorozatban.

Ezt a könyvet alig lehet letenni! Habzsoljuk a színes, érdekes, a mi tájegységünket is sokat idéző sorokat, s csak a végén támad némi hiányérzetünk: néhány dologról nem kapunk hírt, másokról szívesen olvastunk volna többet. Könyve végén az író maga is felsorol egy hiánylistát, mentegetőzve az adósáágért. A kötet tekintélyes, négyszáz oldalnyi felületén talán több helyet érdemelt volna az öntözés, a vízhasznosítás, a több mint évszázada folyó vízszabályozás féloldalasságának mostani korrigálása, az öntözés veszélyei, kutatóintézetek remek eredményei: tehát egy sor olyan dolog, ami nemcsak számunkra, de más népek, főleg a harmadik világ számára tanulságos. A víz növekvő értékét jól mutatta meg az író, de ehhez hozzákívánczik a mi tekintélyes vízügyi múltunk, eredményeink, kudaraink, s az a tény, hogy ezeket átadjuk az e téren még mögöttünk járó országoknak.

A könyv egyik gyengéjének érzem a Munkásbecsület című fejezetet, ahol Varga Domokos túlságosan megmarad a tapasztalat szintjén, a felszínen, s könnyed impressziói nem képesek a maga keménységében megmutatni a kubikos-metamorfózist. Tényeket, adatokat sorol, oldalakon át kérdőíveket idéz, viszont mélyebb következtetéseket nem von le. Szociográfus számára pedig igazi feladatot jelentene a kubikos — helyesebben — földmunkásélet átalakulása, s annak társadalomtudományi igényű ábrázolása. A Vizek könyvében is több helyet érdemelt volna ez a parasztságból kiszakadt, öntudatos, munkásszervezettségű réteg, annál is inkább, mert bármerre járt, bármiről írt Varga Domokos, a kubikosok és földmunkagépek ujjlenyomatát mindenhol megtalálta.

Meggyőződésem, hogy a hiányolt témáknak is jutott volna hely a négyszáz oldalon belül (de egy részüknek bizonyosan), ha az író kellően ökonomikus. Sok helyet eltékozol azonban azzal,

hogy túlságosan csobog, árad beszélgetőtársainak bőségesen lejegyzett mondanója, s így önmagában érdekes, ám az egész szempontjából másodlagos, azaz hordaléknak számító részletekkel áraszt el. A Vizek könyvének legnagyobb hibája az írói fegyelem hiánya. Stílszerűen: mint folyóban a zátonyok, úgy lapulnak könyvében a bőbeszédű dokumentumközlések. Hasonlatos a könyv egy részben szabályozott folyóhoz.

S az eszközök is! Néha érdekfeszítő irodalmi riportot, máskor mélyinterjút, majd gazdasági értekezést, máshol nyelvészeti elemzést, futurológiai eszmevitatást olvashatunk a Vizek könyvében. Ez az eklektikus szociográfia azonban már nemcsak Vargára, de szociográfusaink többségére jellemző. A konzekvens eszközhasználat, egyéves stílus és látásmód tette remekművekké Illyés Gyula és Erdei Ferenc társadalomrajzait, s egyben példák máj szociográfusaink előtt. Varga Domokos inkább az első, irodalmi vonulathoz tartozik, de sokszor kacérkodik a tudományos készültségű elemző szociográfiával is — azonos könyvön, sőt fejezeten belül.

A nagy eredményekkel, immár klaszszikusokkal is rendelkező magyar társadalomrajz méltó folytatói most alkotó szociográfusaink (így Varga is), jelenkori szociográfiánk pedig valóban érdemes a felfedezésre, hiszen átmenetisége, útkeresése jelenkori átmeneti korszakunkat, annak gondjait tükrözi. A továbblépés? Sükösd Mihály szavait idézem: „Képi erő és fogalmi erő: a megújuló magyar szociográfia kettejük egységéből juthat fel a legjobb szépirodalommal és szaktudománnyal egyszintű magaslatra”. Igaza van a teoretikusnak, receptje megvalósítható, s talán éppen úgy, hogy a szociográfikus érdeklődésű tehetséges fiatal írókat orientálni kell a társadalomtudományok felé. Tervszerű képzésre gondolok, hogy az írói képi erő párosuljon a szaktudományok fogalmi erejével, s a következő szociográfus nemzedék már ne írói kíváncsiságára és jó szímatára hagyatkozva induljon felfedezni Magyarországot.

LAUER ISTVÁN

Dr. Kiss Kálmán:

**Demokratikus, szocialista irányzatok
és mozgalmak Kisújszálláson
a XIX. század végétől 1944-ig**

Kiss Kálmánt tizenegynéhány év köti munkahelyéhez, azaz ahhoz a helyhez, amelyet „...15—20 év után a más vidékről származott ember is...” a magáénak érez: Kisújszálláshoz.

Munkájában így jó értelemben vett lokálpatriotizmus is vezethette. Az igazi indítékot azonban könyvének bevezetőjében maga fogalmazza meg: „Nem ritka eset, hogy egy-egy vidéki tanár városa, vagy iskolája történelmi múltjának feltárására, néprajzi emlékeinek gyűjtésére, a né nyelv sajátosságainak kutatására vállalkozik. A bűvárokodás gyakran egész életpályát végigkísérő „hobby” mások — mint az utóbbi évek nagy évfordulóinak ihletése kapcsán is — kisebb-nagyobb értékű, publikált, tudományos művek születéséhez vezet. Több oka van ennek. A tudományos ambícióknál jelentősebbnek vélem a „praktikus” szempontot: a tanítványok oktatása, nevelése során nem nélkülözhetjük a szülőföld alapos ismeretét, hogy megismertethessük és megszerethessük azt a fiatalokkal is.”

Kiss Kálmán dolgozatában azonban nemcsak Kisújszállásról szól, de a megyéről, az országról is. Munkája korrajz. Adatai alapján Kisújszállásról, kitékintése miatt az egész megyéről. Sőt, — s ezt bizonyítja a szerző a felhasznált irodalom alapján — a kép, helytörténeti jellege ellenére, országosan is érvényes.

A kapitalizmus — jól ismert — törvényeknek kiszolgáltatott egyedekre bontotta a magyar társadalmat. Olyan elesett személyekre tagolta, akik nemcsak nap mint nap újabb erőfeszítések megtételére, lelemények, egyéni ötletek alkalmazására kényszerültek, de olyanokra is, akiknek korábbi védő, minden idegen hatást semlegesíteni képes környezetét megsemmisítették, az egyedét „bedobták” az általa nem ismert ellenfelekkel: a kapitalizmus törvényeivel küzdeni kénytelenek arénájába. Természetes, hogy *e magános küzdő társat keresett*. S nem véletlen, hogy ebben a periódusban alakulnak — nem csupán Kisújszálláson (mert e viszonyok között már a helyi kezdeményeknek nincs szerepük, hanem csupán az országos szervezkedéseknek) — a különféle pártok, egyesületek, csoportosulások „helyi szer-

vei”. (Jellemző kifejezés ez a levéltári és közigazgatási iratokban ez időtájt!)

Kiss Kálmán ezek közül — még az országban is legegyszerűsebb és legáltalánosabban ható programot hirdető demokratikus és szocialista irányzatokat és mozgalmakat veszi figyelembe elsőként, és országos összefüggéseket szem előtt tartva. S ezért üdvözölendő írása, s ezért — s tudományos igényeket is kielégítő forrásai miatt is — tartathat számot nemcsak Kisújszálláson, de megyeszerte is érdeklődésre.

Kiss Kálmán problematikus időszakot és bonyolult kérdéskört választ könyve témájául. Pártok alakulnak, szűnnek meg, jó szándékú emberek tevékenykednek nagy buzgalommal, s a helyi körülmények ismerete miatt jelentékeny hatással és befolyással úgy, hogy az nem is minden esetben azonos az országos összefüggéseket szem előtt tartó, csupán a rendelkezések, nyilatkozatok oldaláról követett köztörténelemmel, Magyarország ezidőbeni politikai életével.

Kiss Kálmán azonban — helyesen fordítja a maga javára azt a tényt, hogy alkalma van a központban hozott intézkedések helyi megvalósulását is saját városában, Kisújszálláson figyelemmel kísérni és elemezni.

Feltárja azokat az indítékokat és okokat, amelyek az ország életében esetleg mást eredményező, az összefoglaló történeti munkák számára kutatómunkát végző szaktörténészeink asztalára kerülő adatoktól való helyi eltéréseket eredményezik. E helyi megnyilvánulásoknak azonban nem az a konklúziójuk sohasem, hogy cáfolják az összefoglaló történeti munkák megállapításait, hanem az, hogy megmutassák, hogy jöllehet a rendelkezés oldaláról nézve ilyen és ilyen kép rekonstruálható, ám ha annak konkrét, lebontott megvalósulásait figyeljük, a közösségekben munkáló ilyen és ilyen helyi erők, tényezők miatt így és így alakul, válik helyivé, színeződik át akár a nagy, sőt legnagyobb történeti esemény is. (Gondolunk itt pl. annak a Mezőfi pártnak a kisújszállási és nagykunsgági jelentős befolyására, amelyről köztudott, hogy kevésbé volt radikális a vele csaknem egyidőben működő Várkonyi pártnál, amelynek — mégoly határozott igények és elkeseredések ellenére is, mint amilyenek a Nagykunsgáiban voltak a föld kérdésében — mégsem volt tábora.)

Azt jelenti ez, hogy a szerzőnek sikerült megtalálnia azt a szerencsés kap-

csolódási lehetőséget, amelyet oly igen áhítunk, s amely a helyi publikációból egyetlen község problémájából általános érdeklődésre is számot tartható közérdekű írássá teszi a munkát. Azaz, hozzájárul történeti ismereteink gyarapodásához, részévé válhat újabb áttekintő munkáknak, ám úgy, hogy mindvégig — ezt gazdag levéltári anyaga, a helyi sajtó cikkei illetve a kontrolált visszaemlékezésekkel gazdagított kutatási eredményei biztosítják — megtartja a helyiek számára is primer forrásközlő jellegét, s érdekes olvasmányt jelent számukra.

(A Damjanich János Múzeum Közleményei, 38—39. Szolnok — 1975 Kisújszállás.)

SZABÓ ISTVÁN

Gulyás Éva: Jászdózsai hiedelmek

A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának forrásközlő kiadványa, a Folklór Archívum (szerk. *Hoppál Mihály*) fontos feladatának tekinteti a teljességre törekvő hiedelemgyűjtések, néphitmonográfiák kiadását. A folyóirat legújabb (4. 1976.) száma ennek megfelelően két hiedelemmonográfiát is tartalmaz: Gulyás Éva jászdózsai falumonográfiáját és dr. Sándor Mihályné gyűjtését, amely egy berettyóújfalui parasztasszony hiedelemtudásának teljességre törekvő leírása.

A magyar népi hiedelmek rendszerező, elemző és összehasonlító vizsgálatának alapját azok a hiedelemmonográfiák jelentik, amelyek a népi tudás e területének egyfajta rendszerezését is adják. Az első ilyen munka Szolnok megyei település hitvilágáról készült (Pócs Éva: Zagyvarékas néphite. Néprajzi Közlemények, IX. 1964. 3—4.) Pócs Éva a hiedelmeket két nagyobb csoportra osztotta: világképre és akciókra. A két terület egymással szorosan összefügg, s ezt a rendszert a következetes átutalásokkal megfelelően érzékelteti.

A Pócs Éva által felállított rendszert figyelembe véve készítette el *Gulyás Éva*, a szolnokj Damjanich János Múzeum néprajzos muzeológusa jászsági kutatásai keretében Jászdózsa hiedelemmonográfiáját. Gazdag anyagából nincs lehetőségünk most arra, hogy példákat mutassunk be. Gulyás Éva elsősorban anyagot közöl. A tanulmány célja, a folyóirat jellege részletes, elemző tanulmány megírását nem tették lehetővé.

Jászdózsa néphitének etnikus szempontú, elemző és összehasonlító vizsgálatát a szerző már korábban elvégezte. (Gulyás Éva: Jászdózsa néphite. In: Jászdózsa és a palócság. Eger—Szolnok, 1973. 115—151. l.)

A rövid bevezetésben mégis alkalma nyílik a szerzőnek arra, hogy néhány fontos megállapítást tegyen. A roppant szerteágazó, egymással szövevényes kapcsolatban levő hiedelmek rendszerezése óhatatlanul magán viseli a „művi megszerkesztettség” jegeit. Különösen akkor, ha a rendszerezés egyidejűleg több szempont (formai, cél szerinti, tematikus) figyelembe vételével készült. Ennek hátrányait a következetes hivatkozások, átutalások nagy mértékben csökkentik. Az eddigi rendszerezésen mégsem látszik célszerűnek változtatni, hiszen több monográfia ennek alapján készült, s így az összehasonlító kutatások lehetősége adott. A rendszert természetesen lehet finomítani, az anyagnak megfelelően módosítani. Az eddig megjelent monográfiáktól eltérően Gulyás Éva ezért nagyobb hangsúlyt helyez pl. a történeti hagyományok, a racionális gyógymódok, valamint a népi vallásosság emlékeinek lejegyzésére. Anyaga ezáltal teljesebb lett, amelyben a helyi sajátosságok is jobban kidomborodnak.

A szerzővel együtt fontos hangsúlyoznunk, hogy a bemutatott anyag (rendszer) nem a mai, hanem egy korábbi állapotról nyújt hiteles képet, a munka tehát rekonstrukció. A hiedelmeknek az emberek gondolkodásmódját, cselekedeteit meghatározó, befolyásoló szerepe általában megszűnt. Nagy részüket csak az emlékezet tartja életben. A hagyományos hitvilág felbomlásának végső állomását mutatja az, hogy a hiedelmek, passzív ismerete is mind szűkebb körre korlátozódik.

Végezetül idézzük a szerző szavait: „A hagyományos népi hitvilág Jászdózsán napjainkban nem alkot egységes, az egyének és a közösség életét, magatartását szabályozó és irányító világgépet. Funkcióját veszítette, nem közösségformáló és alakító erő többé a falu életében. Legtöbben babonának minősítik a hiedelmeket, szégyellik, takargatják vagy nevetnek rajta, sőt lenézik azokat, akik esetleg még gyakorolják. Ez a magatartás úgy gondolom, hogy jellemző módon rávilágít a néphit életére: kívülről nézik már, mert kiléptek belőle, túlhaladtak rajta.”

A feledéstől való megőrzésük, lejegyzésük és feldolgozásuk éppen ezért fon-

tos és sürgős feladata a kutatásnak. Gulyás Éva tanulmányának jelentőségét is ez adja meg. (Folklór Archívum 4. Budapest, 1976.)

BARNA GÁBOR

Don Quijote a Nagykunságban

Egy helytörténeti tanulmány margójára

A közelmúltban Törökszentmiklós íróvendégeként a városi könyvtár vezetője, dr. Varga Sándor, néhány általa szerkesztett helytörténeti kiadvánnyal ajándékozott meg. Érdeklődéssel olvastam e füzeteket, Máté Mária, Fehér Irma és Kerek Béla munkáit, amelyek gyermek- és ifjúkorom bolyongásainak egyik álmáshelyéről, Törökszentmiklós múltjáról tájékoztattak: a felkutatott adatok mozaikjaiból emléket állítva azoknak, akik egykorj tevékenységükkel méltán kiérdemelték, hogy nevüket megóvják a feledéstől. Az emberi természet egyik dicséretes tulajdonsága, hogy jövője építéséhez keresi a múlt alapzatát: törekvései elődeit. Örvendetes, hogy ma már országos méretűvé szélesült ez a helyi jellegű szellemi műemlékvédelem, az érdemes holtak elégtétele, küzdelmeik igazolása. Így bukkannak fel számos község történetét kutatva, ezek a Németh László által megrajzolt típusok kisebb, nagyobb képviselői: a jobbat, igazabban akarók egyre népesülő seregei. Közéjük tartozik Kerek Béla dolgozatának hőse, az 1889-ben született és 1963-ban tragikusan elhunyt Cserghó Mihály, hajdani tanárom, a törökszentmiklói polgári fiúiskolában. Amikor most arcképének teljességéhez kívánok hozzájárulni, nem mellőzhető, hogy előljárójában korabeli önmagamról is ne ejtsek néhány szót. Ahogy fentebb jeleztem egyideig vagy 1921-től 1923-ig e város lakója voltam, majd pesti diák lévén, 1925-ig, szüleim Debrecenbe költözéséig, ide látogattam haza, egy-egy vakációban. Egyébként tizenkét éves kamaszként kerültem a hegyes-völgyes Nógrádból a síkföldi Nagykunságba. Az énkéréses pubertás kori szakasza kapcsolat tehát Törökszentmiklóshoz, ahol bensőm kialakulásának első forradalma zajlott le. Esményre sóvárogtam és ezt Cserghó tanár úrban véltem megtalálni, aki a magyar irodalom és történelem távlatait villantotta fel előttem, s nem egy magyarázata még ma is, több mint fél-évszázad óta elevenen él bennem.

Milyenek láttam őt, az Erdélyből származó, alig harminc esztendő, karsú termetű ifjú tanárt, én, a serdülő

lázában lobogó alig siheder? Az akkori főbb tízezer lakosú hatalmas falu szürke közegéből az európaiság emigránsaként emelkedett ki. Mit tudtam róla? Csak azt, hogy szerénységével, egyszerűségével is különb mint a dölyfös földesurak, a vagyonokat elkártyázó pökhendi tőzsérek, az alkohol védelő duhaj dszentrik sivatagi csapata, amelynek műveltségi igényét legfeljebb a Színházi Élet pletykarovata elégítette ki. S pályatársai? A mennyiségtan oktatója hóhérszigorral osztotta a pofonokat, a kémia tanárnője meg úgy tanította tantárgyát, hogy soha semmiféle kísérletet nem mutatott be, e irgalmatlan megkívánta, hogy szóról szóra biflázzuk be a tankönyv rejtélyes képletekkel teli szövegét. Az óraközi szünetekben pedig duhaj tömkeleggé változott az osztály: csontok ropogtak, egymást tépte, marta az őrzöngő suhanchad. Nos, ilyen iskolában működött a halk modorú és művelt Cserghó Mihály, az ellenforradalmi szólamokat szajkózó neurotikus és kedveszegető tanárok, meg a szüleik által is durva ütlegekkel fegyelmezett sihederek között. Persze, hogy mindenképpen kivált e gyülekezetből az a férfiú, aki valóban hivatásának tekintette foglalkozását és népe szolgálatát. Szükségszerűen így került szembe a hivatalos hatalommal, holott nem volt forradalmár, csak éppen a tisztesség szavát hallatta. Akkoriban valóságos politikai tüntetésnek számított, hogy a baloldali szemléletű Világ című napilappal a hóna alatt vonult be a tanterembe. Gyakran könyvek tömegével jelent meg, amelyekből idézeteket olvasott fel, s halk hangja, meggyőződésének kisugárzása lenyűgözte a legrakoncátlanabb tanítványát is. Valósággal rajongtam érte, úgy, ahogy egy kisdíák már már áhítatos vonzódással tekint fel nevelőjére. Bizonyára ő is szeretett. Ennek tulajdonítható, hogy minden ellenkezéssel dacolva az iskolai önképzőkör elnökévé jelölt engem, a zsidó kántor verselgető fiát.

Egy nemrégiben írott költeményemben a korabeli városomat „a konok kunok szilaj Szentmiklósnak” neveztem, minthogy így élt emlékezetemben. Most egy merőben új, átalakult, a szellem értékeit becsülő másik Törökszentmiklóssal találkoztam, amelyik lelkes tanárai, okos diákjai és olvasóközönsége révén jogosan vallja magáénak a húszas évek helyi Don Quijotáját, a mi meghajszolt és kedves Cserghó tanár urunkat.

VIHAR BÉLA

1 2

3 4

Esik
Zuhog
Az emberek
Lesik
Hogy mikor áll el.
Én vígan megyek
Nem bújok el
Hagyom hadd ázzon
Őszülő fejem,
fel nem emelem
kopott köpenyem
hadd parolázzon
az égi szőttes
gyöngyszálú társsal.
S mikor eláll
a hulló köntös
amit megöntöz
az égi ár,
ragyogva izzik
s hálát énekel
minden fűszál.
Megmosott arcom
ég felé tartom
s megcsókolok
egy felleget.

ÁMOS IMRE

ÁRA 10 FORINT